

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Historian laitos
Tekijä Katja Heiska	
Työn nimi Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalaissodan seurauksena turvattomiksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatus Jämsässä 1918-1939.	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Toukokuu 2000	Sivumäärä 92 ja lähteet
Tiivistelmä - Abstract Kansalaissodan seurauksena Jämsässä jäi punaisten puolelta orvoiksi 94 lasta. Tutkimuksessa selvitetään, kuinka nämä punaorvot integroitiin paikallisyhteisöön, joka oli sodan jälkeisen valkoisen terrorin vuoksi jakautunut kahtia porvarillisiin talonpoikiin ja punaisia kannattaneisiin työväestöön ja pientilallisiin. Tutkimuksen keskeisimmiksi näkökulmiksi nousevat punaorpojen asuinympäristöstä päättäminen, heidän fyysisen huoltonsa järjestäminen ja kasvattamisnäkökulmat. Punaorpokysymyksen ratkaisemisen taustalla vaikutti sekä kansallinen eheyttäminen että suomalaisen identiteetin vahvistaminen valkoisen Suomen näkökulmasta. Suurin osa punaorvoista jäi omiin perheisiinsä hoidettaviksi, vaikka punaleskien kykyyn hoitaa ja kasvattaa lapsensa ei juuri luotettukaan. Punaorvoista maksettiin perheille köyhänapua, jonka varassa perheet usein joutuivat elämään varsinaisen elättäjän saatua surmansa sodassa. Köyhänavun saaminen merkitsi samalla perheen siirtymistä kunnalliseen valvontaa ja tarveharkintaiseen avustajajärjestelmään. Osa punaorvoista sijoitettiin Jämsässä talollisiin tai muuten oikeistolaishenkisiin sijaisperheisiin. Sijaisperheille oli määritelty tarkat huolto- ja kasvatusohjeet, joiten keskeisin sisältö koostui isänmaallisuudesta, kristillisyydestä ja valkoisen Suomen arvomaailmasta. Punaorpojen suuresta määrästä ja laajasta huoltotarpeesta kertoo kahden lastenkodin perustaminen Jämsään. NNKY:n orpokoti toimi paikkakunnalla noin viiden vuoden ajan tarjoten turvan keskimäärin kymmenelle punaorpotytölle. Kunnan perustaman lastenkodin tarkoitus oli tarkkailla lapsia vähän aikaa, jonka jälkeen heidät sijoitettaisiin hyviksi havaittuihin sijaisperheisiin. Lastenkodissa lapsia huollettiin ja kasvatettiin siten, että heistä kasvaisi isänmaallisia, uskonnollisia ja ahkeria itsestään huolta pitäviä kansalaisia. Varsinainen kasvatusvastuu Jämsässä kuului sekä kirkon kiertokouluille että vuodesta 1921 alkaen kansakouluille. Työssä selvitetään, kuinka aktiivisesti punaorvoja pyrittiin sivistämään ja kuinka koulukasvatus palveli yhteisöön sopeuttamisen päämäärää. Suuri osa punaorvoista saikin alkeisopetusta, mutta jatkokoulutusmahdollisuudet eivät kuitenkaan osoittautuneet merkittäviksi. Myös kouluopetusta leimasi pääasiallisesti kansallisen eheyttämisen linja. Jämsän kunta ei hakenut sosiaaliministeriön avustusta punaorpohuoltoon 1920-luvun alkuvuosina, kun virkamiehistö koostui porvarillisista ja valkoisista kuntalaisista. Syynä oli todennäköisesti halu peitellä valkoisen terrorin seurauksia. Sosiaalidemokraattien valtakaudella punaorpohuoltoa järjestettiin enemmän suojelukasvatuksen periaattein. Vanhoja, sotaa edeltäneeltä ajalta peräisin olevia arvoja poliittinenkaan muutos ei kyennyt muuttamaan. Näin ollen punaorvoja pyrittiin koko tutkimusajan 1918 - 1939 sopeuttamaan yhteisöön kansan tulevaisuuden turvaamiseksi ja vastaavien konfliktien ehkäisemiseksi.	
Asiasanat Sosiaalishistoria - paikallishistoria - punaorvot	
Säilytyspaikka Historian laitos	
Muita tietoja	

Katja Heiska

PUNAORVON INTEGROIMINEN PAIKALLISYHTEISÖÖN

**Kansalaissodassa punaisten puolella turvattomiksi jääneiden lasten sijoittaminen,
huolto ja kasvatus Jämsässä vuosina 1918 - 1939.**

Suomen historia pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopiston historian laitos
Toukokuussa 2000

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Kansalaissota seurauksineen Jämsässä	1
1.2. Aikaisempi tutkimus, lähteet ja tutkimusmenetelmä	3
1.3. Tutkimuskysymys	8
2. SJOITUSPOLITIIKKA INTEGROINNIN VÄLINEENÄ	10
2.1. Punaorvot - keitä he olivat?	10
2.2. Kuntaan on perustettava lastenkoti	15
2.3. Oikeistolaiset sijaisperheet punaorpojen huoltajina	22
2.4. Oman kodin lämpöä viranomaisehdoin	28
3. PERHEHUOLTOA KONTROLLIN VARJOLLA	35
3.1. Perhehuollon oikeistolainen näkemys	35
3.2. Avun ehtona kontrolliin alistuminen	43
3.3. Avohuollon sosiaalidemokraattinen aika	50
4. LASTENKOTI - KONTROLLOITU HUOLTOYKSIKKÖ	59
5. KASVATUS INTEGROINNIN MENETELMÄNÄ	66
5.1. Kotikasvatusta on tuettava	66
5.2. Lastenkoti maalaishengen kasvattajana	74
5.3. Koulu varsinaisena sivistäjänä	77
6. KUINKA PUNAORPOJEN INTEGROINNISSA ONNISTUTTIIN?	87

LÄHTEET

1. JOHDANTO

1.1. Kansalaissota seurauksineen Jämsässä

Yhteiskunnallisten erimielisyyksien seurauksena suomalaiset ajautuivat poliittiseen kriisiin vuoden 1917 kuluessa. Mikko Uolan mukaan taustalla vaikuttivat voimakkaasti sekä Venäjän vallankumous että maan vasemmiston levittämä ideologinen väkivaltaoppi. Nämä tarjosivat esimerkin, joka näytti soveltuvan yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen myös Suomessa. Kärjistyneet sosiaaliset ongelmat ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus politisoituivat ja johtivat väkivaltaan. Kontrollikoneistoon luottanut porvarillinen Suomi ei ollut valmistautunut tähän. Väkivaltaisten tekojen paljastuminen ajoi osapuolet siinä määrin väkivallan kierteeseen, että maassa käytiin sisällissotaa keväällä 1918.¹ Pääasiallisesti maan eteläisissä osissa käydyissä taisteluissa vastakkaisilla puolilla taistelivat Etelä-Suomen työläiset ja Pohjanmaan talonpojat, rahvas ja yläluokka, punaiset ja valkoiset².

Poliittiset jännitteet olivat lisääntyneet Jämsässäkin pitkin vuotta 1917. Lähes 15 000 asukkaan pitäjässä Hämeen läänin pohjoisosissa erimielisyydet ilmenivät toukokuusina maatalouslakkoina. Vastakkaisilla puolilla olivat paikallisten tilojen isännät maanvuokralaisineen. Heidän ohellaan paikkakunnan poliittista vakautta horjutti työväestö, joka oli muodostunut maatalousvaltaiseen pitäjään Jämsänkosken tehtaiden toiminnan myötä. Erimielisyydet eivät kuitenkaan johtaneet aseelliseen välienselvittelyyn tai taisteluihin, kuten Kulha ja Gyllén ovat osoittaneet. Ilmeisenä syynä rauhallisuuteen Kulha esittää paikkakunnan valkoisten vakiintumattoman aseman ja punaisten olemattoman aseistuksen. Merkittävin syy kuitenkin lienee se, ettei Jämsä joutunut koko kansalaissodan aikana varsinaiseksi sotatoimialueeksi.³ Jo sodan syttyessä Jämsä kuului niihin pohjois-Hämeen alueisiin, jotka jäivät valkoisen Suomen rintamalinjan taakse⁴. Länkipohjan maaliskuisten taistelujen jälkeen paikkakunnan asema Hämeen rintaman itäisen siiven tukialueena ja lähes neljän tuhannen valkoisen sotilaan väliaikainen tukikohtana menetti merkityksensä.

---

¹ Uola 1998, 284-291; Ks. Alapuro 1988, 197-198.

² Haapala 1995, 100, 224-225 ja 242.

³ Gyllén 1999, 138; Kulha 1974, 580-582.

⁴ Hakalehto 1979, 324; Kulha 1974, 580-582.

Kansallisella tasolla taisteluiden seurauksena ilmeni sekä punaista että valkoista terroria. Erikoisen poikkeuksen yhtälöstä muodostaa kuitenkin Jämsä. Paikkakunnalla ei käyty taisteltuja missään sodan vaiheessa. Silti valkoisen terrorin menetelmät seurauksineen muodostuivat siellä merkittäviksi. Punaisia kohtaan tunnettu viha ja pelko saivat osan jämsäläisistä niin kuohuksiin, että he päättivät puhdistaa pitäjän kerralla kaikista vastenmielisistä kapina-aineksista. Tätä puhdistusta paikkakunnalla toteutettiin keväällä 1918 murhaamalla suuri joukko punaisiksi tiedettyjä tai epäiltyjä ihmisiä.⁵ Rislakin tutkimus Jämsän valkoisesta terrorista todistaa, että punaisiin kohdistuneet murhat alkoivat paikkakunnalla jo helmikuussa 1918. Viimeisimmät jämsäläisten murhat tehtiin Kokkolan vankileirillä toukokuun 18. päivänä, reilut kuusi viikkoa valtakunnallisten taisteluiden päättymisen jälkeen. Kulha on selittänyt tapahtumat pitkälti henkilökohtaisten kaunaisuuksien purkautumisena.⁶ Myös paikkakunnan asema sotaa käyvässä maassa ja terroritekojen ajoitus todistavat, että Jämsän tapahtumien taustalla vaikuttivat valtakunnallisten ongelmien ohella myös paikalliset erimielisyydet, joita ratkottiin paikallisten lakien ja menetelmien mukaan.

Murhien ohella jämsäläisiä punaisia kuoli myös vankileireillä ja eri rintamilla. Eri lähteiden antamat määrät kuolleista vaihtelevat, mutta esimerkiksi Rislakki on esittänyt kaikkien sisällissodassa kuolleiden jämsäläisten määräksi noin 170, joista noin 70 on murhattuja punaisia.⁷ Arviolta 50 - 54 näistä jämsäläistä murhattiin kotikulmillaan. Loput 20 jämsäläistä teloitettiin muualla, pääasiallisesti teloittajina olivat pitäjän omat miehet. Valkoisten puolella kaatui 13 jämsäläistä, heistä yhdeksän rintamasotilaina ja neljä valkoisten hevosmiehinä. Gyllén on murhattujen määrän suhteen Rislakin kanssa samoilla linjoilla, eivätkä Kulhan ja Paavolaisenkaan arviot poikkea paljoa edellisistä.⁸

Poliittisesti kansalaissodan jälkeinen tilanne muodostui Jämsässä kahtiajakautuneisuuden pohjalle, mikä konkretisoitui mm. omissa urheiluseuroissa, vapaa-ajan toiminnassa ja taloudellisissa ja kaupallisissa hankkeissa. Sodassa vastakkain olleet osapuolet eivät hakeutuneet vapaaehtoisesti kanssakäymisiin toistensa kanssa. Vähäisten erimielisyyksien jälkeen oikeistolaiset rivit tiivistyivät omaksi valtaa pitäväksi ryhmäkseen. Punaista

---

⁵ Kulha 1974, 582; Rislakki 1996, 52-58; Ylikangas 1994, 145.

⁶ Rislakki 1996, 271; Kulha 1974, 583.

⁷ Rislakki 1996, 223 ja 226.

⁸ Gyllén 1999, 143; Kulhan mukaan punaisia teloitettiin 66 ja Paavolaisen mukaan 70. Ks. Kulha 1974, 582 ja Paavolainen 1967, 77.

osapuolta kannattaneiden työläisten ja pienviljelijäin toiminta muodostui puolestaan vaimeaksi ja varovaiseksi.⁹

Jämsänkosken tehtaiden merkitys paikallisessa elämässä jäi alkuvuosina vähäiseksi. Rislakin mukaan tehtaen elämä oli kulkenut “liennytyksen suuntaan” ennen sotaa. Paperityöläisten osasto tunnustettiin neuvotteluosapuoleksi ja osapuolten välinen työehtosopimus solmittiin. Lisäksi työaika säädettiin kahdeksantuntiseksi ja vappu määrättiin vapaa-päiväksi. Tehtaan johto oli eri mieltä isännistä koostuneen suojeluskunnan kanssa tarpeesta riisua työläiset aseista ja vangita punaisia. Tehtaan johdon kannalta oli tärkeintä pitää tuotanto käynnissä. Sodan jälkeisinä ensimmäisinä vuosina tehdas ei tule millään tavalla esille jämsäläisessä politiikassa. Syynä saattoi olla se, etteivät tehtaan johdossa olleet Solin ja Stähle olleet mukana suojeluskunnan toiminnassa. 1920 -luvun alussa tehdas siirtyi kenraali Rudolf Waldenin johtoon, jolloin myös tehtaan poliittinen painoarvo lisääntyi Jämsässä. Punaorpotutkimuksen kannalta sen rooli jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä kuntajaossa 1925 tehdas jäi Jämsänkosken puolelle, eikä tutkimus kosketa enää Jämsänkoskea.¹⁰

1.2. Aikaisempi tutkimus, lähteet ja tutkimusmenetelmä

Kansalaissotaan liittyvää tutkimusta voi luonnehtia pääosiltaan sotahistoriallisesti. Eri tutkimukset ovat keskittyneet pääasiallisesti sotatapahtumiin tai sen poliittisiin merkityksiin. Sodan seurauksena orvoiksi jääneistä lapsista ei sen sijaan ole tehty perusteellista tutkimusta sen paremmin valkoisten kuin punaisten orpojenkaan osalta. Ainoat tutkimukset aiheesta ovat kaksi pro gradua, Mervi Kaarnisen *Punaorvon tarina. Tampereella punaisten puolella kansalaissodan seurauksena orvoiksi jääneiden lasten sijoittuminen ja sopeutuminen yhteiskuntaan*, sekä Matti Kaupin *Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatus*.

Kaarnisen tutkimus käsittelee tamperelaisten punaorpojen sijoittumista ja sopeutumista yhteiskuntaan. Näin ollen tutkimuksen pääpaino on punaorpojen omissa aikuisiän valinnoissa. Tutkimuksensa alkuosassa Kaarninen kuitenkin selvittää punaorpojen taustaa ja asemaa tamperelaisessa yhteisössä. Näiden tulosten merkitys on osoittautunut merkittä-

---

⁹ Rislakki 1996, 245-246; Kuusisto 1989, 80, 158, 160 ja 314-315. Ks. Alapuro 1985, 91.

¹⁰ Viljakainen-Tiittanen 1988, 24; Rislakki 1996, 32, 102-103, 255.

väksi tämän tutkimuksen kysymyksenasettelussa ja aineiston analysoinnissa. Toisaalta Kaarnisen kvantitatiiviset tulokset mm. punaorpojen ikärakenteesta, perheistä, taloudellisista oloista, koulunkäynnistä ja kirkollisesta aktiivisuudesta ovat toimineet tärkeinä vertailuaineistoina tälle tutkimukselle siitakin huolimatta, että Tampere oli 1920 - 1930-luvulla suurkaupunki maalaiseen Jämsään verrattuna.

Kaupin tutkimus keskittyy sekä punaisten että valkoisten sotaorpojen huoltoon ja kasvatusta koskeneisiin järjestelykysymyksiin kansallisella ja hallinnollisella tasolla. Mietintö- ja ohjeasiakirjoista koostuvan lähteistön, laajan aikalaiskirjallisuuden ja valtiollisen näkökulman vuoksi tutkimus ei anna merkittävää tukea punaorpojen paikallisyhteisöön integroimisen selvittämiseen. Toisaalta tutkimuksesta on saatu tietoa punaorpokysymyksen valtiollisella tasolla tapahtuneesta keskustelusta ja päätöksenteosta, jotka puolestaan ovat olleet vaikuttamassa myös jämsäläisten viranomaisten toimintaan.

Keskeisimmän lähteistön tutkimuksessa muodostavat Jämsän kunnan ja seurakunnan viranomaisten ja luottamusmiesten asiakirjat. Köyhäinhoidon, holhouslautakunnan ja lastenkodin pöytäkirjat kertovat paikallisista päätöksistä ja toimenpiteistä, joiden perusteella punaorpoja integroitiin paikallisyhteisöön. Niistä selviävät punaorpojen asuin ympäristöön ja huoltoon suunnatut suunnitelmat ja toimenpiteet, samoin perheiden sosiaalinen tilanne. Pöytäkirjojen avulla voidaan tutkia myös normitason noudattamista, päätäntävalan mittasuhteita ja punaorpojen kontrollointia. Kansakoulujen, lastenkodin ja kirkon asiakirjoista, kuten kiertokoululuetteloista ja oppilasmatrikkeleista sekä kertomuksista, saadaan viitteitä punaorpojen koulunkäynnistä, sivistämisestä ja viranomaisten suhtautumisesta kasvatukseen. Asiakirjojen laatijoiden perusteella voidaan luonnehtia poliittisia ja taloudellisia motiiveja sekä toimenpiteiden mittavuutta. Lähteiden kattavuus on huomattava, sillä ne kertovat toimenpiteiden suunnittelusta ja päätöksistä niiden toteutukseen ja valvontaan. Viranomaisasiakirjojen heikkous on niiden suppea näkökulma. Ne kertovat vain virkamiehen totuuden. Integroinnin kohteena olleiden punaorpojen suhtautumista, kokemuksia tai tarpeita lähteissä ei valaista.

Viranomaisten päätöksistä ja toimintamuodoista yksipuolisesti kertovien asiakirjojen täydentämiseksi ja selittäjäksi tutkimuksessa käytetään ajan kuvaa ja paikallista mentaliteettia valaisevia lähdeaineistoja. Aikalaiskirjallisuutta käytetään kuvaamaan punaorpojen huollon ja kasvatuksen järjestämiseen liittyneitä kansallisia arvostuksia. Jämsän paikallislehdistön artikkelit kertovat useiden informatiivisten artikkeleiden ohella poliittisista ja

sosiaalisista näkemyksistä ja mentaliteeteista paikallisyhteisössään. Samanlaisessa asemassa työssä on käytetty myös paikallishistorioita ja Rislakin tutkimukseensa keräämiä haastatteluita, joista eräät koskettivat myös tämän työn punaorpoja. Lähteiden merkitys keskittyy sekä viranomaisasiakirjojen motiivien selvittämiseen että jämsäläisten mentaliteettien valaisemiseen.

Sosiaaliministeriön ohjeet, turvattomien lasten huoltokomitean mietintö sekä punaorpojen integrointiin liittyvät lait ja kiertokirjeet toimivat tutkimuksessa ajan normien ja valtiollisten intressien välittäjinä. Niiden perusteella voidaan arvioida jämsäläisten punaorpojen huollon ja kasvatuksen järjestämistä, sen virallista ja epävirallista toteuttamista. Vertailun kannalta lähteistön merkitys jää kuitenkin vähäiseksi, sillä ohjeet ja mietintö olivat aikanaan vain suuntaa antavia. Lakien suhteen tilanne on samanlainen, koska punaorpojen huoltoa ja kasvatusta säätelivät jo voimassa olleet lait. Erillisen punaorpoja koskevan lain säätämistä ei katsottu tarpeelliseksi.

Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen voidaan katsoa muodostuvan sosiaalishistorian, mikrohistorian ja erilaisten historian asettamista lähtökohdista ja määritelmistä. Kansalaisodan jälkeisessä Suomessa punaorpokysymyksen ratkaiseminen tapahtui useilla rakenteellisilla tasoilla. Poliittisen suunnan huollolle ja kasvatukselle määrittivät vahvaan ja keskitettyyn valtiovaltaan nojanneet viranomaiset ja erillislaitokset, erityisesti sosiaaliministeriö ja kouluhallitus. Näitä ylhäältä annettuja ohjeita toteuttivat valtiovallasta riippuvaiset paikallisinstituutiot, joista merkittävimmäksi nousevat sosiaalisia uudistuksia toteuttaneet kunnalliset laitokset sekä kansansivistystä edistänyt koululaitos. Suomalaiselle yhteiskunnalle ominainen piirre, instituutioiden kiinnittyminen sosiaalisiin ryhmiin, korostui terroritekojen Jämsässä entisestään. Virallista hallitusta vastaan nousseet punaiset syrjäytettiin väliaikaisesti kokonaan sekä valtakunnallisesta että paikallisesta politiikasta. Tämän seurauksena oikeistolaista kantaa edustaneet virka- ja luottamusmiehet ryhtyivät ratkaisemaan punaorpojen huolto- ja kasvatuskysymystä.¹¹

Se, että näkökulma on jämsäläisten punaorpojen integroinnissa paikallisyhteisöön, määrittelee tutkimuksen mikrohistorialliseksi. Suurten periaatelinjojen sijasta punaorpoja ja instituutioita tutkitaan yksilötasolla pieniyhteisössä. Keskeisen teeman muodostavat näiden yksilöiden välinen vuorovaikutus ja riippuvuussuhteet. Mikrotasolla rakenteiden ja yksilöiden vuorovaikutukseen ja toimintaan vaikuttavat merkittävästi paikalliset arvot ja

---

¹¹ Ks. Haapala 1990, 73; Haapala 1995, 252

ominaispiirteet, mentaliteetit. Jämsän kohdalla näitä voidaan etsiä ennen kaikkea paikallisesta poliittisesta elämästä, suhtautumistavoista ja yhteiskuntaluokkien eroista. Punaorpotutkimuksessa arvojen ja ominaispiirteiden merkitys korostuu ennen kaikkea integrointia motivoivaksi tekijäksi tai integrointitoimenpiteiden selittäjiksi.¹² Maailmankuvan tarkastelu korostuu tutkimuksessa sen paikallisuuden vuoksi. Vaikka maailmankuva muovaakin yhteisöä antaen sen toiminnalle ja olemukselle merkityksen, konkretisoituu se ennen kaikkea yksilöissä, jotka ovat sen muodostaneet tai ylläpitävät sitä.¹³

Jämsän paikallisen vallan kahvassa olleisiin talollisiin ja keskiluokkaan verrattuna punaorpoja voidaan luonnehtia Marjatta Rahikaisen määritelmällä alempaan yhteiskuntaryhmään kuuluviksi ihmisiksi. Tällaisia ihmisiä on esiintynyt historian lehdillä pääasiallisesti vain joko yhteiskunnallisena ongelmana tai jonkin toiminnan kohteena.¹⁴ Kansalaissodan jälkeinen aikalaikirjallisuus kuvaa punaorvot pitkälti Rahikaisen luonnehdinnan kaltaisesti. Nygårdin¹⁵ teoreettisessa viitekehyksessä punaorvot voidaan mieltää paikallisyhteisön erilaisryhmäksi. Alaikäisyyden vuoksi he eivät olleet yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. Syntyperä rajasi lapset poliittisesti ja taloudellinen asema sosiaalisesti. Kaiken kaikkiaan he olivat uusi ja vieras ryhmä yhteisössään. Punaorpojen erilaisuudesta johtuen heitä koskettava lähdeaineisto rajaa tutkimuksen näkökulman viranomaisnäkökulmaksi. Kuten Nygård huomauttaa, erilaisia koskevat lähteistöt ovat syntyneet pääosin yhteisössä tapahtuneen valvonnan, huollon, hoidon ja opetuksen seurauksena. Tutkimuksen viranomaisnäkökulma puolestaan asettaa punaorvot toiminnan kohteiksi, objekteiksi, eikä heitä näin ollen tutkita marginaaliryhmänä.¹⁶

Oletus punaorpoihin suunnatuista integrointitavoitteista ja toteutetuista toimenpiteistä perustuu useiden eri tutkimusten tulokseen: Suomen kansalliseen eheyttämiseen. Myös erilaisuutta ja sosiaalisia ongelmia käsittelevät teoriat määrittelevät näkökulmia, joilla integrointia tutkitaan. Alapuro on luonnehtinut vuoden 1918 jälkeistä aikaa uudenaikaisesti suhtautumiseksi ulkoiisiin ja sisäisiin ehtoihin. Sisäisellä hän tarkoittaa "kommunistien integroimista suhtautumalla heihin järkiperaisesti eli soveltamalla heihin samoja sääntöjä

---

¹² Ks. Heikkinen 1993, 15-23.

¹³ Kuusi 1977, 44.

¹⁴ Rahikainen 1996, 20.

¹⁵ Ks. Nygård 1998, 12-15.

¹⁶ Marginaaliryhmän jäsen on myös yhteisönsä toimija, subjekti. Ks. Nygård 1998, 11-12; ks. myös Rahikainen, 1996, 20.

kuin muihinkin suomalaisiin”.¹⁷ Tähän näkemykseen perustuu myös tämän tutkimuksen määritelmä integroinnista; punaorpojen yhdentäminen, sosiaalistaminen, yhteiskunnallistaminen sosiokulttuurisen kokonaisuuden osaksi vallitsevien normien puitteissa.

Kansan yhtenäistämisen ohella integroinnilla ymmärretään myös kansan sivistämistä. Tämä pyrkimys ilmenee jo kansallisen eheyttämisen periaatteessa, sillä eheyttäminen perustui 1800-luvun kansallisen heräämisen aiheuttamaan suomalaisen kulttuurin läpimurtoon. Tässä valossa tutkimuksen teoriaa määrittelee myös sivilisointi. 1800-luvun fenomaaniset arvot ja suomalainen kulttuuri oli siirrettävä valistuksen muodossa kapinaan nousseeseen ihmismassaan. Laskeutuvan kulttuuriprosessin tarkoituksena oli lujittaa kansallisen identiteetin muodostumista ja sisäistymistä niissä ihmisryhmissä, jotka olivat vaaraksi kansakunnalle, niin aatteellisesti kuin johdateltavasti.¹⁸

Yhteisöjen erilaisten virallista suhdetta ympäristöön on Nygårdin mukaan määrittänyt ennen kaikkea yhteiskunnan suorittama valvontaa ja huolto. Erilaiseen kohdistetun valvonnan tarkoituksena on ollut estää mahdollisuus, että yksilö olisi vaaraksi itselleen tai ympäristölleen. Huollolla yhteisö on pyrkinyt ehkäisemään, lievittämään tai parantamaan ei-toivottua erilaisuutta, kuten avuttomuutta, riippuvuutta ja köyhyyttä. Keinot ovat vaihdelleet ajasta riippuen heitteille jätöstä kuntoutukseen.¹⁹ Kansalaissodan jälkeisessä yhteisössä erilaisten sopeuttamisen rinnalle nousi aktiivinen sopeutuminen, jonka merkityksen Alapuro kiteyttää instrumentaaliseen erilaisuuden hyväksymiseen, itsehillintään ja ”itsesensuuriin”.²⁰ Jämsäläisiä punaorpoja tutkittaessa ennen kaikkea viranomaistoimenpiteiden merkitys korostuu. Toisaalta punaorvot vaativat erilaisina erityistoimenpiteitä, toisaalta he joutuivat lapsina muutenkin yhteiskunnan vastuulle. Integroinnin periaate, sopeuttaminen, vaatii myös yhteisöllistä sopeutumista. Tässä tarkoituksessa Alapuron näkemys aktiivisesta sopeutumisesta nousee myös keskeiseen asemaan tutkimuksessa.

Tutkimusajankohta alkaa kansalaissodasta ja päättyy vuoden 1939 loppuun, jolloin viimeinenkin punaorpo saavutti täysi-ikäisyyden. Tällöin he siirtyivät pois yhteiskunnan huollon ja kasvatuksen piiristä. Tutkimuksen painopiste asettuu kuitenkin 1920-luvulle,

---

¹⁷Alapuro 1995, 321.

¹⁸ Knuutila 1994, 25-26; Siltala 1999, 50-51.

¹⁹ Nygård 1998, 16, 20.

²⁰ Alapuro 1995, 321.

jolloin merkittävimmät integrointiin liittyneet kysymykset ratkaistiin. Suurin osa lapsista kuului köyhäinhoidon ja koulujen piiriin juuri 1920-luvulla, vain muutama seuraavalla vuosikymmenellä. Talvisodan myötä muuttuva yhteiskunnallinen tilanne muodostaa luontevan lopun tutkimukselle.

1.3. Tutkimuskysymys

Rislakin tutkimus kansalaissodan aikaisista tapahtumista Jämsässä herättää kysymyksiä kevään 1918 jälkeisistä tapahtumista. Traagiset kokemukset tiiviissä paikallisyhteisössä vaikuttivat vielä pitkään murhien jälkeen paikalliseen politiikkaan ja ihmisten kanssakäymiseen. Yksi tapahtumien elävä muisto olivat surmattujen lapset, joita yleisesti kutsuttiin punaorvoiksi. Suomalaiset punaorvot olivat lapsia, joiden vanhemmista toinen tai molemmat menehtyivät punaisten puolella kansalaissodan aikana. Sotaorvoilla ja orvoilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa vain punaorpoja, ellei toisin mainita. Lähes 15 000 punaorvon huollon ja kasvatuksen järjestäminen oli sodan jälkeisen yhteiskunnan yksi kiperimmistä ja kiireisimmistä ratkaisua vaatineista ongelmista. Kysymystä ryhdyttiin ratkaisemaan kansallisen eheyttämisen nimissä. Virkamiehistön valkoisuudesta johtuen eheyttäminen sai kuitenkin vahvan poliittisen merkityksen, sillä Klengen mukaan maan aatteellista elämää leimasi säilyttäminen ja varmistaminen konservatiivisten tuntumusten merkiessä.²¹

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää, kuinka jämsäläisten punaorpojen integroiminen paikallisyhteisöön toteutettiin. Kysymystä lähestytään kolmesta eri näkökulmasta. Ensimmäiseksi on selvitettävä, mihin ja millaisiin oloihin turvattomat lapset sijoitettiin? Tällä tarkoitetaan niitä poliittis-sosiaalisia valintoja ja toimenpiteitä, joihin Jämsän kunnan köyhäinhoitolautakunta ja holhouslautakunta ryhtyivät punaorpojen asuinpaikan järjestämiseksi. Toiseksi tutkitaan, kuinka punaorpojen huolto järjestettiin. Huollolla käsitetään ajalle ominaisten fyysisten olosuhteiden turvaamista. Keskeisiä kriteerejä ovat taloudellisten avustusten myöntäminen ja niiden seurauksena avustettavien valvominen. Kolmanneksi tutkitaan, kuinka punaorpoja kasvatettiin. Kun lähtökohtana on yhteisöön integroiminen kansallisen eheyttämisen nimissä, keskeisiksi ongelmiksi nousevat vallitsevat ideologiat, kasvatuspoliittinen suuntaus ja kasvatuksen toteuttamismenetelmät.

---

²¹ Klinge 1982, 224.

Tilanteen ennenkokemattomasta luonteesta johtuen punaorpojen huoltoa ja kasvatusta määrittelevät normit olivat vähäisiä. Tämän seurauksena vastuu jäi pääasiallisesti paikallisviranomaisille, joiden toimintaa virallismääräysten puitteissa säätelivät paikalliset tavat, arvot ja motiivit. Työssä selvitetään, millaiseksi jämsäläisten punaorpojen integroiminen muotoutui paikallisista lähtökohdista käsin. Mitkä olivat jämsäläiset motiivit ja paikallinen ilmapiiri, joiden pohjalta punaorpokysymys ratkaistiin? Entä millaisen muutoksen ne kokivat tutkimusajanjaksona? Työn lopussa tarkastellaan lyhyesti punaorpojen nuoruusvuosien valintoja. Näiden perusteella arvioidaan, vaikuttivatko integrointitoimenpiteet punaorpojen elämään ja heidän yhteiskunnallisiin valintoihinsa esitetyissä näkökulmissa.

2. SIOITUSPOLITIikka INTEGROINNIN VÄLINEENÄ

2.1. Punaorvot -keitä he olivat?

Sosiaalhallitus oli jo kansalaissodan kuluessa ryhtynyt keräämään tietoja turvattomiksi jääneistä lapsista. Näiden sijoittamista ja huoltoa ryhtyi suunnittelemaan Senaatin 6.5.1918 asettama komitea, joka käytti itsestään nimeä Vuoden 1918 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea. Punaorpojen huoltotyötä ehdittiin tehdä paikallisesti jo lähes vuosi, ennen kuin komitea sai mietintönsä valmiiksi huhtikuussa 1919.²²

Sosiaalhallituksen saamien tietojen mukaan vuonna 1918 maassa oli reilut 14 000 alle 15-vuotiasta turvatonta lasta. Suurin osa heistä, arviolta 90 %, oli punaisten puolella kuolleitten lapsia. Tiedustelu oli tehty kirkkoherranvirastojen antamien tietojen pohjalta. Sosiaalhallituksen saamat tiedot olivat kuitenkin vain suuntaa-antavat, sillä kaikki kirkkoherrat eivät tietoja edes lähettäneet, eivätkä muutkaan niitä varmuudella tiedäneet.²³ Holhoustilastot osoittavat, että vuosien 1918 ja 1919 aikana uusia holhoojia määrättiin alaikäisille lapsille lähes 23 000. Vuosittainen vaihtelu oli yleensä ollut 4800-7800 välillä.²⁴

Sosiaaliministeriölle vuonna 1925 annetussa selonteossa Jämsän kunnassa todetaan vuonna 1919 olleen 76 sotaorvoksi määriteltyä alaikäistä lasta. Kymmenen näistä lapsista oli syntyjään ulkopaikkakuntalaisia ja kahta jämsäläistä sotaorpoa kunta joutui huoltamaan Tampereelle.²⁵ Jämsässä huollettavien jämsäläisten punaorpojen määräksi jää näin ollen 64. Alaikäisyydellä tarkoitettiin alle 15-vuotiaita lapsia, sillä sitä vanhempia kunnan ei tarvinnut köyhäinhuoltolain mukaan huoltaa. Todellisuudessa kaikki edellä mainitut lapset olivat punaorpoja, sillä kansalaissodassa valkoisten puolella kuolleet jämsäläiset olivat kaikki perheettömiä.²⁶ Sekä valtion että kuntien viranomaiset käyttivät kansalais-

²² Hytönen 1920, 606. Sosiaalhallitus lakkautettiin vuonna 1922, ja sen töitä ryhtyi jatkamaan sosiaaliministeriö. Piirainen 1974, 72-73.

²³ Komitean jäseninä toimivat maatalousneuvos J.E. Hällström, myöhemmin Ståhlberg, kouluneuvos Oskari Mantere, käsityöläiskoulujen tarkastaja Jalmari Kekkonen ja lastentarhojen tarkastaja Thyra Ghamberg. Puheenjohtajana komiteaa luotsasi köyhäinhoidon ylitarkastaja Väinö Juusela. Hytönen 1923 13; Hytönen 1919, 382.

²⁴ SVT:n tilastot, oikeustilastot vuosilta 1918-1919; Roiko-Jokela 1995, 188.

²⁵ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhuolto, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30. Luettelot sotaorvoista, jotka Jämsän kunta on sijoittanut perhehoitoon Jämsän kunnan alueella joulukuun 31. 1919; KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhuolto. Diaari 1886-1945.

²⁶ Huoltaja 1919:2, 21-22.

sodan seurauksena orvoiksi jääneistä lapsista sotaorpo-nimeä. Valkoisille orvoille myönnettiin kuitenkin valtion eläke, minkä jälkeen sotaorvoilla tarkoitettiin ainoastaan punaorpoja.²⁷

Jämsän kirkkoherra Hovilaisen vuosien 1918 ja 1919 kevät- ja syyskäräjiä varten toimittamissa alaikäisten lasten luetteloissa on 66 punaorvoksi jääneen lapsen nimi.²⁸ Tähän määrään päädyttiin vertaamalla ko. luetteloa terroritilastoon, johon on koottu sodan aikana punaisena kuolleet jämsäläiset. Rislakin tutkimuksen mukaan kuolleita oli kuitenkin enemmän, ja vertaamalla kirkkoherran luetteloa vielä Rislakin laatimaan luetteloon kuolleista miehistä saamme punaorpojen määräksi yhteensä 79.²⁹ Näin ollen luetteloiden punaisiksi määriteltyjen kuolleiden miesten lapset ovat tämän työn punaorpoja. Näistä 79 punaorvosta 49 löytyi sosiaaliministeriöön lähetetystä luettelosta, jolloin erotukseksi jää 25 lasta. Luetteloiden lapset yhteen laskien Jämsän kunnassa voidaan katsoa olleen kansalaissodan jälkeen ainakin 94 jämsäläistä punaorpoa, jotka vuosien 1918 - 1939 välillä olivat alle 21 -vuotiaita.

Todennäköisesti punaorpojen määrä on Jämsässä voinut olla vieläkin suurempi, sillä eri luetteloiden vaihtelevuudet todistavat, ettei kukaan todellisuudessa tiennyt oikeaa punaorpojen määrää. Koska kaikki edellä mainitut punaorvot olivat köyhäinapua saaneita turvattomia lapsia, voidaan olettaa, että punaorpoja jäi myös taloudellisesti riippumattomiin perheisiin. Lisäksi sosiaaliministeriöön lähetetyssä luettelossa on huomioitu vain alle 15-vuotiaat, vaikka täysi-ikäisyysraja oli vuoden 1898 holhouslain mukaan vasta 21 vuotta.³⁰ Jotta työssä voitaisiin käyttää jonkinlaista tilastointia, 94 punaorpoa muodostaa työn tutkimusjoukon. Työssä tullaan tarvittaessa sivuamaan myös kahta Tampereella asuvaa jämsäläistä punaorpoa.

Jämsän kunta ei ilmoittanut todellista punaorpotilannettaan sosiaalihuutukselle heti sodan jälkeen ja vaillinainen katsauskin annettiin vasta vuodesta 1925 alkaen. Koko Suomea ajatellen jämsäläisten punaorpojen määrä vuonna 1918 oli kuitenkin huomattavan suuri, kun sitä verrataan sosiaalihuutuksen luettelo kunnista, joissa 10 000 asukasta

---

²⁷ Kaarinen 1986a, 37.

²⁸ Jämsän tuomiokunnan ilmoitusasian pöytäkirjat, 1918 syyskäräjät ja 1919 talvikäräjät.

²⁹ Rislakki 1996, 222-223.

³⁰ Holhouslaki 19.8.1898, 2. luku, §:t 16 ja 18.

kohden on ilmoitettu olevan suuri määrä punaorpoja. Luettelon 26 kunnasta Karinaisissa ja Haminassa oli 35 punaorpoa, muutoin määrä vaihteli 30 ja 17 välillä.³¹ Jämsäläisten punaorpojen peitelty ja huomattavan suuri määrä vahvistavat punaorpotutkimuksen tarvetta entisestään.

Jämsään oli syntynyt uusi yhteiskuntaryhmä. Ryhmää määrittivät ennen kaikkea suhteet ja rajat muihin yhteiskunnan jäseniin. Oikeudellisesti punaorvot olivat alaikäisiä, alle 21 -vuotiaita, mikä velvoitti yhteiskuntaa mm. huollon ja kasvatuksen järjestämisen. Poliittisesti he lukeutuivat sodan hävinneeseen osapuoleen. Sosiaalisesti punaorpoja yhdisti köyhyys. Perheiden heikko toimeentulo oli huonontunut entisestään huoltajan ja usein ainoan elättäjän kuoleman myötä. Yhteiskunnan jäsenyys ei sinällään kuitenkaan riitä määrittelemään punaorpoja. Haapalan mukaan ihmisen tausta on rakennetekijä, joka jakoi mm. tamperelaisen työväestön syntyperän mukaisiin ryhmiin. Taustalla oli merkitystä myös jämsäläisten punaorpojen kodalla, kun heidän huoltoaan ryhdyttiin järjestämään ja toteuttamaan.³² Keitä sitten olivat nämä lapset ja millaisista perheistä he tulivat?

Taulukko 1. Punaorpojen perhetausta isän ammatin perusteella

Isän ammatti	Jämsä		Tampere		Hämeen lääni	
	yhteensä	%	yhteensä	%	yhteensä	%
Työläisperhe	44	47	138	87	828	68
Torppari- tai maatyöläisperhe	16	17	1	1	147	12
Käsityöläisperhe tai muu itsellinen	28	30	3	2	192	16
Irtolaisperhe	3	3	-	-	-	-
Ei tietoa/ muu	3	3	16	10	44	4
Yhteensä	94	100	158	100	1211	100

Lähde: Terroritilasto Jämsästä, Jämsän kirkkoherran luettelot alaikäisistä lapsista, sosiaaliministeriön köyhäinhoito. Diaari 1886-1945; Kaarninen 1984, 46 (otos punaorvoista); Hytönen 1919, 383.

³¹ Hytönen 1919, 380.

³², Ks. Haapala 1986, 13, 235; Satka 1995, 86.

Terroritilaston, seurakunnan alaikäisluettelon ja sosiaaliministeriölle lähetetyn tiedon perusteella lähes puolet jämsäläisistä lapsista oli kotoisin työläisperheistä. Aina isän ammattikuvaa ei oltu eritelty, mutta joukossa mainittiin mm. paperi-, metsä- ja sekatyöläisiä. Kolmannes lapsista tuli eri käsityötä harjoittaneiden tai itsellisten perheistä. Heidän isiensä ammatillinen taustansa oli työläisperheitä paljon hajanaisempi ja kuvaakin paremmin yleensä paikalliselämää. Holhoojat olivat työskennelleet seppinä, suutarina, kalastajana, vuokraajana ja kirjansitojana. Kolmannen ryhmän punaorvoista muodostavat ne, joiden isät olivat olleet torppareita. Ryhmään on laskettu mukaan myös yksi mäkitupalainen ja yksi maanviljelijä. Alapuron määritelmän perusteella nämä maataloustyöläiset ja pienviljelijät muodostivat yhtenäisen köyhälistöryhmän. Näiltä sodan uhreilta jäi 16 lasta, jotka saivat kansan suussa myös punaorvon leiman.³³

Ammatillisesti jämsäläisten lasten perhetausta poikkesi Tampereesta huomattavasti. Isien ammatit kertovat Jämsän olleen Tampereeseen ja koko Hämeeseen verrattuna maatalousvaltainen pitäjä, jossa Jämsänkosken tehtaat³⁴ muodostivat poikkeuksen. Käsityöläisten ja muiden ammatinharjoittajien osallisuutta kapinaan ei varmuudella osata selittää, mutta syiksi arvioidaan kärjistynyttä elintarvikepulaa ja sodasta johtunutta työttömyyttä. Jämsässä selitystä pitää etsiä myös paikallisista oloista ennen sotaa, sillä jämsäläisten punaorpojen tausta poikkeaa tältä osin varsin paljon jopa koko Hämeeseen verrattuna. Koko Suomen tilanteeseen verrattuna jämsäläisten punaorpojen perhetausta poikkeaa hieman työväestön osalta, sillä sosiaalihuollon vuonna 1919 teettämän kyselyn perusteella yli 60% punaorpoperheistä oli kuulunut työväestöön. Torppareiden ja maatyöläisten osuus sen sijaan jäi huomattavasti pienemmäksi kuin Jämsässä.³⁵ Myös tämä todistaa Jämsän olleen pitkälle maatalousvaltainen paikkakunta.

Huoltajan ammatillinen tausta ei kuitenkaan ollut ainoa syy siihen, miksi heidän lapsiaan kohdeltiin punaorpoina tai punikkien lapsina. Sen sijaan huoltajan poliittisella harrastuneisuudella oli suuri vaikutus paikallisyhteisön suhtautumistapoihin. Lähes kolmannes lapsista oli kasvanut sellaisessa perheessä, jossa isä oli ollut aktiivisesti mukana työväenyhdistyksessä tai -ammattiosastossa. Aktiivisuudella tarkoitetaan tässä pitkäaikaista

---

³³ TA. Terroritilasto Jämsästä. Luettelo Jämsän kunnan sodan aikaisista uhreista. Laadittu Jämsän sosiaalidemokraattisen kunnallistoimikunnan toimesta 1920; KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30. Sosiaaliministeriön luettelo sotaorvoista; Alapuro 1985, 86.

³⁴ Vuosisadan vaihteessa tehtaiden henkilökunnan määrä oli noin 200. Rosenberg 1974, 176-177; Räsänen 1986, 22.

³⁵ Hytönen 1919, 384.

jäsenyyttä ja eri luottamus- ja johtotehtäviä. Jokisen lapsikatraan isä oli jopa toiminut järjestyskaartin päällikkönä Jämsänkoskella kansalaissodan aikana. Myös muiden punaorpojen isä tai molemmat vanhemmat olivat useimmassa tapauksessa olleet työväenyhdistyksen tai eri ammattiosastojen rivijäsenenä, joten koko lapsiryhmän taustaa voi kuvailla varsin yhtenäiseksi tältä osin.³⁶

Ammatillisen taustan merkitystä jämsäläisten punaorpojen kohdalla voidaan perustella Haapalan näkemyksellä toisen polven työväestöstä eli punaorpojen vanhemmista. Tämän ryhmän muodostuminen merkitsi työväestön sosiaalista vakiintumista, johon on liitetty läheisesti työläisidentiteetin ja luokkatietoisuuden kehittyminen.³⁷ Valkoisen Suomen politiikan kannalta tämän identiteetin ja luokkatietoisuuden siirtyminen punaorpoihin ei ollut suotavaa, mikä myös huomioitiin lasten huoltoa ja kasvatusta suunniteltaessa. Periaatteessa punaorpojen kohtelemisen punaisina vain vahvisti heidän työläisidentiteettiään, mistä merkinä voidaan nähdä kirjallisuudessa ilmennyt ns. "punaorvon vala";

*“Tule vielä toinenkin aika
jolloin sorron yöstä mekin nousemme.
Silloin poistamme me sortovallan kahleet
ja punaorvon valan vannomme”³⁸*

Pienessä yhteisössä myös huoltajan kuolinsyillä oli punaorpojen oloihin vaikuttava merkitys. Sosiaaliministeriöön lähetettyyn sotaorpoluetteluun isien kuolinsyitä ei oltu merkitty. Tämän vuoksi seuraavat jakaumat muodostuvat niiden 79 punaorvon osalta, jotka löytyvät Jämsän kunnan köyhäinholtoluetteloista. Ainoastaan kuuden lapsen isä sai surmansa taisteluissa rintamalla. Nämäkin lapset jakautuivat vain kahteen perheeseen. Sen sijaan suurin ryhmä punaorvoiksi jäi murhattujen 37 lapsesta. Jakauma on jo nyt varsin poikkeava muiden kaupunkien tilanteisiin nähden ja tätä vinouttaa entisestään vankileireillä kuolleiden 21 jälkeläistä. Näin ollen 79 lapsesta jäi yli 70 % punaorvoksi isän kuollessa varsinaisten sotatapahtumien ulkopuolella. Laskuissa ei ole huomioitu kahdeksan lapsen tapausta niiden poikkeavuuden vuoksi. Esimerkkinä voidaan kuitenkin kertoa, että Julius Tennilä kuoli vankeudessa nälkään vuoden 1918 heinäkuun lopulla. Häneltä jäi

³⁶ TA. Terroritilasto Jämsästä; Gyllén 1999, 135-140.

³⁷ Haapala 1986, 235. Luokkatietoisuudella voidaan ymmärtää sitä, että elämäntyyli, uskomukset ja asenteet yhdistetään luokka-asemaan ja tietoisuuteen toisten luokkien olemassaolosta. Ks. Alestalo 1977, 102.

³⁸ Kaarninen 1984, 4. Ks. Saunio 1974, 249.

neljä alaikäistä lasta, mutta kokemus oli varmaankin raskas myös hänen neljälle täysi-ikäiselle lapselleen.³⁹

Vaikka edellisessä arvioissa lasten turvattomuuden syistä ei voitu huomioida kaikkia jämsäläisiä punaorpoja, antaa se valtakunnallisestikin ajatellen tietoa; kunnat ovat olleet selkeästi valikoivia ja mainettaan varjelevia antaessaan sosiaalihuoltukselle tietoja punaorvoistaan. Saatujen tietojen perusteella koko Hämeen läänissä vain kaksi punaisiin kuulunutta huoltajaa murhattiin. Ammutuiksikin ilmoitetaan vain 371 huoltajaa.⁴⁰ Jos näihin lukuihin lisättäisiin Jämsän osalle tulleet murhat, nousisi lukumäärä valtakunnallisestikin 20 prosentilla. Jämsän kohdalla paljastunut punaorpojen oletettua suurempi määrä todistaa, että kunnat sekä siistivät että ajan mittaan aktiivisesti ”unohtivat” tämän sodan jälkeensä jättämän ongelman.

2.2. Kuntaan on perustettava lastenkoti

Heti sodan jälkeen ei Jämsän kirkkoherranvirastossa oltu tietoisia vielä kaikista alaikäisiä lapsia jälkeensä jättäneistä kuolleista. Vuoden 1919 alkuun mennessä Jämsässä oli kuitenkin 94 alaikäistä punaorpoa, joiden turvattomuuden poistamiseksi kunnan oli ryhdyttävä toimiin. Myös sosiaalihuoltuksen ohjeet määräsivät kuntia toimimaan punaorpojen hyväksi.⁴¹ Laki velvoitti määräämään alaikäisille lapsille uudet holhoojat ja heidän asuinolonsa ja huoltonsa oli järjestettävä pikaisesti. Viranomaiset joutuivat tarttumaan toimiin tilanteessa, joka vaikeutti koko Suomen yhteiskunnallista elämää. Sodan aikaisten kokemusten vuoksi molempia osapuolia kaihersivat kosto ja katkeruus.⁴²

Kansalaissodan aikaiset tapahtumat saivat myös jämsäläisen porvariston kokoontumaan Kansallistalolle toukokuun lopulla 1918. Kokouksessa oli tarkoitus miettiä tulevaisuutta. Keskusteluissa osapuolet korostivat varallisuutta, virka-arvoja, sivistystä ja maanviljelystä yhteiskunnan tukipilareina. Myös paikkakunnan punaisesta väestöstä lausuttiin mielipide: heidät olisi ”karkotettava pois mahdollisimman vähiin yhteisten asioiden ajamisen piiris-

---

³⁹ TA. Terroritilasto Jämsästä.

⁴⁰ Hytönen 1919, 386.

⁴¹ Hytönen 1923, 13.

⁴² Ks. Haapala 1986, 318.

tä”, muuten ei tiedettäisi, milloin “aseet taas paukkuisivat porvarien pään menoksi”.⁴³ Näin jämsäläinen porvaristo tuli lausuneeksi käsityksensä itsestään ja määritteli samalla yhteisönsä tulevaisuudelle, myös punaorpokysymykselle, arvopohjan.⁴⁴ Lausunnon selkeä viesti oli se, ettei yhteistyö sosiaalidemokraattien kanssa kuntaa koskeissa asioissa tulisi kysymykseenkään.

Jos Kulhan mukaan kansalaissodan aikana tehtyjen murhien tarkoituksena oli puhdistaa pitäjä kaikista vastenmielisistä kapina-aineksista⁴⁵, mitä näiden “ainesten” jälkeläisille sitten oli tehtävä. Tuskin heistä toivottiin isiensä työn jatkajia, joten jäljelle jäi mahdollisuus heidän kytkemisestään mahdollisimman tiukasti vallitsevan yhteisön jäseniksi sodan voittajien sanelemalla tavalla. Porvaristohan ei halunnut paikkakunnan punaisten sen enempää puuttuvan asioihin kuin tehdä heidän kanssaan yhteistyötä. Näkemystä tukee tiukasti myös Paavolaisen toteamus sodan jälkeisistä motiiveista; “...valkoisilla ei voinut sodan päätyttyä olla keskeisempää ajatusta ja toivetta kuin sosialismin juurruttaminen suomalaisesta yhteiskunnasta”.⁴⁶

Haapalan mukaan vankileirien “joukkotuhon tunnelma” ja normaalin yhteiskuntaelämän käynnistämistä vaikeudet opettivat kuitenkin voittajille realismia. Työväestön jyrkkä diskriminointi ei saanut jatkossa kannatusta, vaan myös punaiset oli hyväksyttävä yhteiskuntaan.⁴⁷ Käytännössä tämä saattoi tapahtua siten, että punaorvot integroitaisiin paikallisyhteisöön. Teoriaa vahvistaa myös Pulman näkemys Suomen lastensuojelun historiassa. Hän toteaa sotaorpokysymyksen olleen vuonna 1918 puhtaasti sosiaalistamisongelma.⁴⁸ Jämsäläisessä maailmankuvassa punaisten hyväksyminen yhteiskuntaan ei näytä saaneen laajaa kannatusta. Silti porvariston lausunnot kevätkokouksessa antavat viitteitä tähän suuntaan. Uuden kapinan ehkäisemisen nähtiin tarpeelliseksi oman edun nimissä. Toteutus tosin tapahtuisi vain porvariston sanelemin ehdoin.

---

⁴³ Rislakki 1996, 232; Ylikankaan mukaan punaisten leimaaminen väkivaltaisiksi perustui siihen, että valkoisten sodanjälkeiset kostotoimet haluttiin nähdä oikeutetuiksi. Ylikangas 1994, 524.

⁴⁴ Ks. maailmankuvan merkityksestä yhteisöä muovaavana tekijänä. Kuusi 1977, 44.

⁴⁵ Kulha 1974, 582.

⁴⁶ Paavolainen 1974, 242

⁴⁷ Haapala 1986, 318-319.

⁴⁸ Pulma 1987, 126.

Kevätkokouksen toiveet porvarisjohtoisesta asiainhoidosta näytti toteutuvan Jämsässä. Sosiaalidemokraatit ja vasemmisto oli suljettu sekä valtakunnallisen että kunnallispolitiikan ulkopuolelle, kun vahvasti uskonnollisen talollisen, K.A. Rasinmäen, johdolla koontunut talollisista ja talollisten rouvista koostunut Jämsän kunnan köyhäinhoitohallitus⁴⁹ kokoontui miettimään punaorpokysymystä. Punaorpojen huollon järjestäminen nähtiin alusta alkaen ongelmalliseksi. Lautakunnassa oli huomattu, ettei kaikille lapsille löytynyt turvaa ja huoltoa kotoaan äitinsä luota, vaan he tarvitsivat yhteiskunnan apua:

*“Köyhäinhoitohallituksen jouduttua tukalaan asemaan lapsien sijoituksessa joita äsken valinnut tilanne on jättänyt paljon turvattomiksi, päätti hallitus kunnanvaltuustolle ehdottaa, että kuntaan olisi perustettava pienempi lastenkoti, jossa heitä hoidettaisiin, kunnes voidaan kunnolliseen paikkaan sijoittaa tai ryhtyä johonkin sopivaan toimenpiteeseen asian pikaiseksi auttamiseksi.”*⁵⁰

Kunnanvaltuustossa köyhäinhoitohallituksen yllä olevaa esitystä lastenkodin perustamisesta ryhdyttiin käsittelemään elokuussa. Lastenkodin perustamisen tarpeellisuudesta oltiin yksimielisiä. Perustamispäätöksen seurauksena köyhäinhoitohallitus valtuutettiin etsimään kunnan rakennuksista sopiva tila lastenkotia varten. Osa punaorvoista oli näin päätetty sijoittaa Jämsässä laitoshoitoon.⁵¹

Kunnan viranomaisten ohella myös Jämsän NNKY näki paikallisen punaorpokysymyksen ongelmalliseksi. Ratkaisuksi se tarjosi itse ylläpitämänsä orpokotia, jota ryhdyttiin perustamaan alkukevästä 1919. Ilmeisesti Jämsässä oltiin samassa tilanteessa kuin Tampereella; turvattomia lapsia liikkui kevään ja kesän mittaan laumoina kerjäämässä ruokaa. NNKY aloitti lastenauttamistyön juuri siksi, ettei kaupunki kyennyt hoitamaan punaorpojen sijoitusongelmaa. Jämsässä orpokodin nimellä tunnettu koti aloitti toimintan-

⁴⁹ Alapuro 1988, 177. Lautakuntaan kuului mm. suurtilallinen, johtokuntamies A.W. Luomi, Suomalaisen puolueen jäsen, maanviljelijä E. Hassi ja naisyhdistysjohtaja, rouva Saima Konkola. Ks. Kulha 1974, 44, 426, 495-496 ja 301.

⁵⁰ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 10.5.1918 § 8.

⁵¹ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 12.8.1918 § 10; Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 15.8.1918 § 3.

sa jo saman vuoden lokakuussa, jolloin kotiin otettiin ensimmäiset punaorpohoidokit.⁵²

Kahden lastenkodin perustaminen samaan aikaan Jämsässä kertoo turvattomien lasten suuresta määrästä. Verrattaessa tilannetta lastenkotien määrään yleensä Suomessa, voidaan Jämsän tilanteen todeta olleen merkittävä. Sosiaalihuollon tietojen mukaan koko maassa oli vuoden 1917 aikana ollut vain 19 lastenkotia, mutta kansalaissodan jälkeen aika niitä ryhdyttiin perustamaan vilkkaasti sodasta kärsineille alueille.⁵³ Vastavasti NNKY:llä oli vuonna 1924 koko maassa vain 10 orpokotia.⁵⁴

Ensimmäisten toteuttamissuunnitelmien jälkeen kunnan oman lastenkodin perustaminen näyttää kuitenkin vaikeutuneen. Sopivista toimintatiloista ei päästy yksimielisyyteen ja päätöksiä siirrettiin kokouksesta toiseen. Näkemyserojen ohella syynä hidasteluun olivat ilmeisesti myös kustannukset, sillä Kulhan tutkimus osoittaa kansalaissodan jälkeisten köyhäinhuoltomaksujen nousseen huomattavasti.⁵⁵ Eräänä suurimmista syistä nousuun olivat mitä ilmeisemmin sekä punaorpojen että -leskien uudet huoltokustannukset.

Jämsän kunnan lastenkodin huollon organisoiminen asetettiin lastenkodin johtokunnan huoleksi. Erityisesti johtokunnan naisjäsenet, kansakoulun opettaja Hirsjärvi ja rouva Herajärvi, saivat asiakseen järjestää lastenkodin vaatetuksen ja talousasiat. Kodin kalustaminen puolestaan jätettiin johtokunnan puheenjohtaja Rasinmäen ja suntio Salmisen huoleksi.⁵⁶ Lastenkotiin valittavalta johtajalta edellytettiin sekä lastenhoitajan että sairaanhoitajan pätevyyttä. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjoissa lastenkodin järjestelyä koskevia asioita käsiteltiin varsin runsaasti usean vuoden aikana. Tämä kertoo siitä, että lastenkodin merkitys koettiin paikkakunnalla sekä tärkeäksi että tarpeelliseksi. Kunnan intressistä punaorpojen sijoittamiseksi kertoo myös se, että lastenkodin kolme vuotta kestäneiden valmisteluiden aikana laitoshuoltoon aiotuille punaorvoille oli kunta varannut

---

⁵² JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 31.3.1919 § 15; KA. Sosialiministeriön köyhäinhuolto. Diaari 1886-1945. 3.5.1924.

⁵³ Vuonna 1920 lastenkoteja oli jo 183. Kaarninen 1986a, 39.

⁵⁴ Piirainen 1974, 85.

⁵⁵ JKA. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 11.7.1919 § 30; Kulha 1974, 246: Köyhäinhoidon piirissä olevien lasten lukumääräksi ilmoitetaan 123. Köyhäinhoidon menot olivat vuonna 1913 51 681 mk ja vuonna 1918 jo 348 042 mk. Vuonna 1919 menot olivat nousseet jo 735 637 mk:n.

⁵⁶ JKA. Lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1920-1960. 3.9.1920 §:t 2 ja 4.

kahdeksan hoidokaspaikkaa NNKY:n ylläpitämästä orpokodista.⁵⁷

Erinäisten valmisteluiden jälkeen kunnan lastenkodissa päästiin kuitenkin viettämään vihkiäisiä maaliskuussa 1921.⁵⁸ Tilaisuus osoittautui tärkeine juhlavieraineen varsin merkittäväksi paikkakunnalla. Ohjelman referoinnin ohella paikallislehdessä kehaistiin lastenkotia jopa laatuun parhaaksi Suomessa. Jos lastenkodin perustaminen oli näin merkittävä tapahtuma Jämsässä, kuin paikallislehti antaa ymmärtää, mihin sen merkitys sitten perustui? Eräs selitys lienee tarve paikallisyhteisön poliittisen ja sosiaalisen ilmapiirin eheyttämiseen, johon artikkelin loppusanat saattoivat viitata; “Jämsän kunta on näin astunut taas eteenpäin oivan edistysaskelen.”⁵⁹ Toisaalta juhlatilaisuus tärkeine vieraineen viittaa myös siihen, että lastenkodilla jämsäläinen paikallisyhteisö sovitti huonoa kollektiivista omaatuntoaan.⁶⁰ Tätä näkemystä tukisi myös paikallisten innostus punaorpojen sijoittamiseksi peräti kahden lastenkodin organisoinnin myötä.

Mikä tarkoitus lastenkodille asetettiin Jämsässä ja keitä sinne sijoitettiin? Tarkkoja tietoja NNKY:n orpokodin toiminnasta ei ole säilynyt, mutta nimestä ja hoidokkaista päätellen se oli perustettu juuri punaorpojen hoitoa silmällä pitäen. Tätä näkemystä puoltaa myös se, että sosiaalishallitus otti NNKY:n pääjohtoon yhteyttä kansalaissodan jälkeen kehottaen yhdistystä aktiiviseen paikallistyöhön punaorpojen auttamiseksi. Tiedettävästi kaikki Suomessa toimivat paikallisyhdistykset, Jämsä mukaan lukien, olivat saaneet asiaa puoltavan kiertokirjeen.⁶¹ Omassa toimintakertomuksessaan vuodelta 1921 NNKY ilmoittaa toimineensa paikkakunnan hengelliseksi hyväksi.⁶²

Kunnan osalta orpokotia tuskin pidettiin kilpailijana tai aatteellisena vastustajana, sillä orpokodin johdossa toimivat taustaltaan kunnan luottomiehiin rinnastettavat porvarisnaiset Saima Saikkonen ja Ester Grönroos. Muiden vastuunalaisten jäsenien joukossa oli

---

⁵⁷ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919-1923. 12.4.1920 § 9.

⁵⁸ JKA. Lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1920-1960. 19.2.1921 § 1.

⁵⁹ Jämsän Sanomat 31.3.1921.

⁶⁰ Ks. Nygård 1998, 16.

⁶¹ Kaarinen 1986b, 8.

⁶² Jämsän Sanomat 10.3.1922.

mm. kirkkoherran rouva Vava Hovilanen.⁶³ Rouva Saikkonen kuului jämsäläiseen mahtitalonpoikien ryhmään ja toimi aktiivisesti paikallisessa naisyhdistyksessä. Hän oli Grönroosin ohella työskennellyt myös kansakoulun opettajana.⁶⁴ Orpokodin voikin katsoa toimineen paljolti samalla asialla kuin Jämsän kunnan luottamusmiesten. NNKY:n orpokoti voidaan myös nähdä vastauksena köyhäinhoitohallituksen levittämiin lentolehtiin, joissa paikallisia yksityisiä kehoitettiin auttamaan punaorpoja.⁶⁵

Paikallisten muistitietoon molemmat lastenkodit ovat jääneet punaorpokotien merkityksessä. NNKY:n kodissa olivat punaorpotytöt ja pojat puolestaan sijoitettiin Lukkoilaan.⁶⁶ NNKY:n kohdalla orpokotioletus pitääkin paikkansa, mutta kunnan lastenkodista ei tehty pelkästään punaorvoille suunnattua laitosta. Komiteamietinnössä tällaista ratkaisua perusteltiin sillä, että pelkästään punaorvoille suunnattu lastenkoti synnyttäisi lapsissa lisää epäluuloja ja katkeruutta. Ns. sekakodilla kunnat pystyisivät kaventamaan juopaa, joka oli syntynyt kapinan seurauksena eri kansankerrosten välille.⁶⁷ Niinpä Jämsän kunnan lastenkodissa niin työläisten kuin muittenkin turvattomat lapset saivat hoitoa rinta rinnan.

Orpokotiin verrattuna kunnan lastenkoti oli järjestelmällisempi ratkaisu lastenhuolto-ongelmaan. Ehdotetussa ohjesäännössä vuodelta 1921 sen tarkoituksiksi määritellään vastaanotto- ja tarkkailukotina toimiminen kunnan vähävaraisille ja turvattomiksi joutuneille lapsille. Lyhyen tarkkailuajan jälkeen lapset sijoitettaisiin sijaisperheisiin hoidettaviksi. Lastenkoti ei kuitenkaan ollut mikään yksityinen yksikkö, vaan se kytkettiin tiukasti kunnanhallintoon; yleisestä toiminnasta vastasi köyhäinhoitohallituksen asettama johtokunta. Lasten ottaminen lastenkotiin oli täysin köyhäinhoitohallituksesta riippuvaa. Lapsen sijoittaminen lastenkotiin edellytti lapsen iän ja sukupuolen ohella tietoja sekä vanhemmista että lähiomaisista. Lisäksi oli tarkastettava syyt, jotka vaativat siirtoa uuteen kasvatusympäristöön.⁶⁸

---

⁶³ JKA. Kunnallislautakunta, Muu valistustoiminta 1901-1946. NNKY:n kirje Jämsän köyhäinhoitohallitukselle 1.11.1920; Jämsän Sanomat 10.3.1922.

⁶⁴ Kulha 1974, 518 ja 287.

⁶⁵ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919, 15.8.1919 § 2.

⁶⁶ Rislakki 1996, 252.

⁶⁷ Komiteamietintö 1919:11, 26.

⁶⁸ JKA. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.12.1921 § 36. Liite Jämsän kunnan lastenkodin ohjesääntö, §:t 1, 2 ja 6.

Näiden kriteerien perusteella ainakin 10 punaorpoa oli jossakin alaikäisyyden vaiheessa sijoitettuna kunnan lastenkotiin. Vastaavasti NNKY:n orpokodissa heitä oli koko sen toiminnan aikana ollut viisi.⁶⁹ Yhteensä lastenkoteihin oli näin ollen sijoitettuna Jämsässä ainakin 15 oman paikkakunnan punaorpoa, sillä päällekkäisyyksiä lastenkotien välillä ei ollut. Molempien lastenkotien lapsiluettelot ovat kuitenkin sen verran vajavaisia, ettei varmoja lukuja tässä voida esittää.

Lastenkodeissa hoidettavien lasten kokonaismäärä muodostaa noin 16% kaikista jämsäläisistä punaorvoista. Kaarnisen tutkimukseen verrattuna määrä vaikuttaa suurelta paikkakunnalle, jossa varsinaisia sotatoimia ei siis ollut. Vastaavasti tamperelaisista punaorvoista noin 16% oli jossakin vaiheessa sijoitettuna lastenkotiin.⁷⁰ Kahden punaorpoperheen kohdalla lastenkoti oli luonnollinen sijoituspaikka, sillä nämä lapset jäivät täysorvoiksi. Muiden lastenkodissa olleiden punaorpojen äidit olivat elossa, ja lapset oli sijoitettu lastenkotiin jostain muusta syystä.

Lastenkodissa olleiden punaorpojen kohtalo oli sikäli vaikea, että vastaanotto- ja tarkkailukotina toiminut lastenkoti edusti heille vain väliaikaista paikkaa. Punaorvoista kolme toista sijoitettiin vieraaseen perheeseen hoitoon ja seitsemän pääsi jossain vaiheessa takaisin omaan perheeseensä. Eräs näistä oli Saima-niminen tyttö, joka kuuden orpokotivuoden jälkeen sijoitettiin kolmeksi vuodeksi kahteen eri sijaisperheeseen.⁷¹ Tämän jälkeen hän pääsi takaisin kotiinsa. Täysorvoksi jäänyt Veikko joutui kotoaan äitinsä kuoltua varsin hankaliin oloihin; hän joutui vuorottelemaan kuusi vuotta lastenkodin ja sijaiskotien välillä, kunnes täytti kuusitoista vuotta ja joutui itse huolehtimaan elannostaan. Usean muunkin lastenkodista sijoitetun punaorvon kohtaloksi jäi siirtely eri sijaisperheisiin. Lastenkodissa oloaika jäi siis yleensä lyhyeksi, eikä yli kuusitoistavuotiaita enää sijoitettu kunnan puolesta minnekään.

NNKY:n orpokoti lopetti toimintansa vuonna 1924. Kaikki sen seitsemän jämsäläistä punaorpoa sijoitettiin yksityiskoteihin oman kunnan alueelle. Tämän jälkeen kunnan lastenkoti oli ainoa laitos, joka vastaanotti turvattomia lapsia paikkakunnalla. Toisaalta

---

⁶⁹ JKA. Lastenkodin lapsiluettelot 1921-59; KA. Sosialiministeriön köyhäinhoito. Diaari 1886-1945. 3.5.1924. Kolme hausjärveläistä punaorpoa sijoitettiin orpokodin lakkauttamisen myötä takaisin kotikuntaansa.

⁷⁰ Kaarninen 1984, 26-27.

⁷¹ Sosialiministeriö. Diaari 1886-1945. 3.5.1924; Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30. Lausunto 14.1.1927.

kunta sain näin kaikki punaorvot oman päätösvaltansa ja valvontansa alaisuuteen. Orpokodin toiminnan lopettaminen merkitsi Jämsässä myös sitä, että nuorten huollettavien punaorpojen määrä oli jo pienentynyt sitten kansalaissodan päättymisen. Yhä useampi joutui vastaamaan omasta toimeentulostaan itse.

2.3. Oikeistolaiset sijaisperheet punaorpojen huoltajina

Koteihinsa jääneiden lasten huoltoa ajatellen turvattomien lasten huoltokomitea joutui ensimmäisten asioidensa joukossa pohtimaan lasten erottamista vanhemmistaan ja heidän sijoittamistaan sopiviin sijaiskoteihin. Ajatuksena oli jopa lain säätäminen lapsien erottamiseksi äideistään. Lopulta komitea tyytyi kuitenkin ehdottamaan, että tarpeelliset erottamiset voitaisiin toteuttaa vallitsevan vaivaishoitoasetuksen turvin.⁷²

Käytännön tilanne oli johtanut siihen, että sosiaaliministeriö päätyi tukemaan sotaorpojen kotihoitoa. Ratkaisu ei kuitenkaan tyydyttänyt virkamiehiä lasten huollolliselta ja kasvatukselliselta kannalta. Lasten parasta ajatellen punaleskiä kehoitettiin luovuttamaan lapsiaan etenkin Pohjanmaan heränneisiin perheisiin pois sodan kurjistamalta alueelta. Taustalla vaikutti myös punaleskiä kohtaan tunnettu vihamielisyys sekä usko heidän kyvyttömyyteensä hoitaa lapsiaan.⁷³ Sijaiskoteja Pohjanmaalla olisi ollut yllin kyllin, mutta punalesket olivat haluttomia luovuttamaan lapsiaan. Tämä taas antoi aihetta arvosteluun, jossa punaleskien katsottiin olevan lyhytnäköisiä lastensa parasta ajatellessaan. Usein he joutuivat kuitenkin pakon eteen, sillä köyhäinavun ehtona saattoi olla lapsen luovuttaminen sijaishoitoon.⁷⁴

Sijoitukset vieraisiin perheisiin tulivat koskettamaan myös jämsäläisiä punaorpoja, tosin pienemmässä mittakaavassa. Kunnanvaltuusto käsitteli sijoitusasiaa elokuussa 1918 ja päätyi antamaan köyhäinhoitolautakunnalle tehtäväksi lentolehtisten painattamisen. Lehtisissä kuntalaisia kehoitettiin ottamaan turvattomaksi jääneitä, alaikäisiä lapsia hoitoonsa siinä määrin, kuin siihen olisi tilaisuus. Tilaisuudella tarkoitettiin ilmeisesti taloudellista mahdollisuutta ja aatteellista suvaitsevaisuutta. Tekstin laatiminen jäi opettaja

---

⁷² Komiteamietintö 1919:11, 7-8

⁷³ Kaarina 1984, 19 ja 23-25; Pulma 1987, 127.

⁷⁴ Huoltaja 1919:17, 102; Kaarina 1984, 25.

Hirsjärven tehtäväksi, ja sitä painettiin peräti 200 kappaletta.⁷⁵

Pulman mukaan sijaishoitoon asetetut tavoitteet eivät yleensä olleet realistisia. Yleisöön vedottiin sopivien sijaiskotien saamiseksi, vaikka toisaalta tiedettiin ja ymmärrettiin porvarillisen yleisön mielenkiinnon puute punaorpoja kohtaan.⁷⁶ Jämsän kunnanvaltuuston innoton asenne lentolehtistä kohtaan sopii hyvin Pulman näkemykseen porvarillisen yleisön mielenkiinnon puutteesta. Olivathan kunnanvaltuuston jäsenet yhteiskunnallisesti samaa ryhmää mahdollisten sijaisperheiden kanssa.

Missä määrin sijoitukset olivat lentolehtisen tuottamaa tulosta, ei tiedetä, mutta sosiaaliministeriöön lähetettyjen tiedotteiden ja kunnan huoltosopimusten perusteella reilut 16 % paikkakunnan punaorvoista sijoitettiin vieraisiin perheisiin.⁷⁷ Jämsäläinen ratkaisu oli kuitenkin sijoittaa nämä punaorvot oman kunnan alueelle, eikä tietojen mukaan yhtään lasta lähetetty Pohjanmaalle. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjoissa ei näy edes viitteitä siitä, että lasten lähettämistä kunnan ulkopuolelle olisi keskusteltu. Neljää jämsäläistä punaorpoa tosin avustettiin ulkokuntiin, mutta he olivat muuttaneet äitinsä mukana pois paikkakunnalta.⁷⁸

Miksi jämsäläisiä punaorpoja sijoitettiin pois omista kodeistaan sijaisperheisiin? Tähän ei täysin varmuudella voida vastata, sillä sijoitusten syitä ei lähteissä tuoda esille. Huoltoa järjestäneen komitean mukaan vaihtoehtoja on kaksi: "...siinä tapauksessa, että lapsella ei ole kotia ollenkaan tahi jos on ilmeistä, että sen koti vaikuttaa turmiollisesti lapsen kehitykseen, olisi lapsi sijoitettava muuante."⁷⁹ Todellisuudessa sijoittamistilanteet osoittautuivat jälkimmäisiksi, sillä viiden vuoden sijoitustoiminnan jälkeen Hytönen kommentoi sijoituksia sijaisperheisiin seuraavasti: "Kun äidin elämä on havaittu moitetta ansaitsevaksi, on lapset heistä erotettu".⁸⁰

---

⁷⁵ JKA, Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1915-1919, 15.8.1919 § 2.

⁷⁶ Pulma 1987, 131.

⁷⁷ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30. JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-21; JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-30.

⁷⁸ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30.

⁷⁹ Komiteamietintö 1919, 18.

⁸⁰ Hytönen 1923, 16.

Tiedettävästi vain Jokisen perheen lapset joutuivat sijoitettaviksi äitinsä kuoleman vuoksi muihin perheisiin. Aino Jokinen kuoli vuonna 1924, ja häneltä jäi tuolloin viisi alle 21-vuotiasta lasta. Koska sijoitukset määräytyivät köyhäinhoidon huoltovelvollisuuden mukaan, sijoitettiin Jokisen lapsista vain kolme alle 16-vuotiasta muihin perheisiin. Muut joutuivat elättämään itse itsensä, joko työllä tai köyhäinavulla. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että Alma Jokisen poika, Tauno Jokinen, sijoitettiin vieraaseen perheeseen jo äidin eläessä vuonna 1920. Samoin oli muiden punaorpojen sijoitusten laita, heidän äitinsä olivat elossa, mutta lapsia sijoitettiin silti vieraisiin perheisiin.⁸¹

Jämsänkosken Sosiaalidemokraattisen naisosaston kyselyyn punaorpojen ja -leskien huollon järjestämisestä köyhäinhoitohallitus teki pöytäkirjaansa merkinnän: “Lasten huutokauppaa ei ole pidetty, eikä lapsia ole erotettu vanhemmistaan ellei näitä ole pidetty sopimattomina holhoojina.”⁸² Todennäköisin sopimattomuuden syy on kuitenkin ollut se, että äidit elivät pääasiallisesti köyhäinavulla, eivätkä näin ollen kyenneet elättämään kaikkia lapsiaan. Kunnan osalta näyttääkin olleen soveliaampaa erottaa osa punaorvoista äidistään kuin lisätä perheen saaman avustuksen määrää. Merkintä pöytäkirjassa vuodelta 1922 todistaa punaleskien vaikean tilanteen:

*“ Koskenpään piirin piirikokouksen huoleksi päätti köyhäinhoitolautakunta jättää hoidokas Hilma Koskisen lasten sijoittamisen yksityisperheisiin, kun mainittu Hilma Koskinen ei näy voivan itse kyetä lapsiansa kohtuullisella avustuksellakaan huoltamaan. ”*⁸³

Jämsän köyhäinhoitolaikunta siis sovelsi sille vaivaishoitoasetuksessa sallittua oikeutta määrätä, missä muodossa se halusi avustusta antaa. Rahallisen avustuksen ehtona oli eräissä tapauksissa lapsen luovuttaminen toisten kasvatettavaksi.⁸⁴ Tätä puoltaa myös se, että punaorvot ovat joissain tapauksissa päässeet takaisin koteihinsa. Ilmeisesti äiti on tuolloin kyennyt taloudellisesti ottamaan lapsensa takaisin huollettavakseen.

---

⁸¹ Huoltovelvollisuus ikä nousi vuodesta 1923 alkaen 16 -vuoteen. Köyhäinholtilaki 1922 § 58.

⁸² JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 23.5. 1919 § 2.

⁸³ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919-1923. 10.3.1922 § 3.

⁸⁴ Komiteamietintö 1919, 8.

Vaikka sijoitetut lapset tulivat yleensä samoista, varattomista perheistä, oli yleistä sijoittaa vain osa vieraisiin perheisiin osan lapsista jäädessä äidin hoitoon. Kaarnisen mukaan lapsen sijoittamiseen tässä tapauksessa vaikuttivat ikä, lapsen kyky avustaa äitiään perheen huoltamisessa sekä muiden lasten ikä.⁸⁵ Jokisen perheen kuudesta lapsesta kolmanneksi nuorin Tauno sijoitettiin vieraaseen perheeseen huollettavaksi.⁸⁶ Äidin avuksi Jokisen perheen taloutta jäi hoitamaan kolme vanhempaa sisarusta. Sirénin kolmesta lapsesta kaksi nuorinta sijoitettiin muualle huollettaviksi.⁸⁷ Koskisen kymmenlapsisesta suurperheestä vain yksi tytär, Helmi, sijoitettiin vieraaseen perheeseen. Hänellä oli kuusi vanhempaa sisarusta.⁸⁸

Kaarnisen tutkimista tamperelaisista punaorvoista noin 18% sijoitettiin vieraaseen perhehoitoon jossakin vaiheessa elämäänsä. Jämsän osalta luku jää hieman pienemmäksi, mitä voidaan perustella sillä, että jämsäläiset punaorpoperheet eivät ehkä eläneet niin heikoissa taloudellisissa tilanteissa kuin suuren kaupungin tehdasyhteisön perheet elintarvikepulan aikana. Toisaalta sotatoimet eivät rasittaneetkaan laajasti Jämsän taloutta.⁸⁹ Sijoituksia Jämsässä kuitenkin tehtiin, mutta millaisiin perheisiin?

Sosiaaliministeriö korosti erityisesti perheiden valinnan tärkeyttä ja asetti sille tiukat huoltoon ja kasvatukseen tähtäävät kriteerit: sijoitusperheiden täytyi olla siveellisessä suhteessa moitteettomia,⁹⁰ lapsien tulisi päästä terveisiin maalaisoloihin ja tottua työntekoon sekä ennen kaikkea saada kasvaa luotettavassa ja säännöllisessä ympäristössä. Myös isänmaallisten ja uskonnollisten arvojen ja kasvatuksen tärkeyttä korostettiin.⁹¹ Jämsässä sijaisperheen valinta kuului köyhäinhuoltolautakunnalle. Piiritarkastajan tarkastuskertomuksen perusteella "on tuleva kasvatuskoti valittu varta vasten toimitetun

---

⁸⁵ Kaarninen 1984, 25.

⁸⁶ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921. Sopimus no. 207. 14.1.1921.

⁸⁷ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30. Luettelo 2, 1.1.-1.9.1925 sijaisperheisiin avustetuista sotaorvoista.

⁸⁸ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito. Diaari 1886-1945. Tarkastuskertomus NNKY:n lastenkodista 3.5.1924.

⁸⁹ JKA. Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1909-1922. 17.8.1918 § 4.

⁹⁰ Hytönen 1921, 422; Hytönen 1923, 14; Komiteamietintö 1919:11, 19.

⁹¹ Kaarninen 1986a, 38.

tarkastuksen, mutta myös entisen tuntemuksen perusteella”.⁹² Valintamenettely toteutti käytännössä sosiaaliministeriön edellytykset, vaikka Jämsä ei kuulunutkaan sen alaisuuteen. Oikeistolaisista jäsenistä koostuneen lautakunnan “entinen tuntemus” kohdistui Jämsän poliittisissa oloissa todennäköisimmin samanhenkisiin perheisiin.

Myös kunnan vaatimat ehdot huollon toteuttamisesta sijaisperheissä kertovat siitä tärkeydestä, mikä punaorpojen sijaiskotikasvatukselle asetettiin. Ehtojen perusteella punaorpoja ei haluttu sijoittaa Jämsässä vieraisiin perheisiin siinä tarkoituksessa, että heidät huoltonsa tulisi vain ratkaistua tavalla tai toisella. Sen sijaan sijaishuollon merkitys ennen kaikkea punaorpojen kasvattajana nousi fyysistäkin huoltoa tärkeämmäksi tavoitteeksi. Näiden huoltajalle annettujen ja huoltosopimukseen kirjattujen yksityiskoh- taisten hoito- ja kasvatusohjeiden päällimmäisenä tarkoituksena oli punaisuuden kitkemi- nen lapsesta. Hänestä oli tehtävä jämsäläiseen yhteisöön luontevasti sopiva ihminen. Turvattomien lasten huoltokomitea oli määritellyt sijaisperheiden valinnan huolellisesti, ja sen asettamaa linjaa pyrittiin noudattamaan Jämsässä varsin huolellisesti.⁹³

Jämsäläisen tulkinnan mukaan oman paikkakunnan maanviljelijä tai suurtalallinen näyttää täyttäneen parhaiten sijaisperheelle asetetut vaatimukset, sillä yli puolet lapsista sijoitettiin tällaisiin perheisiin.⁹⁴ Sijaisperheen aseman ohella sijoituspäätökseen vaikutti Jämsässä myös punaorpojen sukupuoli.

Mirjam Tarvaisen huoltajaksi valittiin pienviljelijä Salminen, joka oli myös nuorisoseura- lainen. Edellä mainittu Helmi Koskinen sijoitettiin 14-vuotiaana kirkkoherra Hovilaisen huostaan ja punaorpotytöt Aini ja Meeri sijoitettiin huollettaviksi paikallisille kansakou- lunopettajille. Suurta jaloutta sijoituksissa osoittaa Sirénin lasten pääseminen samaan perheeseen, suurtalallinen Seppäsen huostaan. Toinen heistä oli 8-vuotias tyttö. Jos listaan vielä lisätään paikkakunnan suntio ja räätälin leski, joille molemmille sijoitettiin punaor- potytöt, voimme todeta, että poikia sijoitettiin Jämsässä ensisijaisesti maanviljelysperhei-

---

⁹² HMa. Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastajan vuosikertomuksia 1926-1970. 26.2. ja 2.3.1937 toimitetun tarkastuksen kertomus.

⁹³ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-21. Huoltosopimus n:o 172, 30.12.1919; Komiteamietin- tö 1919:11, 19.

⁹⁴ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30; JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-21; JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-30.

siin.⁹⁵ Heidän toivottiin mitä ilmeisemmin tottuvan sijoituspaikassaan maatöihin, jotta voisivat elättää itsensä myöhemmin tällä taidolla. Toisaalta he olivat kätevää työvoimaa. Työille vastaavasti viitotettiin palvelijan työtä herrasperheissä.

Sirénin sisarukset jäivät Jämsässä ainoiksi, jotka sijoitettiin samaan kotiin. Muissa viidessä perheessä, joissa useampia lapsia oli sijoitettuna sijaisperheisiin, lapset joutuivat erilleen toisistaan. Tarvaisen perheen kaikki kolme kodin ulkopuolelle sijoitettua lasta joutuivat eri perheisiin, jolloin muodostui tilanne, jossa Tarvaisen kaikki neljä lasta asuivat eri paikoissa.⁹⁶ Jämsän kunnan huoltosopimuksissa ja köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoissa ei näy merkkejä siitä, että lapsia olisi määrätietoisesti pyritty sijoittamaan samoihin perheisiin. Näin ollen eri perheisiin sijoittaminen oli osa sulauttamispolitiikkaa, jonka tarkoitus oli estää kollektiivisen ideologian vahvistuminen.⁹⁷ Jousimaan mukaan Huoltaja-lehden näkökulma viittaa siihen, että orpolapsia erotettiin punaisista äideistään ennemminkin kasvatusympäristästä johtuvista tekijöistä kuin poliittisin motiivein.⁹⁸

Sijaiskotitoiminnalle asetetusta painoarvosta ja poliittisesta rintamasta Jämsässä kertoo punaorpotyttö Meeri Virtasen karkausyrityksen ratkaiseminen. Kun ilmeistä koti-ikävää potanut Meeri karkasi opettaja Kalliokosken luota takaisin kotiinsa, ei köyhäinhoitohallitus sallinut lapsen jäädä äitinsä luokse, vaikka tämä olisi hoitanut hänet ilmaiseksi.⁹⁹ Kunta mieluummin maksoi tytön huollosta ja kasvattamisesta opettajan luona, kuin päästi hänet perheensä pariin. Vastaavasti Reino Skjöld sijoitettiin huollettavaksi kahdelle eri maanviljelijälle parin kuukauden välein loppukesästä 1929. Kunta ei maksanut Reinosta huoltajille mitään korvausta, mutta ei päästänyt poikaa kotiinsakaan.¹⁰⁰

Vieraisiin perheisiin sijoittaminen ei poistanut huolto-ongelmaa siinä määrin, kuin tarve olisi vaatinut. Sijaisperheiden haluttomuuden syynä oli todennäköisimmin punaorpoja kohtaan tunnettu ennakkoluuloisuus ja paikkakunnan poliittinen ilmapiiri. Toisaalta

---

⁹⁵ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30; JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-21; JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-30.

⁹⁶ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-30

⁹⁷ Ks. Haapala 1989, 107.

⁹⁸ Jousimaa 1987, 68.

⁹⁹ JKA. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1924-1927. 11.11.1927 § 12: Köyhien äitien avustus laskettiin lapsiluvun mukaan.

¹⁰⁰ JKA. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1928-1930. 5.7.1929 § 111 ja 2.9.1929 § 150.

syy saattoi olla myös sodanjälkeisessä elintarvikepulassa ja huolto-ongelmissa. Hyvin toimeentulevienkaan perheiden ei ollut mahdollista ottaa uutta suuta ruokittavakseen.¹⁰¹

2.4. Oman kodin lämpöä viranomaisehdoin

Sodan päätyttyä mielipiteet punaorpojen sijoittamisesta kotihoitoon olivat valkoisessa Suomessa olleet jyrkän kielteiset. Punaleskiä pidettiin pahuuden tyyssijana, jotka kasvat-
taisivat lapsensa katkeruudella ja vihalla vääräoppisiksi tulevaisuuden uhkakuviksi.¹⁰²
Punaorpojen huollon toteuttamista tutkinut komitea muutti hyvin pian kuitenkin mielipi-
teensä; kodin suoma lämpöä, turvaa ja onnea ei pystytty korvaamaan muilla ratkaisuilla
ja lapset oli vain ääritapauksissa erotettava äideistään.¹⁰³ Todennäköinen syy mielipiteen
muutokseen oli punaleskien haluttomuus luovuttaa lapsiaan sijaisperheisiin. Heidän
integroitua edistävä huoltonsa ja kasvatuksensa oli hoidettava muilla keinoilla.

Suurin osa jämsäläisistä punaorvoista sai asua kotonaan äitinsä kanssa. Koska kunnalla
ei ollut ensi hätään muutakaan vaihtoehtoa heidän sijoittamiseen, pysyi tilanne pitkälti
samanlaisena.¹⁰⁴ Valtakunnallisesti vajaat 70% punaorvoista jäi koteihinsa hoidettaviksi.¹⁰⁵
Kotihoitoon jäivät luonnollisesti ne punaorvot, joiden äideillä oli varaa heidän ylläpitämi-
seensä. Heidän osuutensa Jämsän kunnan integrointipolitiikassa jäikin muita pienemmäk-
si, sillä he eivät tulleet kuulumaan köyhäinhoidon piiriin.

Toisin oli köyhäinhoidon alaisten punaorpojen kanssa. Vaikka heitä ei konkreettisesti
sijoitettu omiin koteihinsa, olivat he silti ns. sijoitettuja. Vaivaishoitosäädös nimittäin antoi
kunnalle oikeuden erottaa lapset vanhemmistaan, mikäli se katsottiin tarpeelliseksi.¹⁰⁶
Näin ollen voidaan todeta, että suuri osa punaorvoista sai Jämsässä jäädä kunnan suostu-
muksella omiin koteihin huollettavaksi. Kaarnisen mukaan sijoittamiseen vaikuttivat myös
valtakunnallisestikin heikot huoltovaihtoehdot, jolloin kotihoito muodostui tärkeimmäksi.

---

¹⁰¹ Komiteamietintö 1919:11, 20-21.

¹⁰² Köyhäinhoitolehti 1918:2 ja 3, 14-15; Satka 1995, 87-88; Punaleskien näkeminen kyvyttömiksi ja sopimattomiksi äideiksi perustui pitkälti heidän osallisuuteensa punakaartiin. Ks. Siltala 1996, 10-11.

¹⁰³ Komiteamietintö 1919:11, 8-9.

¹⁰⁴ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919, 10.5.1918 § 8.

¹⁰⁵ Hytönen 1923, 17.

¹⁰⁶ Ask 1879:10 § 31, 11-12.

Tämä oli myös yksi syy, miksi kotihoitoon alettiin suhtautua myönteisemmin.¹⁰⁷

Jos Jämsän kunnan toimintaa verrataan komiteamietinnön ohjeisiin, voi sen katsoa toteuttaneen niitä varsin tunnollisesti. Yleinen käsitys tuki näkemystä, että myötämielisellä suhtautumisella saavutetaan parempia tuloksia punaorpojen suhteen tulevaisuudessa. Epäilemättä vähemmän vihamielisten punaorpojen integrointikin olisi helpompaa. Valittu toimintatapa ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lapsia olisi sijoitettu jonnekin muualle, jos siihen olisi ollut mahdollisuus. Akuutti tarve johti tällä erää tällaiseen ratkaisuun Jämsässä. On syytä kuitenkin painottaa sitä seikkaa, että punaleskien taloudellinen tukeminen siten, että he pystyivät huoltamaan omat lapsensa kotonaan, oli kunnalle täysin vapaaehtoinen toimenpide. Lesket olivat työkykyisiä, joten köyhäinhuoltoasetus ei velvoittanut heidän avustamistaan millään tavoin.¹⁰⁸ Punaisiin vihamielisesti suhtautuvien päättäjien kohdalla punaorpojen kotiavustusta ei voi pitää laupeuden osoituksena. Pikemminkin kotien avustaminen on nähtävä viranomaisten keinoksi puuttua kotien sisäisiin asioihin avustuksen edellyttämän valvonnan nimissä.

Taulukko 2. Punaorpojen jakautuminen eri sijoituskohteisiin.¹⁰⁹

Sijoituspaikka	Jämsä		Koko maa	
	lapsia	%	lapsia	%
Vain omassa perheessä	74	79	5558	68
Sijaisperheessä ja lastenkodissa	11	12		
Vain lastenkodissa	4	4	1293	16
Vain sijaisperheessä	5	5	1288	16
Yhteensä	94	100	8139	100

Lähteet: JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921 ja 1921-1930; köyhäinhuoidon pöytäkirjat 1918-1939; KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhuolto, sotaorpojen huolto. Diaari 1886-1945; Kauppi 1991, 48.

¹⁰⁷ Kaarninen 1986a, 59.

¹⁰⁸ Kaarninen 1984, 21.

¹⁰⁹ Koko maan jakauma on laskettu Kaupin taulukoiden keskiarvona vuosilta 1922, 1925-26 ja 1928. Jämsän tiedot ovat vuosilta 1918-39.

Kaikista jämsäläisistä punaorvoista noin 21% oli jossain vaiheessa sijoitettuna kotinsa ulkopuolelle sijaiskotiin, lastenkotiin tai molempiin. Tämä mukailee pitkälti Kaarnisen tutkimustulosta tamperelaisten punaorpojen osalta. Heistä vastaavaan sijoitustoiminnan uhreiksi oli joutunut noin neljäsosa.¹¹⁰ Jos määrää sen sijaan verrataan sosiaalihuollituksen suosituksiin ja laskelmiin, se vaikuttaa varsin pieneltä. Hytösen mukaan 45% Suomen punaorvoista sijoitettiin jossain vaiheessa kodin ulkopuolelle.¹¹¹ Sosiaalihuollituksen tietoa ei kuitenkaan voi käyttää luotettavana vertailukohteena, sillä sen tiedot olivat varsin vajavaiset ja painoutuivat juuri niiden punaorpojen osalle, joiden kohdalta joihinkin toimenpiteisiin oli yleensä ryhdytty.

Punaorpojen sijoitusta kokonaisuudessa ajatellen voidaan puhua jämsäläisestä mallista. Kunta otti alusta alkaen tiukasti asiakseen lasten asuinpaikan päättämisen eikä lähettänyt punaorpoja Pohjanmaalle kasvatettavaksi. Sen sijaan punaorvot sijoitettiin oman pitäjän alueella asuvien talonpoikien ja virkamiesten huollettaviksi ja kasvatettaviksi. Punaorpokysymys oli jämsäläinen kysymys. Poliittisesti punaorvot kuitenkin koettiin Jämsässä isiensä jälkeläisinä ja näin ollen uhkana, minkä todistaa mm. kunnanvaltuuston puheenjohtajan lausunto, jossa hän nimitti punaisella puolella taistelleita ihmisiä roskajoukoiksi.¹¹² Jämsän kunnan osoittama aktiivisuus onkin mieluummin miellettyjen ongelmien ehkäisemiseksi ja pitäjän ideologiseksi puhdistamistyön jatkamiseksi. On siis muistettava, että hyväksyttävän toiminnan taustalla oli toisenlaiset motiivit ja varsin vihamielinen suhtautuminen.

Kun suuri osa äideistä oli ”hyväksytty” lastensa huoltajaksi, oli seuraavaksi ratkaistava holhouskysymys. Isien kuoleman myötä useat lapset olivat jääneet ilman holhoojaa, mikä synnytti yhteisöön uudenlaisen sosiaalisen ongelman. Yhteiskunnan normisto, tässä tapauksessa holhouslaki, edellytti uusien lakimääräisten holhoojien valitsemista. Kihlakunnan oikeuden esittelijänä sosiaalista järjestystä horjuttanutta ongelmaa ryhtyi ratkaisuun kunnan holhouslautakunta. Päätösten pohjana lautakunnalla oli kirkkoherran toimittama luettelo vainajista, joilta oli jäänyt alaikäisiä lapsia.¹¹³

---

¹¹⁰ Kaarninen 1984, 27.

¹¹¹ Hytönen 1920, 609.

¹¹² JKA. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 13.5.1918 § 2.

¹¹³ Holhouslaki 1898, 3. luku § 24; Jämsän kärjäkunta, ilmoitusasiain luettelot 1918 syyskäräjät ja 1919 talvikäräjät. Luettelot vainajista, joilta on jäänyt alaikäisiä lapsia.

Marraskuussa 1918 pöytäkirjaan tehtiin merkintä 19 leskestä, joita oli päätetty suosittaa kihlakunnanoikeudelle lastensa holhoojiksi. Lisää punaleskiä otettiin käsiteltäväksi lautakunnan kokouksessa seuraavan vuoden huhtikuussa, ja viimeinen merkintä näistä holhoojaksi esittämisistä on marraskuulta 1922. Ajankohtien epäyhtenäisyys kertoo tilanteen olleen varsin sekava, ehkäpä merkityksetönkin, eivätkä tiedot punaorvoista ja -leskistä vaikuta kovin yhtenäisiltä. Saatujen tietojen perusteella kahdeksan leskeä katsottiin varattomiksi, ja heillä oli yhteensä 26 lasta.¹¹⁴ Todellisuudessa heidän määränsä lienee ollut suurempi, sillä kaikkia tapauksia ei edes holhouslautakunnan kokouksissa käsitelty. Komiteamietinnön perusteella tällainen varaton holhooja ei kyennyt elättämään ja kasvattamaan holhottiaan, ja seurauksena ”holhooja useimmissa tapauksissa ei voi tahi tai ainakaan tule tehneeksi mitään holhotin hyväksi”.¹¹⁵

Ketään luetteloissa ollutta leskeä ei hylätty holhoojaehdokkaana, takasihan vuoden 1898 holhouslaki äidille yhtäläiset holhousoikeudet lapsiinsa kuin isälle.¹¹⁶ Punaleskien asemasta holhouslautakunnan valvonnassa kuitenkin kertoo se, että heidän tapauksiaan käsiteltiin laista riippumatta holhouslautakunnan istunnoissa. Kolmelle punaleskelle lautakunta päätyi ehdottamaan apuholhoojaa eli kuraattoria. Asiaa ryhdyttiin käsittelemään varsin pian vuoden 1918 syyskäräjillä, jotka kokoontuivat Suomalaisen Seuran talolla 11.11. alkaen.

Köyhäinhoitohallituksen ja holhouslautakunnan luottamusmiesten tavoin kihlakunnan oikeuden lautamiehet edustivat myös paikallisia porvarillisia, valittiinhan heidät oikeistomielisessä kunnallishallinnossa. Puheenjohtajana toimi suojeluskunnan johtomiehiin kuulunut J.H. Grönholm.¹¹⁷ Punaorpojen ja -leskien oikeudellisista päätöksistä ja niiden valvonnasta vastasi näin ollen varsin konservatiivinen kaksiportainen viranomaisjärjestelmä. Holhoustoimen ylin valvonta kuului alioikeudelle. Käytännön toimissa valvonta-apua saatiin holhouslautakunnalta, jolle oli myönnetty myös vähäinen kontrollioikeus suoraan holhottavaa henkilöä kohtaan.¹¹⁸

---

¹¹⁴ JKA. Holhouslautakunnan pöytäkirjat 1917-24, 6.11.1918 § 3, 22.4.1919 § 2 ja 11.11.1920 § 10.

¹¹⁵ Komiteamietintö 1919:11, 10.

¹¹⁶ Holhouslaki 1898, 3. luku § 23.

¹¹⁷ Roiko-Jokela 1995, 154; Jämsän käräjäkunta, ilmoitusasian pöytäkirjat 1917-1918. 11.11.1918. Kulha 1974, 578; Gyllén 1999, 136.

¹¹⁸ Roiko-Jokela 1995, 175; Hemmer 1954, 62.

Jämsässä vallinneesta poliittisesta ilmapiiristä päätellen punaiset ja valkoiset kuntalaiset eivät aktiivisesti hakeutuneet kanssakäymisiin toistensa kanssa. Kihlakunnan oikeudessa tällaiset oletukset kuitenkin karisutti Hilma Laakso, neljän alaikäisen lapsen huoltaja. Hänen puolisonsa Verner Laakso oli ollut vuoden 1917 suurlakon aikana keskeyttämässä syyskäräjien istuntoa ja oli sittemmin huhtikuussa 1918 murhattu Saaren talossa Jämsässä.¹¹⁹ Syyskäräjillä Hilma Laakso kuitenkin pyysi saada kanssaholhoajakseen alaikäisille lapsilleen talollisen Otto Sovijärven, paikallisen suojeluskunnan päällikön.¹²⁰

Sovijärvi vastusti määräämistä vedoten alaikäisiin lapsiinsa ja vanhaan isäänsä, jotka jo olivat hänen hoidettavanaan. Lisäksi hän pyysi saada lykkäystä haastaakseen toimeen soveliaamman henkilön. Kihlakunnan oikeus hylkäsi lykkäyspyynnön ja harkitsi oikeaksi määrätä Sovijärven Hilma Laakson kanssaholhojaksi. Laakson motiivina on täytynyt olla jonkinlainen kostomentaliteetti; olivathan hänen miehensä murhaajat Sovijärven kaltaisia valkoisia. Lisäksi Sovijärvi kuului Jämsän varakkaisiin mahtimiehiin, joten olisi oikeudenmukaista maksattaa hänellä Laakson lasten huoltaminen ja koulutus. Tapaus osoittaa omalla tavallaan vaikeutta, joka vallitsi talollisten ja työväestön välillä. Ongelmia ei mainittu nimillä, mutta ne vaikuttivat yhteistyöhön.

Kihlakunnanoikeuden päätös pysyä lautakunnan esityksen kannalla ”aseveljeydestä” huolimatta puhuu punaorpojen integroinnin puolesta. Verner Laakson kaltaisen järjestömiehen lapset oli hyvä saada isänmaallisen, talollisen, hengenmiehen vaikutuksen alaisiksi. Lisäksi lapset saivat näin paremman huollon, uskonnollisen ympäristön ja mahdollisuuden kansakoulun käyntiin, mikä vierottaisi heitä työväestön kurjuudesta ja katkeruudesta.

Holhouslautakunta oli päätenyt esittämään apuholhoajan asettamista myös Hilma Grönvallin viidelle alaikäiselle lapselle. Esitettyyn toimeen ehdotettiin määrättäväksi ison talon isäntä Aleksi Mikkola. Molemmat osapuolet vastustivat ehdotusta, mutta ainakin Grönvallin osalta vastustaminen kohdistui juuri Mikkolaan henkilönä: ”...ellei kuolinpesän hoitoa, johon hän (Hilma Grönvall) sen pienuuden tähden yksinkin kykenisi, uskottaisi hänelle yksin, apuholhojaksi oli sopiva torppari Aleksi Sainio...”. Välttyäkseen holhous-toimelta Mikkola oli haastanut käräjille talollinen Villiam Puttosen, joka hänkin kieltäytyi toimesta ja päätyi kannattamaan torppari Sainiota.¹²¹

¹¹⁹ Rislakki 1996, 36 ja 282.

¹²⁰ Rislakki 1996, 48.

¹²¹ JyMa, Jämsän kärjäkunta, ilmoitusasiain pöytäkirjat 1917-1918, 20.11.1918 § 10.

Mikkolan ehdottaminen apuholhoojaksi tukee näkemystä, että punaorpoja selvästi yritettiin saattaa porvarilliseen huostaan. Yhteisössä vallinneet erimielisyydet eivät kuitenkaan tukeneet vallanpitäjien tavoitetta tältä osin. Kihlakunnan oikeuden puheenjohtaja Grönholm ei paikallisyhteisön vastahakoisuudesta huolimatta näytä pyrkineen yleiseen hyväksyntään tai kompromissiin, sillä hän vastusti ehdottomasti torppari Sainion nimittämistä toimeen. Sen sijaan apuholhoojaksi määrättiin Villiam Puttonen, koska hänellä ei ollut riittävä perustelua kieltäytymiselleen.¹²² Mikkola lienee välttynyt holhoustoimesta siitä syystä, että hänellä oli ollut aiemmin kahnauksia naapuriensa Grönvallien kanssa.¹²³

Myös tapaus vuodelta 1936 todistaa sitä julkilausumatonta ongelmaa, joka Jämsässä vallitsi vielä pitkään kansalaissodan jälkeen; punaorvolle uskotuksi mieheksi esitetty talollinen kieltäytyy toimesta osaamatta kuitenkaan esittää kieltäytymiselleen syytä, joka ilmeisimmin olisi ollut lapsen punainen tausta. Kihlakunnan oikeus pysyi tässäkin tapauksessa holhouslautakunnan kanssa samalla linjalla ja saattoi punaorpoperheen yhteistyöhön oikeistolaisen kanssa.¹²⁴

Periaatteessa kihlakunnan oikeudessa käytyjen holhoojakysymysten voi katsoa edustavan koko Jämsän ilmapiiriä ja yhteisöä pienoiskoossa. Molemmat osapuolet tunsivat vihaa ja katkeruutta toisiaan kohtaan, vaikka niitä ei lausuttu ääneen. Konflikti oli selkeästi olemassa, tosin verhottuna. Toisaalta julkisvallan edustajat olivat ottaneet tehtäväkseen tilanteen normalisoinnin ja yhteisön poliittisen vihamielisyyden murtamisen. Komiteamietinnön ohjeet punaorpojen holhouksista eivät jättäneet viranomaisille paljoa tulkinnanvaraa: ”...valitaan holhoojat sillä tunnollisuudella, mikä on välttämätöntä siihen nähden, että nämä lapset ovat vailla kaikkea kotikasvatusta, huonoilla perinnöllisillä taipumuksilla varustetut, kasvuaikana usein kylmästi kohdellut ja sen vuoksi erikoisessa määrin sen neuvon ja tuen tarpeessa, minkä vakavan ja kristillisen elämäntavatuksen omaava vanhempi henkilö voi heille antaa.”¹²⁵ Holhouskysymysten oikeudellinen käsittely tuo ilmi konkreettisesti valkoisen Suomen vallankäytön legitimiisyyden. Tuomioistuimessa tehdyt ratkaisut esitetään välittömästi valtion auktoriteetin tukemiseksi.¹²⁶

---

¹²² JyMa, Jämsän kärjäkunta, ilmoitusasiain pöytäkirjat 1917-1918, 20.11.1918 § 10.

¹²³ Rislakki 1996, 158-160: Grönvallien torppa oli vuokralla Aleksii Mikkolalta.

¹²⁴ JyMa, Jämsän kärjäkunta, ilmoitusasiain pöytäkirjat 1936, 19.10.1936 § 11.

¹²⁵ Komiteamietintö 1919:11, 11.

¹²⁶ Uusitalo 1987, 78 ja 81.

Vaikka edellä esitetyt kolme oikeustapausta tukevat punaorpojen integroimispyrkimyksiä valkoiseen Jämsään, muodostavat tavalliset holhoojamääräykset tästä poikkeuksen. Tuomiokirjoissa vuosilta 1918 - 1939 ei määrätä ainoatakaan punaleskeä lapsiensa holhoojaksi, vaikka esitykset heistä oli tehty holhouslautakunnassa heti kansalaissodan jälkeen.¹²⁷ Toisaalta vastaavia laiminlyöntejä oli ilmennyt muuallakin Suomessa. Ongelmaa pyrittiin korjaamaan valtakunnallisesti, ja Jämsäkin sai Hämeen läänin maaherralta kirjeen asian tiimoilta. Kirjeessä kehoitettiin mitä pikimmin määräämään kaikille holhoojaa vaille oleville alaikäisille lakimääräinen, uusi holhooja.¹²⁸ Mutta kuten tuomiokirjat paljastavat, laiminlyönnit tältä osin jatkuivat Jämsässä koko punaorpojen alaikäisyyden ajan.

Kysymyksessä ei ollut tietoinen punaleskien syrjintä, sillä vanhan käytännön mukaan holhoojia määrättiin vain siinä tapauksessa, että alaikäisellä oli omaisuutta ja hän tarvitsi uskotun miehen.¹²⁹ Edellä mainittu vuoden 1936 tapaus oli juuri uskotun miehen määrääminen punaorvon omaisuuden turvaamiseksi äidin mennessä uusiin naimisiin. Todellisuudessa tämän vanhan käytännön jatkaminen tuli palvelemaan punaorpojen integrointitavoitetta varsin merkittävällä tavalla: köyhäinhoitohallitus säilytti punaorpoihin ja heidän äiteihinsä isännänoikeuden ja sai näin lain turvin päättää heidän asioistaan. Tämän vuoksi holhouslautakunta oli ilmeisesti komiteamietinnön sisältöä vastoin ehdottanut varattomia-kin leskiä holhoojiksi. Heitä ei koskaan tulnaisi nimittämään juridisesti, ja käytännössä holhouksella ei edes tulisi olemaan merkitystä isännänoikeuden toimiessa sen yli. Punaorvot tulivat tavalla tai toisella julkisvallan alaisuuteen.

Kunnan isäntävallan merkitys kulminoitui myös siihen, etteivät punalesket ja -orvot todennäköisesti tienneet oikeuksistaan eivätkä näin ollen osanneet niitä vaatiakaan. Konkreettisesti holhoojan laiminlyönti selvisi Meeri Jokisellekin vasta hänen hakiessa alaikäisenä avioliittolupaa. Jämsänkoskelta Meeri sai tiedon, ettei hänelle ollut valittu holhoojaa, vaikka huoltajat olivat jo kauan sitten kuolleet.¹³⁰

---

¹²⁷ JyMa, Jämsän kärjäkunta, ilmoitusasiain pöytäkirjat 1918-1939.

¹²⁸ JKA, Kunnallislautakunta, holhoustoimi 1879-1918. Kirja Hämeen läänin lääninkansliasta 8.6.1918.

¹²⁹ Roiko-Jokela 1995, 185.

¹³⁰ Rislakki 1996, 252-253.

3. PERHEHUOLTOA KONTROLLIN VARJOLLA

3.1. Perhehuollon oikeistolainen näkemys

Muiden kuntien tavoin Jämsän köyhäinhoidon viranomaiset saattoivat järjestää punaorpojen huollon parhaaksi katsomallaan tavalla. Tähän antoi mahdollisuuden turvattomien lasten huoltokomitean päätös olla säätämättä erityistä lastensuojelulakia. Lapsia koskevia köyhäinhoidollisia, kasvatuksellisia ja kurinpidollisia määräyksiä sisältyi tosin eri lakeihin, mutta varsinaista ohjetta punaorpojen suojelusta tai huollosta ei ollut. Sodanjälkeiset mielipiteet punaorpojen huollosta ilmenevät komitean päätöksestä. Punaisten jälkeläisten avustaminen tuli järjestää kunnallisen köyhäinhoidon menetelmin, mutta valkoisten soturien jälkeläisiin tätä nöyryyttävää huoltomuotoa ei voitu katsoa sovellettavan. Valkoiset sotaorvot ja lesket saivat valtion eläkkeen.¹³¹

Vuonna 1918 köyhäinhoitoa annettiin vuoden 1879 vaivaishoidon asetuksen perusteella. Pulman luonnehtii vaivaishoitoa sekä kunnallistalouteen että liberalistiseen yhteiskuntanäkemykseen perustuneeksi linjanvedoksi. Avunannon perusteet määriteltiin tiukoiksi ja köyhät pakotettiin turvautumaan ensisijaisesti omaan tai sukulaisen apuun. Tämän mukaan Jämsän kunta oli velvollinen avustamaan ainoastaan turvattomia alaikäisiä lapsia ja toisen huolenpitoa nauttivia, työkyvyttömiä aikuisia.¹³² Punaeskillle, jotka siis olivat työkykyisiä, annettu avustus olisi täysin vapaaehtoista ja näin ollen kunnan itsensä järjestettävissä.

Koska valtion oma taloudellinen panos punaorpohuollon tuomaan uuteen tilanteeseen oli ennakoimaton ja heikko, jäi valtiovallan kontrollikin tällä alueella vähäiseksi. Kuntien väliset huoltoavustukset ja huollon toteuttaminen poikkesivat näin ollen toisistaan kuntien virkamiesten ryhtyessä toteuttamaan ja kehittämään punaorpohuoltoa oman kuntansa tarpeiden ja resurssien mukaan.¹³³ Jämsässä toteutus tapahtui kaitsijajärjestelmän puitteissa.

---

¹³¹ Komiteamietintö 1919:11, 6-7; Komiteamietintö 1918:1, 7-9.

¹³² Pulma 1995, 101; Piirainen 1974, 10. Maalaiskuntain kunnallislaisilla vuodelta 1917 vaivaishoitohallituksen nimi korvattiin köyhäinhoitolautakunnalla. Piirainen 1974, 76.

¹³³ Kauppi 1991, 9 ja 11; Kuusisto 1989, 221.

Kaitsijajärjestelmän toteuttamiseksi Jämsän kunta oli koko tutkimusajanjakson vuodesta 1918 vuoteen 1939 jaettu 13 köyhäinhoidon piiriin. Jokaisella piirillä oli esimies ja luottamustoimisia kaitsijoita, jotka olivat varsinaisessa yhteydessä avunsaajiin ja -hakijoihin. Keskimäärin piireihin kuului kymmenen kokonaan köyhäinapua nauttivaa perhettä tai yksinäistä henkilöä. Kunkin kaitsijan huollettavana oli yhdestä kolmeen tällaista perhettä tai yksilöä.¹³⁴ Heti kansalaissodan jälkeisissä Jämsän köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoissa on 19 punaleskeä, jotka olivat oikeutettuja avustukseen. Näissä perheissä oli 47 punaorpoa. Myöhemmissä pöytäkirjoissa ilmenee uusia avunsaajia osan jo jäädessä avustusten ulkopuolelle. Kaikki tutkimuksen 94 punaorpoa kuuluivat tutkimusaikana köyhäinhoidon piiriin.

Kuinka punaorvot sitten saatiin järjestelmän piiriin? Koska perheen isä oli yleisesti vastannut perheen huoltamisesta, joutuivat jämsäläiset punalesket uuden tilanteen edessä pyytämään Jämsän kunnan köyhäinhoitohallitukselta avustusta itsensä ja lapsiensa elättämiseen. Kaitsijajärjestelmän puitteissa punalesket joutuivat esittämään asiansa kaitsijapiirin esimiehelle, joka kaitsijan avulla tutki punalesken ja -orpojen avuntarpeen syyt, ennen kuin avustuksesta tehtiin ehdotus piirikokoukselle. Kerran kuukaudessa kokoontuvassa piirikokouksessa piiriesimiehen johdolla harkittiin ja tehtiin ehdotus piirissä asuville punaleskille ja -orvoille seuraavana kuukautena annettavasta avusta ja muista hoitolaista koskevista asioista. Piirikokouksessa tehdyt pöytäkirjat jätettiin köyhäinhoitohallituksen esimiehelle, joka esitti ne joka kuukauden alussa pidettävässä köyhäinhoitohallituksen kokouksessa, jossa avustusten saajat ja määrät vasta lopullisesti hyväksyttiin.¹³⁵ Laaja ja tiivis byrokraatia piti Jämsässä huolen siitä, että punaorpoperheiden elämästä oltiin paikallishallinnossa jatkuvasti selvillä.

Millaisia avustuksia köyhäinhoidon edustajat sitten punaorvoille esittivät ja jakoivat? Jämsänkosken sosiaalidemokraattinen naisosasto tiedusteli asiaa kunnanvaltuustolta toukokuussa 1919¹³⁶, minkä jälkeen kysymystä käsiteltiin köyhäinhoitohallituksen kokouksessa. Kunnanvaltuustolle ilmoitettiin, että hoitoavustusta oli myönnetty jämsäläisille hoidokkaille noin 20 - 35 markkaa kuussa lasta kohden. Köyhäinhoitohallituksen mukaan myönnetty avustus riippui perheen lapsiluvusta ja avun tarpeen suuruudesta. Sen

---

¹³⁴ Piirainen 1974, 27.

¹³⁵ Piirainen 1974, 26-27.

¹³⁶ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.6.1919 § 11.

sijaan merkkejä punaleskien avustamisesta ei ole, eikä se kovin yleistä ollut valtakunnallisesti. Vaivaisia, köyhiä ja kurjia koskevat säädökset ja käytännöt olivat perin ankaria, joten työkykyisten täytyi selvitä ilman yhteiskunnan tukea.¹³⁷

Taulukko 3. Hilma Grönvallin köyhäinapu kolmesta alaikäisestä lapsesta vuonna 1920.

Avustusaika	Varsinainen apu	Tilapäinen apu
Tammi-helmikuu	150	
Maalis-huhtikuu	200	350
Touko-kesäkuu	225	
Heinä-elokuu	150	
Syys-lokakuu	300	
Marras-joulukuu	300	100
Yhteensä	1325 mk	450 mk

Lähde: JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919 - 1923. Vuoden 1920 päätökset.

Yllä esitetty taulukko konkretisoi kaitsijajärjestelmän merkityksen punaorpohuollolle. Lapsista maksettu avustus ei ollut automaattinen, vaan kaitsija totesi sen tarpeellisuuden joka toinen kuukausi. Avun tarpeeseen vaikutti selvästi mm. vuodenajat. Kesällä perhe tuli vähemmällä toimeen, mutta talvikuukausina sitä jouduttiin tukemaan jopa tilapäisillä avustuksilla. Järjestelmän epäsäännöllisyys ja harkinnanvaraisuus ovat entisestään lisänneet punaleskien ja -orpojen taloudellista epävarmuutta. Samalla se lisäsi viranomais-ten valtaa punaisiin perheisiin. Viranomaistarkastukset kahden kuukauden välein pakottivat punaorpo- perheet elämään valtaa pitävien haluamalla tavalla.

Avun saannin epävarmuuden ohella avustuksen pienuus kurjisti punaorpo- perheiden elämää. Koko vuoden avustuksista tuli nimittäin Grönvallien perheessä yhden perheen- jäsenen osaksi vain 1,20 markkaa. Jämsän lastenkodin vuonna 1925 antaman selonteon perusteella yksistään lasten ruoka oli maksanut 5,45 markkaa päivältä hoidokkia kohden. Vaatetukselle lastenkodissa oli laskettu 1,20 markkaa päivälle. NNKY:n orpokodissa

¹³⁷ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 23.5.1919 § 2; Piirainen 1974, 70; Kauppi 1991, 10.

vastaavat kulut olivat vuonna 1921 lasta kohden noin 9 markkaa päivässä.¹³⁸ Jo vertailu lastenkotien kanssa osoittaa, että köyhäinapu ei voinut turvata perheille edes riittävää toimeentuloa. Nordbergin mukaan paperitehtaan työntekijöiden keskimääräinen vuosiansio oli keskimäärin 10 300 markkaa kuussa.¹³⁹ Grönvallien perheen kohdalla on vielä huomioitava, ettei leskelle maksettu enää kahdesta yli 15-vuotiaasta lapsesta lainkaan avustusta. Todennäköisesti he kuitenkin vielä asuivat samassa taloudessa.

Erityisen vaikeana aikana kaitsija saattoi ehdottaa tarkastuksensa perusteella leskelle myönnettäväksi erityisavustusta. Alma Salmela sai eräiden muiden ohessa varsinaisen 150 markan avustuksen lisäksi 100 markkaa tilapäistä apua tammi- ja helmikuulle kahden lapsensa, Lean ja Leon, huoltamiseksi.¹⁴⁰ Vastaavasti ”Piirimies Vihtori Niinimäki oikeutettiin harkintansa mukaan antamaan Hilma Koskiselle siemenavustusta pellon viljelyskuntoon saattamiseksi” toukokuuisessa kokouksessa.¹⁴¹ Samainen Hilma Koskinen anoi köyhäinhoidon kaitsijalta lokakuussa 1921 lisäavustusta lapsiensa huoltamiseen. Perheen kymmenestä punaorvosta kuusi oli vielä tuolloin alle 15 -vuotiaita. Tasapuoliseen kohteluun vedoten lisäavustukseen ei suostuttu, mutta anojan asunnon muuri luvattiin korjauttaa kunnan kustannuksella.¹⁴²

Erilliset, ylimääräiset avustukset jäivät kuitenkin vähäisiksi, eikä varsinainen kuukausittainen avustuskaan ollut merkittävä. Köyhäinavun luonteen mukaisesti punaorvoille turvattiin vain välttämättömin hengissä pysyminen. Apu oli vähin ”tarpeenmukainen” ja silläkin oli lainan luonne.¹⁴³ Avustukset olivat varakkaalle Jämsälle niin pieni menoerä, että punaorpohuoltoon suunnattua valtionapua päätettiin olla hakematta kunnan taloudellisen aseman vuoksi.¹⁴⁴ Todellisemmalta kieltäytymisen syytä tuntuu kuitenkin se, ettei kunnan kyseenalaisen suurta punaorpotilannetta haluttu julkisuuteen.

---

¹³⁸ Jämsän Sanomat 10.3.1922 ja 10.1.1925.

¹³⁹ Nordberg 1980, 89.

¹⁴⁰ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 10.1.1919 § 43.

¹⁴¹ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 23.5.1919 § 9.

¹⁴² JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 16.10.1921 § 22.

¹⁴³ Piirainen 1974, 103; Kauppi 1991, 95.

¹⁴⁴ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919-1923. 10.10.1920 § 25.

Jämsäläinen punaorpohuolto ei muodostunut järin avokätiseksi. Huoltojärjestely herätti huomiota jopa siinä määrin, että Jämsän kunta sai sosiaaliministeriöltä kirjeen, jossa punaorvoille annettujen avustusten pienuutta arvosteltiin. Köyhäinapu ehdotettiin nostettavaksi tasolle, joka vastaisi keskivertoisen työmiehen palkkaa paikkakunnalla. Kritiikki oli ilmeisen aiheellinen, sillä Piiraisen mukaan keskimääräinen punaorpojen avustus lasta kohden koko maassa oli lähes 55 markkaa.¹⁴⁵ Jämsässä punalesket saattoivat joutua tyytymään vain puoleen kyseisestä summasta. Samalla taloudellinen asema lisäsi punaorpojen ja -leskien eriarvoisuutta paikallisyhteisössä entisestään.¹⁴⁶ Jämsäläisen köyhäinhuollon antamat avustukset osoittavat selkeästi sodan voittajien mentaliteetin; punaisten puolelle menneet saivat tyytyä pienimpään mahdolliseen taloudelliseen avustukseen.

Piiraisen mukaan kaitsijajärjestelmälle asetetut tavoitteet olivat merkittävät. Sen avulla uskottiin voitavan hoitaa kodeissaan asuvien avunpyytäjien ja nauttijoiden valvonta entistä tuloksellisemmin. Odotuksissa myös onnistuttiin, sillä Kuusisto luonnehtii Jämsän historiassa piireihin asetettuja luottamushenkilöitä asiantuntijoiksi. Heidän tietojaan käytettiin hyväksi avustuksia jaettaessa. Lisäksi useista luottamustoimisista henkilöistä koostuva järjestelmä herätti paikkakunnilla yleistä kansalaisharrastusta ja ymmärrystä köyhien hoitoa kohtaan.¹⁴⁷ Jämsän Sanomissa jopa ehdotettiin, että “puutteenalaisia hellivät kuntalaiset yleisesti ottaisivat kaitsijan tehtävän suorittaakseen, jossa tehtävässä heillä olisi runsas tilaisuus hyvän tekemiseen ja myös köyhien ihmisten oloihin tutustumiseen.”¹⁴⁸ Punaorpojen huollosta ja tarkkailusta tuli näin laajan virkamies- ja luottamushenkilöstön ohella koko yhteisöä kiinnostava ja koskeva asia, jonka voi katsoa johtaneen punaorpohuollon järjestämiseen jämsäläisen mallin mukaisesti.

Toisaalta “hellimisen” taustalla vaikutti perinteisempi mentaliteetti. Vallasväen harrastuksiin oli jo pitkään kuulunut hyväntekeväisyys vähempiosaisia kohtaan. Jämsässä tällaiselle harrastuneisuudelle saatiin jatkoa punaorvoista. Kuntalaisten keskuudessa ilmennyt laupeudentyö oli yhteisön intressin ohella myös merkki Jämsän patriarkaalisuudesta, jos

---

¹⁴⁵ JKA. Huoltolautakunta, sosiaaliministeriön kirjeet 1919-1948. Kiertokirja huhtikuulta 1920; Piirainen 1974, 70.

¹⁴⁶ Haapala 1989, 96. Köyhäinavun pienuudesta oltiin sosiaaliministeriössä varsin tietoisia. Huoltaja 1923:16, 17.

¹⁴⁷ Piirainen 1974, 26; Kuusisto 1989, 221.

¹⁴⁸ Jämsän Sanomat 4.8.1922.

modernin yhteisön mittana käytetään huollon virallisuutta ja laitoksenomaisuutta.¹⁴⁹ Huollon järjestämisessä Jämsä ei siis näytä poikkeavan muun Suomen linjasta, sillä Jousimaan mukaan punaorpohuoltoon osoitettiin pääasiallisesti myötämielistä mielenkiintoa. Arvostelijoiden äänet kantautuivat yleensä puolueiden ääriyhmien suunnalta.¹⁵⁰

Täysin toisenlaisen merkityksen tuli saamaan jämsäläisen patruunan, Severus Konkola vanhemman, nimeä kantanut lahjoitus punaorpojen ja -leskien olosuhteiden kohentamiseksi. Lokakuussa 1918 Konkolan kuolinpesä kirjoitti kunnallislautakunnalle päätöksensä: "...10 000 Smk jakakoon kunnan köyhänhoitohallitus jouluavustukseksi vuoden 1918 turvattomille orpolapsille ynnä sellaisille köyhille ja hätääntyneille leskille, joilla on alaikäisiä lapsiakin hoidettavana." Kirjeessä toivottiin, ettei "tämä vähäinen lahja" estäisi puutteenalaisia saamasta muuten kunnan taholta jaettavaa avustusta.¹⁵¹

Lahjoittajista päätellen avustuksen voisi mieltää jämsäläiseksi laupeudenosoitukseksi. Rislakin tutkimus kuitenkin osoittaa, että taustalla vaikutti merkittävä poliittinen skisma. Yksi allekirjoittaneista kuolinpesän jäsenistä oli jääkäriluutnantti ja suojeluskuntalainen Sulo Konkola. Jo murhien tapahtumahetkellä Konkola oli ilmaissut tyrmistyksensä murhia kohtaan ja paheksunut tekoja suurin sanoin keväällä 1918. KOP:n konttorissa hän puhui lopulta suunsa puhtaaksi, ja sanoi läsnäolleitten kuullen, että suojeluskunnan Jämsän esikunnassa "on sellaisia roistoja, etten sellaisten roistojen kanssa tahdo olla missään tekemisissä". Lausunnostaan Konkola joutui käräjille kunnianloukkauksesta syytettynä.¹⁵² Näitä tapahtumia vasten Konkolan isän nimeä kantanut punaorpoavustus on nähtävänä jatkona murhasyytöksille. Varsin huomattavalla avustussummalla hän muistutti kunnan oikeistolaisia päättäjiä murhista ja niiden seurauksista. Samalla avustus on nähtävä kritiikkinä punaleskien ja-orpojen heikkoihin taloudellisiin oloihin. Konkolan lahjoitus ei saanut seuraajia Jämsässä.

Sijaisperheisiin sijoitettujen punaorpojen huolto vaati omat erityiset järjestelynsä Jämsässä. Köyhäinhoitohallitus ja sijaishuoltaja sopivat huoltosopimuksella punaorpojen huollosta sijaiskodeissa. Huollettavista maksettavat maksut sen sijaan näyttävät vaihdelleen eri

---

¹⁴⁹ Ks. Nygård 1998, 16.

¹⁵⁰ Jousimaa 1987, 77.

¹⁵¹ JKA. Kunnallislautakunta, yhdistysten ja seurojen toiminta 1898-1946. Konkolan kuolinpesän kirje 29.10.1918.

¹⁵² Kulha 1974, 526; Rislakki 1996, 135, 144-145 ja 233.

huoltajien välillä. Lauri Tarvaisen huollosta kunta sitoutui maksamaan 100 markkaa vuodessa huoltajalle, Heikki Tarvaiselle. Todennäköisesti maksun pienuuteen vaikutti ilmeinen sukulaisuussuhde.¹⁵³ Sukulaisena Tarvainen katsottiin ehkä velvolliseksi elättämään sukulaispoikansa. Toisaalta sukulaisuus leimasi Heikki Tarvaisen poliittisesti punaiseksi, mikä myös saattaa selittää maksetun avustuksen pienuutta. Sen sijaan Helvi Sanelma Ahlholmin huollosta sitouduttiin maksamaan vuodesta 1923 alkaen 800 markkaa vuodessa. Vuoteen 1927 mennessä huoltosumma oli korotettu jo 1200 markkaan. Helvi Sanelman sijaishuoltajana toimi kyseisenä avustusjaksona talollinen Valfrid Järvinen.¹⁵⁴ Sijaishuollon huoltosopimukset tehtiin aina kirjallisesti vuodeksi kerrallaan ja ne uusittiin sopimuskauden päättyessä, mikäli lapsi tarvitsi vielä huoltoa ja huoltaja oli noudattanut sopimuksen ohjeita.

Valtakunnallisesti tarkasteltuna sijaisperheiden hoitomaksut vaihtelivat Kaupin tutkimusten perusteella ilmaishoidon ja 75 markan välillä kuukaudessa.¹⁵⁵ Vastaavasti Jämsässä köyhäinhuoltolautakunnan maksusitoumukset vaihtelivat 40 markan ja vajaan 70 markan välillä kuukaudessa vuosina 1921 - 1924.¹⁵⁶ Tämän perusteella Jämsän kunnan voi katsoa maksaneen punaorpojen sijaishuollosta valtakunnallisesti keskikokoisia korvauksia, mikäli edellä mainittua sukulaistapausta ei huomioida. Toisaalta muut punaorvot Lauri Tarvaista lukuunottamatta sijoitettiin jämsäläisille talollisille ja itsellisille, joille 100 markan vuosikorvaus ei olisi todennäköisesti kelvannutkaan.

Kunnan maksamalla korvauksella sijaishuoltaja oli velvollinen ruokkimaan, vaatettamaan, kasvattamaan ja sairaustapauksissa hoitamaan turvatonta lasta. Anna Fredrikan täydellisestä huoltamisesta köyhäinhoitohallitus sopi kirjallisesti sijaishuoltajan kanssa seuraavaa: "Lapsen huoltajan tulee antaa lapsen asua ja ruokailla yhdessä perheen muiden jäsenten kanssa, järjestää hänelle terveellinen ja riittävä ravinto, oma vuode vuodevaatteineen ja siistit vuodenaajan mukaan sovitut vaatteet ja jalkineet. Kaikenlaiset halventavat viittaukset lapsen orpouteen tai turvattomuuden syihin ovat kerrassaan kielletyt"¹⁵⁷. Kunnan

---

¹⁵³ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921. Huoltosopimus no. 172, 30.12.1919.

¹⁵⁴ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-30. Huoltosopimus no. 49 B, 11.7.1923.

¹⁵⁵ Kauppi 1991, 42. Lähteessä ei kerrota huoltomaksujen ajankohtaa, joten niiden sopivuus vertailukohteeksi on kyseenalainen.

¹⁵⁶ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921. Huoltosopimus no. 207, 14.1.1921; JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-30. Huoltosopimus no. 49 B, 11.7.1923.

¹⁵⁷ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-1930. 16.1.1923 n:o 35 B.

asettamat ehdot palvelivat hyvin sivilisointitarvetta, me-tason vahvistamista ja yksilöminuuden häivyttämistä¹⁵⁸. Annan toivottiin sulautuvan mahdollisimman hyvin palstatilallisen perheeseen. Vaatteitten puolesta lapsi ei erottunut muista ikätovereistaan eikä häntä saanut syrjiä asumisessa tai ruokailussakaan. Punaisuutta lapsessa ei saanut korostaa, pikemminkin se oli häivyttävä.

Punaorpojen huolto pyrittiin Jämsässä järjestämään keskitetyn paikallisesti; lapsia ei lähtetty kunnan ulkopuolelle huollettaviksi, vaan sijaishuoltoa tarvitsevat lapset sijoitettiin omien kuntalaisten huostaan. Lisäksi kunta kustansi köyhäinhoidon omista varoistaan avustettavien suuresta määrästä huolimatta. Silti huoltotoimenpiteistä kiiri tietoja kunnan ulkopuolelle. Varsin vaikeaan tilanteeseen Jämsässä jouduttiin joulukuussa 1921, kun Kansan lehdessä olleessa kirjoituksessa kuntaa arvosteltiin köyhäinhoidonalaisten huollosta.¹⁵⁹ Kirjoitus herätti sen verran paljon kiusallista huomiota ja kysymyksiä, että Hämeen läänin maaherra vaati Jämsän kunnalta selvitystä asiasta. Köyhäinhoitohallitus laati asiasta tutkimuksen ja kunnan lääkäriltä pyydettiin lausunto. Kyseiset asiakirjat lähetettiin Kansan lehdelle, jossa ne vaadittiin julkaistaviksi oikaisuna lehden kirjoitukseen.¹⁶⁰

Paikallisessa lehdessä, Jämsän Sanomissa, halventavan kirjoituksen kirjoittajan motiiveja paheksuttiin varsin suorasanaisesti;

“Olemme nähtävästi tekemisissä jämsäläisen polshevismin kanssa. Ja tämä tekee epäilemättä pahaan karhunpalvelusta kaikissa yhteisissä asioissa. [...] Kuka uskaltaa kunnan hoidokkia kotiinsa ottaa - ei tiedä milloin on nimi sanomalehdissä. Ja jos uskaltaakin, niin hinnan pakolla. Täten tulee kunnalle uusia huomattavia menoeriä, joista kirjoittajan kukkarokin kärsii, jos hän yleensä on koskaan mitään veroja maksanutkaan. Tämän toiminnan kautta kar-

---

¹⁵⁸ Siltala 1999, 51.

¹⁵⁹ Kansan lehti. 16.12.1921.

¹⁶⁰ JKA. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919-1923. 29.12.1921 § 77 ja § 78.

koitetaan myöskin epäkiittolisista kumallisista viroista sen parhaat kyvyt pois. Kuka viitsii alituisen aiheettoman soimauksen alaisena yhteisissä hommissa rahjata.”¹⁶¹

Artikkeli paljastaa jämsäläisestä paikallisyhteisöä kiusanneet, sodan seurauksena syntyneet erimielisyydet ja kaunat, joita virallisista asiakirjoista ei löydetä. Köyhäinhoidon viranomaisia arvostellut kirjoittaja leimataan sosialistiksi, joka ei itse osallistu kunnan sosiaalihuollon maksuihin, mutta on sitäkin kärkkäämmin etsimässä valittamisen aihetta kyvykkäiksi luonnehdittujen virkamiesten toiminnasta. Virka- ja luottamusmiehet puolestaan esitetään sosiaalihuollon toimitsijoina ja maksajina, joiden toimintaa vähäosaisien hyväksi ei edes kiitetä. Huoltokysymys tarjosi paikallisille poliittisille toimijoille näin mainion keinon ilmaista mielipiteensä vastapuolestaan. Omalla tavallaan kirjoittelu todistaa myös yleisen kiinnostuksen punaorpokysymykseen. Tapausta ei olisi ehkä ryhdytty tutkimaan, ellei epävirallinen valvonta olisi antanut siihen aihetta.

3.2. Avun ehtona kontrolliin alistuminen

Todellisuudessa punaorpojen huollolla Jämsässä oli kauaskantoisempi ja merkittävämpi tehtävä kuin fyysisen toimeentulon turvaaminen. Jämsäläisessä mittakaavassa punaorvot olivat ongelmaryhmä, joka ei tullut omillaan toimeen. He tarvitsivat ulkopuolista apua. Nygårdin mukaan vastaavia ongelmaryhmiä on ollut jokaisessa yhteiskunnassa. Heidän avustamisensa oli pitkään laupeudentyötä. Laupeudentyö muuttui kuitenkin jo varhain yhteisöjen varassa toimivaksi avustustyöksi omine laitoksineen. Vapaaehtoisesta auttamisesta siirryttiin virallisen huollon aikaan. Huollon luonteessa tapahtunut muutos näkyi myös siten, että hyväntekeväisyydeltä näyttävän toiminnan taustalle kätkeytyi valtion pyrkimys lisätä työkykyistä väestöään ja saattaa samalla ongelmallisiksi koetut ihmiset valvontaansa.¹⁶² Onko tämä näkemys sovitettavissa jämsäläisiin punaorpoihin?

Köyhäinhoidon kautta punaorvoille annettava avustus johti Jämsässä tilanteeseen, jossa köyhäinhoidon viranomaiset saivat huollettaviinsa lähes täydellisen valvontaoikeuden. Niin kauan kuin punaorvot olivat köyhäinhoidon piirissä, he kuuluivat viranomaisten

---

¹⁶¹ Jämsän Sanomat 13.1.1922.

¹⁶² Nygård 1998, 16.

kontrolliin.¹⁶³ Tilanteen mahdollisti se, ettei Jämsän kunnan tarvinnut noudattaa sosiaaliministeriön punaorpohuollosta määrittelemiä toimintamuotoja ja sääntöjä. Näin kunta ei myöskään ollut tilivelvollinen ylemmälle valtionhallinnolle. Toimintavapauden hinta oli kuitenkin varsin kallis: pidättäytyminen valtion punaorpoavustuksesta, joka olisi kattanut puolet kunnan punaorpojen huoltokuluista. Jämsäläiset valitsivat kalliimman mutta itsenäisen linjan.

Jämsän kunnan taloutta koskevat lähteet eivät suoranaisesti paljasta, mistä itsenäisen punaorpohuollon tulot tulivat. Konkolan lahjoitus oli ainoa yksityiseltä saatu avustus, eikä sitäkään voi mieltää ainoastaan hyväntekeväisyyden osoitukseksi. Näin ollen syitä on etsittävä yleisistä tulorakenteista. Kunnan taloutta koskevasta erittelykirjasta selviää, että vuonna 1919 köyhäinhoidon tuloista yli puolet, reilut 40 000 markkaa, saatiin Jämsässä veronkantotuloista.¹⁶⁴

Veronkantokirjat vuodelta 1919 puolestaan paljastavat, että ylivoimaisesti suurin veronmaksaja kunnassa oli Osakeyhtiö Jämsänkosken paperitehtaat, jonka verojen osuus kyseisenä vuonna nousi yli 130 000 markkaan. Vuonna 1920 tehdas maksoi veroa jo yli 300 000 markkaa.¹⁶⁵ Muihin maalaispitäjiin verrattuna Jämsä sai huomattavia tuloja alueellaan sijaitsevista tehtaista. Yhdessä suurtilallisten maksamien verotulojen kanssa tehtaan verotus näyttää muodostaneen pohjan Jämsän kunnan omavaraiseen talouteen ja sen perusteella itsenäiseen punaorpohuoltoon. Suoria tulonsiirtoja tehtaalta esimerkiksi köyhäinhoitoon ei sen sijaan ole huomattavissa. Näin ollen paperitehtaat mahdollistivat välillisesti punaorpotilanteen pysymisen kunnan sisäisenä asiana. Tehtaan mittava verottaminen johti myös Jämsän ja Jämsänkosken erimielisyyksiin siinä määrin, että Jämsänkoski erosi omaksi kunnakseen vuonna 1925.¹⁶⁶

Köyhäinhoitolain puitteissa Jämsän köyhäinhoitohallituksella oli ”edusmiehen ja isännän oikeus sen ylitse, joka vaivaishoitoyhdyskunnalta nauttii täyttä ja alituista huolenpitoa”. Tilannen ei muuttunut siinäkään tapauksessa, että leski ei itse saanut avustusta, vaan avustus myönnettiin hänelle vain alle 15-vuotiasita lapsista. Vaivaishoitoasetuksen

---

¹⁶³ Valvonta on perustunut pääasiallisesti ns. epäsosiaalista väestöä koskevaan lainsäädäntöön. Nygård 1998, 20.

¹⁶⁴ JKA. Kunnallislautakunta, erittelykirja 1915-1920. Köyhäinhoidon tulot vuonna 1919.

¹⁶⁵ JKA. Kunnallislautakunta, veronkantokirjat 1919 ja 1920.

¹⁶⁶ Viljakainen-Tiittanen 1988, 45; Räsänen 1986, 36.

mukaan köyhäinhoitohallituksella oli leskeen siinäkin tapauksessa isännänoikeus. Todennäköisesti osa jämsäläisistä leskistä jätti lapsiensa huoltamiseen mahdollisesti saamansa köyhäinavun anomatta juuri avun leimaavan ja kontrolloivan luonteen vuoksi. Mikäli lesken toimeentulo oli riittävä, pystyi hän hoitamaan lapsensa ilman kyseessä olevaa avustusta. Todennäköisesti kohtalaisessa taloudellisessa tilanteessa olleelle leskelle ei edes myönnetty köyhäinapua. Näin ollen todellinen punaorpojen määrä Jämsässä todennäköisesti oli suurempi kuin tutkimuksessa huomioidaan.¹⁶⁷

Punaorpoperheisiin verrattuna sijaisperheet muodostivat varsin erilaisen kontrollin kohteen. Sijaisperheitä tarkastettiin epäsäännölliseksi ja valvontakin rajoittui vain siihen, että uutta hoidokin sopimusjaksoa sovittaessa sijaishuollon sopivuus tarkastettiin. Mikäli huollossa ilmeni ongelmia, kantautuivat ne ehkä piirin kaitsijan korviin, joka muiden köyhäinhoitotöiden ohessa saattoi ottaa selvää tapahtuneesta. Jämsän köyhäinhoitolautakunta näyttää kuitenkin luottaneen valitsemiinsa huoltajiin ilman, että he tarvitsivat erityistä kontrollia. Köyhäinhoitolautakunnan papereissa ei ole koko tutkimusajanjaksolta yhtään tapausta, jossa sijaishuoltaja olisi rikkonut sopimusta ja huollettava olisi siirretty muualle. Toisaalta piiritarkastajan vuosikertomus paljastaa, että tarkastukset ja tarkastuskertomusten laadinta eivät ole olleet riittävän säännöllisiä Jämsässä.¹⁶⁸ Sen sijaan vaikeista huolto-olosuhteista kertovat ne tapaukset, jolloin edellistä huoltosopimusta ei ole uusittu ja lapsi on siirretty toiseen paikkaan.

Kunnan virkamiesten osoittama luottamus sijaisvanhempien huolto- ja kasvatuskäytöihin perustui todennäköisesti vuoden 1865 palkkaussääntöön. Sen mukaan henkilö, joka otti hoitoonsa orvon tai muuten turvattoman lapsen ja piti hänestä huolta, sai tähän vanhemman oikeudet.¹⁶⁹ Tämä vapautti kunnan punaorpojen kontrolloimisesta, koska he saivat virkamiesten oletettaman kohtelun ja tarvittavan valvonnan sijaisvanhemmiltaan. Sijaisvanhemmat olivat vastaavasti Jämsän köyhäinhoidon viranomaisten valitsema luottohenkilöitä, jotka olivat mitä ilmeisemmin tietoisia saamastaan kasvatus- ja huoltotehtävästä.

Sijaishuoltajia ei kuitenkaan voi nähdä pelkästään laupeuden harjoittajina, sillä palkkaussäännön perusteella sijaishuoltaja sai oikeuden pitää lasta apunaan töissä tämän 21.

---

¹⁶⁷ Kauppi 1991, 45.

¹⁶⁸ HMa. Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastajan vuosikertomuksia 1926-1970. 26.2. ja 2.3.1937 tehdyn tarkastuksen kertomus.

¹⁶⁹ Piirainen 1974, 11.

ikävuoteen asti.¹⁷⁰ Näin sijaisperhehuolto saattoi kääntyä punaorvolle varsinaiseksi taakaksi. Kunta sijoitti esimerkiksi punaorpo Reino Skjöldin maksutta huollettavaksi kahdelle eri maanviljelijälle parin kuukauden välein loppukesästä 1929.¹⁷¹ Reino oli tuolloin jo 14-vuotias, joten hänen voidaan katsoa olleen sovelias maalaistöihin. Myös sijoitusten ajankohta tukee ajatusta Reinosta maanviljelijöiden renkipoikana tai kausityöläisenä. Vastaavia tapauksia oli ilmennyt muuallakin Suomessa, sillä Suomen työväenpuolueen kansanedustaja Rosa Sillanpää kritisoi sijaisperheisiin sijoittamista tältä osin. Hänen mukaansa punaorpoja pidettiin työjuhtina isäntien pelloilla huonolla ravinnolla ja vähissä vaatteissa.¹⁷²

Vaikka viralliset lähteet Jämsässä eivät tällaisia tapauksia rekisteröineetkään, viittaa Kuusistokin samaan suuntaan Jämsän historiassaan. Hänen mukaansa alaikäisiä kunnan hoidokkeja otettiin 1920-luvulla perheisiin hoidettaviksi siksi, että he olivat ”erittäin edullista työvoimaa”. Ajankohta viittaa sopivasti työkykyisiin punaorpoihin, sillä suurin osa heistä saavutti täysi-ikäisyyden 1920-luvun loppupuolella.¹⁷³

Kuinka punaorpojen huollon jämsäläinen malli mahdollistui? Selitys löytyy kontrollista. Kunta, joka itse harjoitti huollettaviinsa tiukkaa kontrollia, oli itse vailla vastaavaa valvontaa. Kuten edellä on mainittu, sosiaaliministeriön ohjeet eivät sitoneet Jämsää. Periaatteessa kunnan köyhäinhoito oli kuitenkin alistettu valtiollisen köyhäinhoidon valvonnan alaisuuteen, mikä ilmeni mm. siten, että Jämsä kuului Vaasan köyhäinhuoltopiiriin ja oli näin piiritarkastajan alainen.¹⁷⁴

Koko maassa oli kuitenkin vain neljä köyhäinhoidon piiritarkastajaa, eivätkä heidän resurssinsa riittäneet tarvittavaan kuntien köyhäinhoidon kontrolloimiseen. Tarkastajat kyllä pyrkivät valvomaan, että lapset nauttivat heille kuuluvia etujaan, mutta käytännössä valvonta jäi riittämättömäksi.¹⁷⁵ Kunnissa suoritettujen köyhäinhoidon piiritarkastukset

---

¹⁷⁰ Piirainen 1974, 11.

¹⁷¹ JKA. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1928-1930. 5.7.1929 § 111 ja 2.9.1929 § 150.

¹⁷² VP 1922, pöytäkirja I, 128-129.

¹⁷³ Kuusisto 1989, 229-230.

¹⁷⁴ Vaiivahoidon tarkastustoiminnan käynnistämisen myötä köyhäinhoito alettiin nähdä valtiollisena tehtävänä, jonka hoitaminen oli uskottu kunnille. Ks Pulma 1995, 123.

¹⁷⁵ Piirainen 1974, 24 ja 73; Kauppi 1991, 12.

kyllä pyrkivät valvomaan, että lapset nauttisivat heille kuuluvia etujaan, mutta käytännössä valvonta jäi riittämättömäksi.¹⁷⁵ Kunnissa suoritettujen köyhäinhoidon piiritarkastukset näyttävät koskettaneen vain tilastollisten tietojen antamista huollettavista sekä huoltomaksuista. Varsinaisen huomion paikkakunnalla vierailleet tarkastajat kiinnittivät vain kunnalliskotiin, joka oli köyhäinhoidon avohuollon ohella tärkein ko. ajan huoltomenetelmä.¹⁷⁶ Kymmenvuotiskaudella 1926-1935 Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastaja teki tarkastusmatkan Jämsään seitsemän kertaa. Koska kaksi edellä mainituista tarkastuksista ajoittui vuodelle 1926, jäi Jämsä neljänä vuonna kokonaan ilman tarkastusta.¹⁷⁷

Vaikka erilaisten huolto ja kontrolloiminen toimenpiteinä korostavat virallisia insituutioita ja toimitsijoita, on syytä huomioida myös yhteisöjen epävirallinen suhtautuminen huollettaviinsa. Suurena pitäjänä Jämsästä varmasti löytyi laaja ryhmä ihmisiä, jotka olivat välillisesti tekemisissä punaorpojen kanssa tai olivat muuten heistä kiinnostuneita. Heidän merkityksensä voi katsoa olleen suuri siksi, etteivät eri yhteisöjen viralliset instituutiot ole voineet Nygårdin mukaan hoitaa kaikkia erilaisiaan saati valvoa heidän käyttäytymistään.¹⁷⁸ Näin voidaan olettaa, että valvovia silmäpareja oli huomattavasti enemmän seuraamassa jämsäläisten punaorpojen elämää, kuin lähdeaineisto paljastaa. Tämä epävirallinen tarkastelu ja kiinnostus voisi myös selittää sitä, miksi erimielisyydet punaisten ja valkoisten välillä jatkuivat valtakunnallisestikin sotavuosiin saakka, jopa pidemmällekin.

Alapuron tutkimus paljastaa, että mm. Huittisissa suojeluskunta toimi epävirallisena tarkkailijana ja luotettavuuslausuntojen antajana.¹⁷⁹ Todennäköisesti suojeluskunnan rooli muodostui Jämsässä samansuuntaiseksi, sillä sen johdossa toimi kunnallisia virkamiehiä ja punaorpohuollon järjestäjiä. Waldenin aikana Jämsänkosken tehdas ryhtyi tukemaan avoimesti paikallista suojeluskuntaa jopa siinä mittakaavassa, että Jämsänkoskea luonnehdittiin vapaussodan henkisen perinnön vaalijaksi. Rislakin tekemien haastattelujen perusteella myös yksityisiä ihmisiä olisi värvätty tarkkailemaan paikkakuntalaisten

---

¹⁷⁵ Piirainen 1974, 24 ja 73; Kauppi 1991, 12.

¹⁷⁶ JKA. Huoltolautakunta, huoltotarkastajan kirjeet 1932-1937: II piirin köyhäinhoidon tarkastajan muistiinpanot 4.8.1932 toimitetusta tarkastuksesta. Tarkastajana Jaakko Päiväranta.

¹⁷⁷ HMa. Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastajan vuosikertomuksia 1926-1970. Vuositarkastukset vuosilta 1926-1935.

¹⁷⁸ Nygård 1998, 22.

¹⁷⁹ Alapuro 1995, 227.

punaisuutta sodan jälkeisinä vuosina.¹⁸⁰

Miksi punaorpojen monitahoinen kontrolli koettiin niin tärkeäksi? Erityisen huolestuneita oltiin punaleskien katkeruudesta sodan voittajia kohtaan.¹⁸¹ Yhteisön tulevaisuudelle ei olisi eduksi, että punaorvot kasvaisivat tällaisten kotien ilmapiirissä. Myös punaleskien siveydestä oltiin huolestuneita. Köyhäinhoitolehdessä, jota Jämsänkin tilattiin, mielipiteet ilmenevät kaikessa terävyydessään:

“Vielä on suuri vaara punaisten naisissa... Yhteiskunnan ehdoton velvollisuus tästä lähtien on oleva, etteivät tällaiset hirviöt saa enää lapsiaan kasvattaa ja niihin istuttaa julkeaa raa-knuttaan sekä kalvavaa vihaansa, joka saastuttaa lapsen koko sielunelämän. Tässä täytyy tulla luja kontrolli ja sen aikaansaaminen on ennen kaikkea köyhäinhoitoviranomaisten tehtävä.”¹⁸²

Punaorpojen hyväksi oli tehtävä jotain, että heistä ei tulisi vanhempiensa kaltaisia. Punaorvoissa nähtiin uuden kumouksen siemen, minkä estämiseksi tarvittiin tiukkoja toimia. Köyhäinhoitolehdessä kesäkuussa 1918 ilmestyneessä artikkelissa “Orpojen kasvatusta. Suuri kansallinen tehtävä” punaorpojen huolto koettiin tärkeäksi juuri katkeruuden ehkäisijänä.¹⁸³ Lehden ajama asia palveli kyllä tarkoitustaan, mutta oli varsin lyhytnäköinen syyttäessään ainoastaan punaleskiä katkeruuden aiheuttajiksi. Monilla lapsista oli sodasta omia kokemuksia, jotka vaikuttivat heidän ajatusmaailmaansa.¹⁸⁴

Fyysisen hoidon ohella sivullisten, tässä tapauksessa valkoisten suomalaisten, rooli punaorpojen ohjaajana koettiin muutenkin tärkeäksi. Punaiset muun rahvaan ohella

---

¹⁸⁰ Rislakki 1996, 255-257.

¹⁸¹ Luokkatietoisuuden uskottiin jatkuvan ennen kaikkea punaleskissä. Ks. Siltala 1996, 11.

¹⁸² Köyhäinhoitolehti 1918: 2 ja 3, 14-15.

¹⁸³ Köyhäinhoitolehti 1918, 14-15.

¹⁸⁴ Paavolainen 1974, 237-238.

miellettin harkintakyvyttömäksi massaksi, joka ei ymmärtänyt omaa parastaan, vaan oli ikään kuin jatkuvan holhouksen tarpeessa.¹⁸⁵ Tällä näkemyksellä on myös historiallinen aspektinsa, sillä valtio on pitkään katsonut ei-täysivaltaisten jäsentensä kuuluneen jonkinlaiseen suojelukseseen, jonka taas on parhaiten toteuttanut viranomaisvalvonta.¹⁸⁶ Jämsän punaorpojen kohdalla voidaan tosin puhua holhoustakin räikeämmästä toiminnasta; punaorvot pyrittiin sivilisoimaan määrätietoisesti paikallisyhteisöön.

Nygårdin mukaan erilaisten ja ongelmallisten ihmisten kontrollin tarvetta on lisännyt myös degeneraation pelko.¹⁸⁷ Tämänkään tutkimuksen kannalta ajatus ei ole vieras, sillä havaittiinhan punaisissa juuri keskeisimmät yhteiskunnan rappion merkit. Miehet olivat alkoholisteja ja rikollisia, joiden naiset harjoittivat haureutta ja elivät muutenkin moraalityöntä elämää. Rappion ehkäisemisen ja tulevan yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta punaorvot olivat tärkein työn kohde. Uutta vallankumousta ja punaisten ylivaltaa pelkäävä ylimystö, joka ei ymmärtänyt massoja, sai pelostaan otteen ainoastaan tarkkailemalla ja valvomalla kapinaan osallistuneiden jälkeläisten varttumista.¹⁸⁸ Rotuhygieniää tutkineen Hietalan mukaan näkemykset rotuihin kuuluvien eroista kärjistyivät entisestään kansalais sodan aikana.¹⁸⁹ Varsinaisesti näkemykset juonsivat kuitenkin jo 1800-luvun lopulta, mutta nyt niitä sovellettiin uuteen yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Vaikka tulevaisuudesta oltiinkin huolestuneita ja sitä pyrittiin ennalta säätelemään, se ei käytännössä voinut riittää ainoaksi valvonnan perusteluksi. Todellisempi syy löytynee ihmisten vallitsevista oloista ja tunteista, vaikka vastuu valvonnasta ripustettiin tulevien sukupolvien harteille. Ensisijaisesti oli kuitenkin eliminointava mahdollisuudet, että yhteisöstö poikkeava yksilö olisi vaarallinen itselleen tai ympäristölleen.¹⁹⁰ Vasta sen jälkeen voitiin suunnitella tai arvailla hänen vaikutustaan yhteisölle tulevaisuudessa.

Kuinka orpo lapsi sitten sopii tähän asetteluun? Voisiko hän olla välittömäksi vaaraksi

---

¹⁸⁵ Ketonen 1983, 129-135; Karemaa 1998, 84.

¹⁸⁶ Nygård 1998, 21.

¹⁸⁷ Nygård 1998, 19.

¹⁸⁸ Haapala 1989, 106.

¹⁸⁹ Rotuhygieniä keskittyy pyrkimyksiin estää huonon perimän vaikutukset. Hietala 1985, 107-110; Ks. myös Kemiläinen 1993, 363.

¹⁹⁰ Nygård 1998, 20.

ympäristölleen? Lähdeaineisto ei tältä osin tue näkemystä, mutta vaara voidaan nähdä myös välillisenä. Nygård puhuukin marginaaliryhmien huollosta yhteisöjen puhdistautumis- ja sovittamisriittinä, siitä kuinka yhteisöt ovat pyrkineet kohentamaan kollektiivista omaatuntoaan.¹⁹¹ Jämsäläisten kohdalla tätä näkemystä ei voi ohittaa. Todennäköisesti murhatoimien mittavuus sai viranomaiset vaikenemaan paikkakunnan punaorpokysymyksestä. Punaorpojen huoltoa toteutettiin vuoteen 1926 saakka kunnan omista varoista ilman sosiaaliministeriön velvoitteita. Toisin sanoen punaorpoja huollettiin Jämsässä, ennen kuin siellä edes tiedettiin virallisesti heitä olevan. Vaara taas kulminoituu siihen, että yleisesti pelättiin uutta kapinaa. Olihan paikkakunnalla liikkunut vuoden 1921 aikana “joku kommunistiakentti...etsien kokoushuonetta saarnatakseen uutta vallankumousevankeliumia”.¹⁹² Tällainen bolsevismin tartuntavaara haluttiin ehdottomasti estää.¹⁹³ Jos punaisten puolella taistelleiden jälkeläisistä ei olisi pidetty huolta, olisi kunnan työläisillä ollut todennäköisesti suurempi syy tyytymättömyyteen, ja kahtiajakautuneisuus koettiin jo vallinneessa tilanteessakin ongelmalliseksi.

Kuusiston mukaan vuoden 1918 tapahtumat säilyivät Jämsän työväenliikkeen rivimiesten mielissä antaen oman vivahteensa paikalliselle poliittiselle elämälle aina 1940 -luvulle saakka.¹⁹⁴ Merkki tällaisten tunteiden olemassaolosta koettiin esimerkiksi vuonna 1928, kun valkoinen Suomi juhli vapaussodan päättymisen kymmenvuotisjuhlaa. Kansan Lehdessä julkaistiin samanaikaisesti laaja artikkeli “Valkoinen viha Jämsässä 10 vuotta sitten”¹⁹⁵, jonka ilmeisenä tarkoituksena oli sekä muistuttaa että pitää muistoa yllä.

3.3. Avohuollon sosiaalidemokraattinen aika

Punaorpojen huoltokustannukset rasittivat pikkuhiljaa myös Jämsän köyhäinhoitoa. Kunnallinen johto katsoi uudessa tilanteessa tarpeelliseksi anoa valtiolta avustusta lapsien hoitoon. Syyskuussa 1925 lähetettyä hakemusta perusteltiin useiden huoltosopimusten maksujen yhtäaikaisella raukeamisella. Näin päättyi jämsäläinen punaorpohuollon malli, jota oikeistolaiset olivat pitäneet yllä omin toimin seitsemän vuotta. Toisaalta punaorpo-

---

¹⁹¹ Nygård 1998, 16.

¹⁹² Jämsän Sanomat 7.7.1921.

¹⁹³ Ketonen 1983, 109-110.

¹⁹⁴ Kuusisto 1989, 150-151.

¹⁹⁵ Kansan lehti 16.5.1928.

huolto oli valtionavun anomishetkellä luotsattu Jämsässä jo kriittisimmän ajan ylitse.¹⁹⁶

Piiraisen mukaan kuntien halukkuus sotaorpoavustuksiin saattoi johtua myös siitä, ettei ollut mahdollista erottaa tarkasti toisistaan sodan aiheuttamia ja muista syistä johtuneita köyhäinhoidon kustannuksia. Kunnat saattoivat saada jopa täysin perustelemattomia avustuksia. Kuntalaisten kiinnostus sotaorpokysymykseen saattoi olla toinen syy. He valvoivat veronmaksajina omalta osaltaan huollon aiheuttamien kustannusten kehitystä.¹⁹⁷ Jämsässä avustuksen anomiseen vaikutti kuitenkin ennen kaikkea sosiaalidemokraattinen kunnallispolitiikka.

Sodan jälkeisten ensireaktioiden jälkeen yleinen suhtautuminen punaorpoihin alkoi muuttua. Viha ja ennakkoluulot kulmineitiin punaorpojen yhteiskunnalliseen valjastamiseen. Mielipiteiden muutos saattoi olla yhteydessä poliittisen ilmapiirin muutokseen, sillä lujaa hallitusvaltaa tavoitellut oikeistosuuntaus kärsi vuoden 1919 eduskuntavaaleissa tappion. Valtiollisen politiikan suunta muuttui vaalien jälkeen edistyspuolueen myötä keskustalaisemmaksi.¹⁹⁸

Kunnallinen politiikka koki muutoksia valtiollisen politiikan vanavedessä. Jämsässä muutosten syyt liittyivät kuitenkin todennäköisemmin vuoden 1918 tapahtumiin, sillä kunnallisvaaleissa virta vei alusta alkaen vasemmalle. Tämän ohella paikkakunnalla vallinneesta poliittisesta mentaliteetista kertoo ensimmäisten sodan jälkeisten kunnallisvaalien tapahtumat Partalan vaalilautakunnassa. Tuloksen laskennan edetessä paikalliset isännät eivät voineet muuta kuin hämmästellä, kuinka sosialistit “kaiken tapahtuneen jälkeenkin” olivat saamassa niin paljon ääniä. Vaalilautakuntaan kuulunut Hanna Röman vastasi ihmettelyyn: “se Temppulan temppuhan sen tietysti sai aikaan.” Läsnaolijat ymmärsivät, että kysymyksessä oli Temppulan torpanpojan murha keväällä 1918.¹⁹⁹

Sosiaalidemokraattien asema kunnallishallinnossa lisääntyi 1920 -luvun alusta alkaen, mutta varsinaisen vallan kahvassa sinnittelivät pitkään suojeluskuntalaiset ja oikeistolai-

---

¹⁹⁶ JKA. Köyhäinhoitolautakunta, kirjetositteet 1924-1925. Kirje Sosiaaliministeriön köyhäinhoitotoimistolle 9.9.1925 n:o 104. Kriittisyys johtui siitä, että vuoteen 1925 mennessä suurin osa punaorvoista siirtyi jo pois köyhäinhoidon piiristä.

¹⁹⁷ Piirainen 1974, 67. Jämsän kunnan sosiaalitoimi nieli 1920 -luvun puolivälissä lähes kolmanneksen kunnan menoista. Koska valtiolta ei saatu avustusta, oli sosiaalitoimi kustannettava itse. Kuusisto 1989, 221.

¹⁹⁸ Kettunen 1986, 231-244; Alapuro 1988, 177-178.

¹⁹⁹ Rislakki 1996, 246; Kuusisto 1989, 197.

set.²⁰⁰ Merkittävä vaihe kunnan poliittisessa asetelmassa tapahtui vuonna 1925, kun kunnanvaltuuston puheenjohtajuus siirtyi sosiaalidemokraateille. Seuraavana vuonna oli vuorossa taksoituslautakunnan puheenjohtajan vaihdos. Köyhäinhuoltolautakuntaa 13 vuotta luotsannut K.A. Rasinmäki sai tehtävän jättäessään kiitosta vasemmistonkin puolelta, mutta sosiaalidemokraatit pitivät kyseistä henkilönvaihdosta silti tervetulleena ja merkittävänä tapahtumana kunnallispolitiikassa. Köyhäinhuoltolautakunnan puheenjohtajaksi nousi vuonna 1928 sosiaalidemokraatti, puuseppä J.Lindell.²⁰¹ Kaitsijoiden ja piiriesimiesten keskuudessa maanviljelijät olivat kuitenkin vielä pitkään vallalla.²⁰²

Kuusisto arvelee, että sosiaalidemokraattien viivyttely kunnallisen politiikan vastuun ottamisessa johtui heidän epävarmuudestaan omia kykyjään kohtaan.²⁰³ Todellisempi syy saattaa löytyä poliittisesta painostuksesta. 1920-luvulla Rudolf Waldenin kauteen siirtyneessä sellu- ja paperitehtaassa työväestöä painostettiin liittymään suojeluskuntaan. Valta-kunnallisen paperilakon uhatessa vuonna 1927 tehtaalaiset kutsuttiin yksi kerrallaan tehtaan konttoriin ja lakkoon aikoneet erotettiin. Työväestöstä pidettiin jopa mustaa listaa. Vuonna 1928 metallin ammattiosasto lakkautettiin, ja sen paperit ja omaisuus siirtyivät etsivälle keskuspoliisille. Nordbergin luonnehdinnan mukaan Walden olikin ennen kaikkea sotilas ja liikemies, joka ei ollut omaksunut työntekijöistään huolehtivaa patriarkaalista asennetta.²⁰⁴ Tehtaalaisten tuen menettäminen Jämsänkoskelle kunnallisjaon yhteydessä vuonna 1925 heikensi Jämsän sosiaalidemokraattien poliittista asemaa, vaikka jämsänpuoleisiin työväenyhdistyksiin jäi vielä parisataa järjestäytynyttä sosiaalidemokraattia.²⁰⁵

Kuinka poliittinen muutos näkyi punaorpohuollossa? Eduskunnan vuonna 1922 hyväksymästä uudesta köyhäinhuoltolaista isännänvalta poistettiin ja alaikäisten huollettavien

---

²⁰⁰ Rislakki 1996, 254-255.

²⁰¹ Kuusisto 1989, 205, 220. Lindell oli toiminut aktiivisesti Jämsän työväenyhdistyksessä kansalaissodan päättymisestä alkaen. Gyllén 1999, 145.

²⁰² Vuosien 1931-1933 kaitsijoiksi valittiin 49 maanviljelijää ja pienviljelijää, loput 17 kaitsijaa käsittivät, rouvia, eläkeläisiä, opettajan, pastorin, neidin, leipurin, räätälin ja kirvesmiehen. JKA. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1931-1936. 26.1.1931 § 15.

²⁰³ Kuusisto 1989, 205.

²⁰⁴ Viljakainen-Tiittanen 1988, 45; Rislakki 1996, 245, 256; Nordberg 1980, 82, 84; Räsänen 1986, 370.

²⁰⁵ Kuusisto 1989, 151-152; Räsänen 1986, 154. Teollisuustyöväestö oli pitkään syntyperältään ja perinteiltään sidoksissa maaseutuyhteisöön. Tämä oli yksi syy, miksi työväestön oma identiteetti jäi heikoksi ennen kansalaissotaa. Ks. Alestalo 1977, 111.

ikäraja nostettiin 16 vuoteen. Köyhäinhoitoa nauttivien punaorpojen ja -leskien kontrollia uusi laki ei kuitenkaan poistanut, vaan he joutuivat edelleen alistumaan köyhäinhoitolautakunnan valvontaan. Paikallisesti lakiuudistus herätti siinä määrin kiinnostusta, että sitä käsiteltiin varsin laajasti Jämsän Sanomissa.²⁰⁶ Konkreettisesti muutokset huollossa näkyvät kotiaivustusten nousuna. Kun kotiaivustus oli määritelty vuonna 1919 25 - 30 markaksi, nosti köyhäinhoitohallitus sen vuonna 1926 50 - 60 markkaan hoidokasta kohti kuukaudessa.²⁰⁷ Vastaavasti sijaishoitomaksuissa on huomattavissa parin sadan markan korotuksia vuosittain. Suurin punaorvosta maksettu huoltomaksu Jämsässä oli 1200 markkaa vuonna 1927.²⁰⁸

Useat lakiuudistukset ja harjoitettu sosiaalipolitiikka vahvistivat huoltovaltion juridista asemaa 1920-luvulla. Samalla muutokset määrittivät sosiaalipolitiikan luonteen 1930-luvun lopulle saakka. Yksi esille nouseva piirre oli sosiaaliturvan rakentuminen yksilöllisen tarveharkinnan pohjalle, mikä samalla merkitsi entistä tehokkaamman sosiaalisen kontrollijärjestelmän rakentamista. Pulman mukaan muutos sopi hyvin 1920 - 1930-lukujen henkeen, olihan valtiokeskeisyys merkki yhä vallitsevasta patriarkalismista.²⁰⁹

Jos heti sotaa seuranneena aikana tarkastusten painoarvo oli ollut perheiden taloudellisessa ja siveydellisessä valvonnassa, ehkäisevän huollon piirissä jatkuvan valvonnan merkitys koettiin toisin: Punaorpoja ei nähty enää vallankumouksen siemeninä vaan turvattomina lapsina, jotka tarvitsivat yhteiskunnan suojelua. Niinpä tarkastajia kehoitettiin kiinnittämään huomiota lasten terveydenhoidollisiin tapoihin, heidän mahdollisuuksiinsa olla raittiissa ilmassa ja auringonpaisteessa, heidän ruokintaansa, vaatetukseensa ja vuoteisiinsa.²¹⁰

Ehkäisevän köyhäinhoidon periaate ei jäänyt Jämsässä pelkäksi ajatukseksi, joskin sen ilmenemisestä on vähän merkkejä. Eräs ilmenemismuoto oli kuitenkin punaorpojen

---

²⁰⁶ Köyhäinhoitolaki 1922 § 58; JKA. Huoltolautakunta, sosiaaliministeriön kirjeet 1919-1948. Kirje Jämsän köyhäinhoitolautakunnalle 15.1.1923; Jämsän Sanomat 4.8.1922.

²⁰⁷ JKA. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1924-1927. 12.3.1926.

²⁰⁸ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-1930. Huoltosopimus no. 49 B, 11.7.1923 ja no. 80 B, 3.6.1924. Myöhemmistä huoltosopimusten uusintoista tehtiin vain merkintä ensimmäisen sopimuksen yhteyteen.

²⁰⁹ Pulma 1987, 124.

²¹⁰ Piirainen 1974, 131.

terveydentilasta huolehtiminen. Punaorpojen Toivon ja Yrjön sairastamaa tuberkuloosia käsiteltiin köyhäinhuoltohallituksen kokouksessa tammikuussa 1928. Piiriesimies oli tarkastuksensa yhteydessä havainnut myös nuorimman kolmesta veljeksestä ”fyysillisesti hyvin heikoksi”. Köyhäinhuoltohallituksen toimesta pojille päätettiin tiedustella paikkaa jostain keuhkotautiparantolasta. Piiriesimies valtuutettiin lisäksi myöntämään poikien äidille tarpeen tullen lisäavustusta.²¹¹ Pöytäkirjoista löytyy joitakin tapauksia, joissa punaorpojen hoidoista sairaaloissa annettiin maksusitoumuksia kunnan puolesta.²¹² Myös sotaorpo-sanana käyttöön otettu köyhäinhoidon pöytäkirjoissa viittaa asennemuutokseen Jämsässä. Oikeistolaispoliitikkojen johtamassa köyhäinhuoltohallituksessa punaorpoja oli nimitetty vain turvatomiksi lapsiksi tai vain lapsiksi ilman ongelman politisointia. Sosiaalidemokraattisena aikana punaorvoista ryhdytään puhumaan asiakirjoissa sotaorpoina.²¹³

Kauniiseen ajatukseen kätkeytyi kuitenkin Nygårdin näkemys ongelmaryhmistä yhteiskunnan työvoimana, jonka Piirainen muotoilee punaorpojen integrointiin liittyen seuraavasti: ”Köyhäinhoidon lastensuojelun tavoite oli voittaa lapset ja nuoriso yhteiskunnalle eli saattaa heidät hyödyttämään yhteiskuntaa.”²¹⁴ Käytännössä tämä linja ei muuttunut edes sosiaalidemokraattisella köyhäinhuotokaudella, sillä köyhäinhoito oli tiukasti sidoksissa tapoihin, kustannusten pelkoihin ja vaivashoidon perinteisiin, myös Jämsässä. Toisaalta sosiaaliseen ajatusmaailmaan sisältyi vilpittömän halu parantaa vähäosaisten asemaa, toteaa Piilonen. Olivathan nämä vähäosaiset tulevaa kannattajakuntaa.²¹⁵ Jämsäläiseen sosiaalidemokraattiseen avustusmentaliteettiin näkemys sopii hyvin, sillä Kuusisto arvioi, että ”Jämsän kunnassa oli myös halua kehittää köyhäinhoitoa inhimillisestä, apua tarvitsevien näkökulmasta. Sosiaalidemokraattisjohtoisessa kunnassa köyhäinhoidon luonne kosketti valtasuuntaa läheltä”.²¹⁶

Degeneraation ehkäisemiseen löydettiin lääke, kun punaorpojen huoltoa ja kasvatusta ryhdyttiin toteuttamaan ehkäisevän köyhäinhoidon periaatteiden mukaisesti. Lastensuojelukomitean mielestä ehkäisyn periaate nähtiin jopa paikallisviranomaisten tärkeimmäksi

---

²¹¹ JKA. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1928-1930. 16.1.1928 § 33.

²¹² JKA. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1931-1936. 4.7.1934 § 39 ja 2.1.1935 § 14.

²¹³ Ks. esimerkiksi JKA. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1924-1927. 11.5.1926 §:t 23 ja 34.

²¹⁴ Nygård 1998, 16; Piirainen 1974, 103.

²¹⁵ Kuusisto 1989, 220; Piilonen 1982, 305.

²¹⁶ Kuusisto 1989, 220.

tehtäväksi.²¹⁷ Suomalaisten uudenlainen suhteutuminen punaorpoihinsa näkyy mm. Eino Leinolta tilatussa runossa Suomen lasten suojaksi vuodelta 1920:

*“Lapset armaat, lapset omat, ovat aivan viattomat;
isät tehkööt synnin työtä, äidit nähkööt nälkä-yötä.*

*Mutta lapset laajan Suomen, ovat maamme uusi huomen,
maamme valta, maamme vahti, koska päättyy meidän mahti.*

*Heitä unhoita me emme, Heitä kerran tarvitsemme,
kun on menty alle mullan, saatu rauha sydänkullan...”²¹⁸*

Myönteisen suhtautumisen merkinä köyhäinhoidonalaisia kohtaan oli myös kotihoidon hyväksymisenä huoltomuotona 1920-luvulla. Ihmisille haluttiin antaa mahdollisuus säilyttää totuttu elämänpiiri myös toimeentulovaikeuksien kohdalla. Punaorpojen kotoon saaman hoidon merkitys tunnustettiin vihdoin. Avohuollon hyväksyminen ei kuitenkaan merkinnyt kontrollista luopumista. Jalon ajatuksen taustalla vaikutti myös kuntien halu torjua kalliiksi havaitun laitoshuollon tarvetta.²¹⁹

Kokonaisuudessaan suuri huollettavien määrä nieli varsin paljon rahaa muun köyhäinhoidon lisäksi. Miksi Jämsän kunnan virkamiehet kuitenkin lykkäsivät taloudellisesti merkittävää valtion avun anomista 1920-luvun puoliväliin saakka? Kysymys ei ollut ainakaan tiedon sannin puutteesta, sillä kunnalle tiedotettiin tästä mahdollisuudesta jo varhain.²²⁰ Voi olla, ettei Jämsän kunta halunnut avustusta sen seurausten vuoksi; avunsaajalle köyhäinapuna annettu sotaorpoavustus olisi merkinnyt kansalaisoikeuksien, mm. äänioikeuden menettämistä.²²¹ Todennäköisempi syy kieltäytymiseen oli ilmeisesti kevään 1918 tapahtumien peittely. Valtionavun ehtona kun olisi ollut tarkkojen tietojen antaminen punaorvoista, mm. isän kuolinsyystä. Toisaalta valtionapu olisi saattanut kunnan köyhäinhoidon sosiaaliministeriön tarkkailun alaisuuteen. Lisäksi kunnalta olisi edellytetty tiettyjen huoltoehtojen noudattamista. Kunnallislautakunta ilmaisi avusta kieltäytymisen

---

²¹⁷ Piirainen 1974, 103: Lastensuojelukomitea asetettiin 25.11.1918.

²¹⁸ Huoltaja 1920:23.

²¹⁹ Kuusisto 1989, 221.

²²⁰ Huoltolautakunta, sosiaaliministeriön kirjeet 1919-1948. Kiertokirje helmikuulta 1919.

²²¹ VP 1922, pöytäkirja II, 1358-1366.

vuoden 1920 kokouksessa hienovaraisemmin: “sen saanti avustettavain pienen lukumäärän ja avunsaannin aiheuttamain toimenpiteiden vuoksi ei aiheuta kunnalle mitään etua.”²²² Näin painettiin villasella paikallista murhenäytelmää.

Valtion avun myötä vuodesta 1926 alkaen punaorpojen perhehuolto tuli Jämsässä uudella tavalla entistä tarkempaan syyniin. Avun ehdoissa köyhäinhoitiviranomaisia edellytettiin “antamaan sitä varten valitun henkilön välityksellä vuosikolmanneksittain sosiaaliministeriön köyhäinhoitotoimistolle tietoja sijoitettujen ja avustettujen lasten oloista mieskohtaisesti toimitettujen tarkastusten nojalla koskien nämä tiedonannot selvityksiä lasten henkilöllisyydestä sekä sijoitus- ja avustuskotien oloista”²²³. Integroinnin periaatetta uusi tilanne ei sosiaalidemokraattienkaan johtamassa Jämsässä muuttanut. Punaorpuhuollon voi katsoa lisänneen köyhempien tasa-arvoista asemaa keskiluokkaan nähden poistamalla mm. taloudellisia epäkohtia. Valtakunnallista poliittista linjaa edusti puolestaan kansakunnan eheyttäminen.²²⁴

Jotta sotaorpuhuollon avun ehto tulisi täytettyä, täytyi Jämsän järjestää huollon valvonta uudelleen. Ensimmäisiksi sotaorpuhuollon tarkastajiksi Jämsässä valittiin rouva Saima Saikkonen, opettajatar Lyyli Nordström sekä lastenvalvoja Hjalmar Veijonen. Rouva Saikkonen oli toiminut paikallisen NNKY:n orpokodin johdossa ennen tarkastajan työtään. Nordström oli puolestaan tunnettu pitkäaikaisesta opettajan työstään, johon oli kiinteästi liittynyt paikkakunnan valistusharrastusten järjestäminen.²²⁵

Tarkastajien velvollisuutena oli kiertää tarkastamassa sekä punaleskien koteja että orvoille hankittuja sijaiskoteja. Tarkastajien laatimista tarkastusraporteista tuli käydä ilmi lapsen henkilötiedot, sijoituksen ja avustuksen alkamispäivämäärä, tiedot hoitomaksuista, sekä luonnehdinta niin lapsen kuin kodin oloista.²²⁶ Tarkastuskertomukset käsiteltiin ja tarkastettiin köyhäinhoitolautakunnan kokouksissa, joissa myös sovittiin huoltosopimus-

---

²²² JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 16.9.1920 § 23. Ks. myös 30.12.1922 § 284; JKA. Kunnanvaltuuston pöytä- ja asiakirjat 1924. 10.10.1924 § 205

²²³ JKA. Köyhäinhoitolautakunta, kirjetositteet 1924-1925. Kirje Jämsän kunnanvaltuustolle 10.10.1924 n:o 142.

²²⁴ Kettunen 1986, 231-244.

²²⁵ JKA. Kunnallislautakunta, muu valistustoiminta 1901-1946. Jämsän NNKY:n kirje köyhäinhoitolautakunnalle 1.11.1920. Kulha 1974, 301. Lastenvalvojan tehtäviin kuului pääasiallisesti aviottomien lasten rekisteröiminen ja elatusvelvollisuuden järjestäminen. Piirainen 1974, 79.

²²⁶ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 10.10.1924 § 205.

ten jatkamisesta ja kotiavustuksen myöntämisestä. Sen jälkeen tarkastuskertomukset toimitettiin sosiaaliministeriölle, aluksi neljä ja myöhemmin kolme kertaa vuodessa. Tarkastuksista oli säädetty ohjesäännössä, ja niiden toteuttaminen oli kunnan saaman valtionavun ehto.²²⁷

Kunnanvaltuutettujen voi katsoa olleen tyytyväisiä punaorpuhuollon järjestämiseen paikkakunnallaan, sillä kaikki tarkastuskertomukset hyväksyttiin koko tutkimusajanjaksolla. Tarkastuksista laadituissa lomakkeissa tiedot jämsäläisten punaorpojen oloista olivat kuitenkin varsin kliinisiä. Ilmeisesti tarkastusten painoarvo oli sen suorittamisessa eikä kertomuksen laadinnassa. Totuus lienee kuitenkin se, että punaorpoja huollettiin hyvissä ja huonoissa perheissä. Jousimaa korostaakin tällaisissa tapauksissa kontrollilla olleen merkitystä myös lapsien suojelun kannalta.²²⁸ Huollon järjestäjänä kunta tuskin halusi moittia omaa työtään saati tuoda esille puutteita tai väärinkäytöksiä. Pitkälti samanlaista linjaa edusti sosiaaliministeriö julkaistessaan tietoa esimerkiksi sijaisperhehuollosta. Kaarninen arveleekin, että sijaisperheistä julkisuuteen annetut kuvaukset olivat tarkoin valittuja.²²⁹ Niitten todennäköinen tarkoitus oli palvella sijoituspolitiikkaa.

Punaorpojen ja leskien tarkkailemisesta oli siirrytty kunnan toteuttaman huollon laadun ja menetelmien tarkkailemiseen. Kontrolli muuttui punaorpojen huoltoja ja kehitystä tukevaksi. Uudet tarkastuskertomukset mahdollistivat kuitenkin edelleen lasten ja heidän kotiensa valvonnan niille, jotka tietoa pitivät oleellisena. Todennäköisesti tällaista tarvetta myös esiintyi, saatiinhan köyhäinhoidon varat Jämsänkosken itsenäistymisen jälkeen juuri eniten veroja maksavilta, pääasiallisesti oikeistolaisiin lukeutuneilta talollisilta. Vanhassa Jämsässä ollut artikkeli ei jätä lukijalle epäselväksi, millaisia ajatuksia Jämsässä eläteltiin vielä kahdeksan vuotta kansalaissodan jälkeenkin;

“Meidän tulee voimakkaasti taistella kaikkea siveettömyyttä, raakuutta ja pimeyttä vastaan. Meidän tulee toimia siten, että voisimme tämän maan jättää jälkeentulevillemme sekä henkisesti että aineellisesti parempana kuin olemme

---

²²⁷ Kauppi 1991, 50.

²²⁸ Jousimaa 1987, 67.

²²⁹ Kaarninen 1984, 26.

*sen vanhemmiltamme vastaanottaneet. Sen vaatii meiltä isänmaan rakkaus.*²³⁰

Lehden konservatiivisen kirjoituksen taustalla vaikutti köyhäinhoitolautakunnassakin istunut vastaava toimittaja Saima Konkola. Kuusiston mukaan Vanhan Jämsän vankin tuki tuli paikkakunnalla ennen kaikkea kokoomuslaisesta aatesuunnasta, joskin tukijoihin lukeutui myös maalaisliittolaisia jämsäläisiä. Lehtikirjoitus todistaa, että sosiaalidemokraattisvoittoisesta kunnanjohtosta huolimatta Jämsässä ilmeni vielä vahva porvarillinen valta ja poliittinen mentaliteetti. Yksi sen näkyvimpiä merkkejä oli myös suojeluskunta. Alapuron mukaan porvarillinen valta leimasi Suomen poliittista järjestelmää aina 1930-luvun loppuvuosiin saakka.²³¹

---

²³⁰ Vanha Jämsä 11.12.1926.

²³¹ Kuusisto 1989, 286; Alapuro 1988, 207; Alapuro 1985, 97

4. LASTENKOTI - KONTROLLOITU HUOLTOYKSIKKÖ

Taloudellinen ja yhteiskunnallinen tilanne heti kansalaissodan ja maailmansodan jälkeen ei suosinut punaorpojen sijaishoitoa siinä määrin kuin viranomaiset olisivat toivoneet. Taloudellisesti ei ollut mahdollisuutta huoltaa muiden lapsia, eikä siihen tunnettu poliittisesti halua. Tämä johti useissa kunnissa lastenkotien perustamiseen.²³² Toisaalta lasten vastaanottokoteja tarvittiin myös siinäkin tapauksessa, jos kunnassa käytettiin perhesijoitusmenetelmää.²³³

NNKY:n orpokoti sai punaorpojensa huoltoon valtion avustusta alusta alkaen. Avun myötä orpokoti joutui täyttämään tietyt lastenkoteja varten säädetyt ehdot, joilla standardoitiin lastenkodeissa olleiden lasten huolto valtakunnallisesti samalle tasolle. Vaatimukset eivät kuitenkaan olleet järin laajat, ja ne vähäisetkin koskettivat pääasiallisesti fyysisen ympäristön järjestämistä. Jokaisella lapsella tuli olla oma huone, eivätkä hoidokit ja henkilökunta saaneet asua samassa huoneessa. Yli 7-vuotiaat tytöt ja pojat oli mahdollisuuksien rajoissa sijoitettava eri lastenkoteihin. Laitoksen johtajan tuli olla nainen, jolta vaadittiin hyvämaineisuutta ja vakavamielisyyttä. Hänen tuli olla perehtynyt lasten huoltoon ja hoitoon, ja häneltä edellytettiin opettajan pätevyyttä tai muun huolto- ja kasvatuskurssin suorittamista.²³⁴

Jämsän kunnan köyhäinlaitos suhtautui nihkeästi orpokodin avustuspyyntöön. Syynä nihkeyteen saattoi olla se, orpokoti sai jo valtiolta avustusta lasten hoitoon. Toisaalta tukea saatettiin olla antamatta siksi, että huollettavat olivat kaikki punaorpoja. Useiden yhteydenottojen jälkeen kunta päätti kuitenkin myöntää huoltoavustusta 35 markkaa kuussa hoidokasta kohden. Todennäköisesti mielipiteet orpokodin toiminnan merkityksestä muuttuivat, sillä köyhäinlaitoslautakunta korotti vuonna 1920 oma-aloitteisesti orpokodin avustusta 60 markkaan hoidokilta. Vuonna 1922 avustusta korotettiin vielä kahdellakymmenellä markalla.²³⁵ Kunnan osallistuminen kustannuksiin ei kuitenkaan muuttanut sitä tosiasiaa, että punaorpojen huollon valvontaoikeus orpokodissa kuului valtion avun myötä alusta alkaen sosiaaliministeriölle.

---

²³² Kauppi 1991, 15.

²³³ Piirainen 1974, 65.

²³⁴ Piirainen 1974, 68-69.

²³⁵ JKA. Köyhäinlaitoksen pöytäkirjat 1915-1919. 30.12.1919 § 74; JKA. Köyhäinlaitoksen pöytäkirjat 1919-1923. 5.11.1920 § 26 ja 10.11.1922 § 80.

Jämsän Sanomissa vuonna 1922 ilmestyneessä artikkelissa käsiteltiin NNKY:n paikallisyhdistyksen toimintaa. Samalla kerrottiin orpokodin taloudellisesta tilanteesta. Orpokoti sai vuonna 1921 valtiolta avustusta 17 481,27 markkaa. Jämsän kunnan avustus oli puolestaan samana vuonna 4 860 markkaa. Muut avustukset ja lahjoitukset mukaan laskettuna orpokodilla oli ollut rahaa yhdeksän markkaa päivässä hoidokasta kohden heidän huoltonsa järjestämiseen.²³⁶

Elokuussa 1920 sosiaaliministeriön köyhäinhoidon vt. apulaistarkastaja Hilikka Koponen vieraili paikkakunnalla ja tarkasti NNKY:n orpokodin. Tarkastajan mielestä koti vaikutti siistiltä ja hauskalta. Lasten vaatteissa ei ollut huomattavissa suuria puutteita ja ruokaa sanottiin olevan riittävästi. Lisäksi Koponen havainnoi lasten olleen terveitä ja hyvävointisia. Huollon järjestelyä ja päättämistä koskeviin kysymyksiin vastasi johtokunnan puheenjohtaja. Orpokodin tarkastuskirjaan Koponen kirjoitti: "Tarkastaessani tänään NNKY:n lastenkodin totesin siinä vallitsevan hyvän siisteyden ja järjestyksen. Mielihyvällä huomasin NNKY:n todellisella harrastuksella ja tarmolla ryhtyneen suureen tehtäväänsä ja myöskin johtajattaren neiti Liina Siitosen tekevän tehtävänsä tunnollisesti."²³⁷

Vastaaviin kiittelyihin yhtyi myös paikallisen lehden toimittaja vieraillessaan orpokodissa. Havainnoista kerrottiin lehdessä, jossa ilmoitettiin orpokodin hyväksi pidettävistä myyjäisistä. Lehti kiitteli paikkakuntalaisten toimintaa orpokodin tukijoina ja kehoitti nytkin avustuksilla ja lahjoituksilla edistämään sen joulumyyjäisiä.²³⁸ Jämsässä avustettiin punaorpoja näin myös epävirallisesti. Artikkelin ilmestymisestä ja sen sisällöstä voikin päätellä, että yleinen kiinnostus sotaorpohuoltoon on ollut todennäköisesti laajempaa, kuin viralliset asiakirjat kertovat. Orpokodin viiden toimintavuoden aikana oikeistolais-henkinen, kristillinen orpokodin henkilöstö tuli toteuttaneeksi integrointia tukevaa punaorpojen huoltoa. Punaleskien kannalta orpokodin huoltopolitiikka näyttää jopa ylittäneen sopivuuden rajat, sillä eräät äideistä hakivat lapsensa sieltä pois.²³⁹

Jämsän tulo- ja menoarviossa vuodelle 1919 kunnan ylläpitämälle lastenkodille varattiin suunnitelmissa 174 500 markan määräraha. Tämä muodosti lähes neljänneksen kaikista

---

²³⁶ Jämsän Sanomat 10.3.1922.

²³⁷ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpohuolto. Diaari 1886-1945. Tarkastuskertomus 25.8.1920.

²³⁸ Jämsän Sanomat 8.12.1921.

²³⁹ Rislakki 1996, 252-253.

köyhäinhuutomenoista.²⁴⁰ Varsinaisia ylläpitokustannuksia summasta oli noin 120 000 markkaa. Kun kunnan köyhäinhoidon menoja vuodelta 1925 esiteltiin Jämsän Sanomissa, oli lastenkodin ylläpitokustannuksiksi laskettu noin 105 000 markkaa. Kokonaisuutena tämä ei ollut edes kymmentä prosenttia kunnan kaikista köyhäinhoidon menoista.²⁴¹ Vuoteen 1919 verrattuna lastenkodin menot olivat siis pienentyneet kuudessa vuodessa muiden köyhäinhoidollisten kustannusten kasvaessa. Selityksenä voisi olla avohuollon tukemisen lisääntyminen ja myös se, että punaorvot alkoivat siirtyä ikänsä puolesta pois lastenkodista. Kustannusten eroa jyrkistivät rahan arvossa tapahtuneet muutokset. Vuonna 1923 lastenkodilla oli käytettävissä 10,95 markkaa lasta kohden päivässä. Kulut muodostuivat johtajatar Seppälän mukaan seuraavasti: ruoka 5,45 markkaa, vaatetus 1,20 markkaa ja hoito 4,30 markkaa.²⁴² Kokonaisuudessaan tämä oli vajaat kaksi markkaa enemmän kuin orpokodilla vuonna 1921.

Toisin kuin avohoidon järjestämisessä lastenkodille anottiin valtion apua jo 1921.²⁴³ Avun edellytykset olivat samat kuin NNKY:n lastenkodilla. Jämsän kunnan lastenkoti alistui valtiollisen kontrollin alaisuuteen, mikä merkitsi tarkkojen ohjeiden noudattamista ja tarkastuskäyntejä lastenkodissa. Lastenkodissa olleiden punaorpojen voi näin katsoa saaneen normien mukaisempaa huoltoa osakseen kuin omissa- tai sijaiskodeissaan olevat punaorvot. Jämsän Sanomissa lasten oloja kuvattiin positiivisesti; ”Tyytyväisyys ja hyvinvointi kuvastui pienten kodittomien lasten elämästä, kun he leikkiä lyöden ja kisailen aikaansa kuluttivat tuon yhteisen suuren kodin pihamaalla.”²⁴⁴

Sosiaaliministeriön alaisena lastenkodin tuli kohdella ja huoltaa punaorpoja vallitsevien ohjeiden mukaisesti, eikä mielivaltaiselle tai huolimattomalle kohtelulle olisi näin ollen saanut jäädä sijaa. Muistelmista päätellen ainakin Jämsän orpokodissa lapset saivat enemmän tai vähemmän fyysisiä rangaistuksia. Missä määrin tämä sitten oli juuri punaorpoihin kohdistunutta käyttäytymistä, ei varmuudella osata sanoa. Vallitsevien rangaistus-

---

²⁴⁰ JKA. Köyhäinhuutohallituksen pöytäkirjat 1915-1919. 8.11.1918 § 34, liite: Jämsän kunnan tulo- ja menoarvio vuodelle 1919; Kulha 1974, 246.

²⁴¹ Jämsän Sanomat 30.4.1926.

²⁴² Jämsän Sanomat 10.1.1925.

²⁴³ JKA. Köyhäinhuutohallituksen pöytäkirjat 1919-1923. 11.11.1921 § 37.

²⁴⁴ Jämsän Sanomat 10.1.1925.

käsitysten mukaanhan lapsia sai kurittaa varsin kovinkin konstein.²⁴⁵ Jämsäläiset saivat kokea sosiaaliministeriön sääntöjen merkityksen vuonna 1924, kun NNKY:n orpokoti ei kyennyt järjestämään hoidokkailleen lain edellyttämää ammattiopetusta. Orpokoti jouduttiin lakkauttamaan.²⁴⁶

Mikäli huollon voi olettaa olleen kunnan lastenkodissa hyvän, oli sillä myös negatiiviset puolensa. Vastaanotto- ja tarkkailukotina toimivaan lastenkotiin lapsia ei otettu täysin huollettaviksi, vaan heidät pyrittiin sijoittamaan varsin pian sopiviksi havaittuihin yksityiskoteihin. Näin punaorpojen huolto saattoi jäädä hyvinkin lyhyeksi, ja lapset joutuivat pahimmassa tapauksessa huoltopaikkakierteeseen. Toisaalta lastenkoti merkitsi aina laitosojoja ja irrottautumista omasta perheestä. Punaleskille lastenkodin voikin katsoa edustaneen pakkolaitosta, jonne heidän oli annettava lapsensa, jos he eivät itse tai köyhäinhuoltoviranomaisten mukaan lapsiaan kyenneet hoitamaan.

Hilma Koskisella tämä pakko oli hyvin lähellä, sillä hän sai köyhäinhuoltolautakunnalta uhkauksen: “Siinä tapauksessa, ettei anoja myönnettyyn avustusmäärään tyydy, on anojalla tilaisuus antaa lapsensa lastenkotiin hoidettavaksi.”²⁴⁷ Kaarnisen mukaan lastenkoti oli Tampereellakin punaorvoille usein ainut tarjottu huoltomuoto. Punalesket, jotka eivät kyenneet itse hankkimaan elantoaan ja elättämään lapsiaan, olivat täysin köyhäinhuoltolautakunnan antaman orpoavun varassa.²⁴⁸ Jämsän kunnalla näyttää olleen varsin vahva ote paikkakuntansa punaorpoihin sen lausunnoista päätellen. Toisaalta punaleskien nimet köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjoissa kertovat leskien hankalasta taloudellisesta tilanteesta, joka ajoi heidät väijäämättä kunnan kontrollin alaisiksi.

Kuinka valtion kontrolli sitten näkyi Jämsän kunnan lastenkodin kohdalla? Koska lastenkoti anoi toimintaansa alusta alkaen valtionapua, joutui se samalla sosiaaliministeriön valvonnan ja hyväksynnän alaiseksi. Tähän kontrolliin jämsäläiset joutuivat tutustumaan heti lastenkodin toiminnan alkumetreillä, kun osapuolten välille syntyi kiistaa lastenkodin ohjesäännöstä. Ensiksi köyhäinhuoltohallituksen ja lastenkodin johtokunnan laatima

---

²⁴⁵ Rislakki 1996, 252; Rikkomuksesta hoidokasta voitiin rangaista muuttamalla ravinnon laatua, kieltämällä jokin nautintoaine, erottamalla muiden lasten seurasta tai antaa ruumiillista kuritusta. JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.12.1921 § 36. Liite, Jämsän kunnan lastenkodin ohjesäännöt § 23.

²⁴⁶ Kuusista 1989, 358.

²⁴⁷ JKA. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1919-1923. 16.10.1921 § 22.

²⁴⁸ Kaarninen 1986a, 41.

ohjesääntö tarkastettiin sosiaaliministeriön köyhäinhoitohallituksessa. Asia vaati kuitenkin lisähuomiota ja ohjesääntö lähetettiin Hämeen läänin lääninkansliaan, josta se vielä lähetettiin kouluhallitukseen lausuntoa varten. Ohjesääntöön kohdistunut viranomaisten kiinnostus liittyi todennäköisesti lastenkotihoidon laajempaan käyttöasteeseen. Punaorpojen lastenkotihoidon yleistyessä ja saadessa hyväksyntää viranomaiset katsoivat lastenkotien suunnitelmallisen kehittämisen entistä tarpeellisemmaksi.²⁴⁹

Kouluhallituksen lastensuojeluosastolta saapui Jämsän kunnanvaltuustolle kirje 19.10.1921. Ohjesäännössä ilmaistua lastenkodin toimintatarkoitusta kritisoihin liian kapea-alaiseksi. Alkun perin lastenkodin tarkoituksiksi oli kunnassa asetettu lasten lyhyt tarkkailu, jonka jälkeen heidät sijoitettaisiin yksityiskoteihin. Lastensuojeluosasto edellytti, että lapsia on pidettävä lastenkodissa siihen asti, kunnes yhteiskunnan lähimmät toimenpiteet heitä kohtaan katsotaan tarpeettomiksi. Lapsen tulisi tällöin olla riittävän kehittynyt, ja hänen olojensa tulisi tällöin olla turvatut. Lastenkodissa käytettävistä rangaistuksissa kirje kehoittaa välttämään vakavampia toimenpiteitä. Varsinaiseksi silmätikuksi lastensuojeluosasto otti ohjesäännöstä sanan ”tarkkailu”-koti. Se koettiin todennäköisesti niin jyrkäksi ja ilmeiseksi, että se vadittiin poistamaan. Tilalle kehoitettiin ottamaan ”vaarintotto”.²⁵⁰ Päätös ohjesäännön lainvoimaisuudesta saatiin viimein helmikuussa 1922. Toiminta saattoi alkaa viralliseslta pohjalta.

Millaiseksi punaorpojen huolto sitten muodostui ohjesäännön puitteissa? Lähtökohtana oli, että lapsia tarkkaillaan tarvittava, mutta lyhyt aika, ennen kuin heidät sijoitetaan yksityisperheisiin hoidettaviksi. Lastenkotiin tullessa lapsille tehtiin tarvittaessa lääkärintarkastus ja heidän terveydestään säädettiin varsin tarkoin ohjein. Terveystarkastuksen voi katsoa tässä tapauksessa palvelleen ehkäisevää köyhäinhoitoa, sillä terveistä lapsista olisi tulevaisuudessa enemmän hyötyä. Terveiden ylläpitäjinä pidettiin yleisesti riittävää ja monipuolista ravintoa sekä puhtautta ja lämpöä.²⁵² Oli oletettavaa, että punaorvot tulivat puutteellisista kotiolosuhteista, jolloin turvallisen asuinympäristön luominen oli paras keino saavuttaa heidän luottamuksensa.

---

²⁴⁹ Kauppi 1991, 51.

²⁵⁰ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.12.1922 § 284. Kouluhallituksen lastensuojeluosaston kirja kunnanvaltuustolle 19.10.1921 n:o 906.

²⁵¹ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1922. Kirje maaherralta 15.2.1922; Lastenkodin ohjesääntö julkaistiin kokonaisuudessaan tiedoksi kuntalaisille Jämsän Sanomissa 9.6.1922 ja 16.6.1922.

²⁵² JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.12.1921 § 36.Liite: Jämsän kunnan lastenkodin ohjesääntö §:t 8, 9 ja 18.

Huollon toteutumista ja ohjesääntöjen noudattamista lastenkodissa valvoi ensisijaisesti lastenkodin johtajatar. Hänen toimivaltansa ja vastuunsa voi katsoa olleen varsin suuri, sillä käytännössä lastenkoti oli tiukasti keskitetty instituutio, jossa punaorvot muiden lasten ohella elivät eristettyinä paikallisyhteisöstä. Hoidokkaiden vanhemmat tai muut henkilöt saivat tavata lastenkodissa olevia hoidokkaita vain johtajattaren harkinnan varaisesti. Lapsia ei saanut myöskään varustaa tai ruokkia kodin ulkopuolelta, vaan kaikki hoidokkaille annettavat tavarat oli osoitettava johtajattarelle, joka harkinnan mukaan antoi ne hoidokkaiden käyttöön.²⁵³ Käytännössä lastenkoti ohjesääntöineen takasi köyhäinhuoltolautakunnalle ja valtiolle mainiot puitteet käyttää haluamaansa kasvatustähtäystä punaorpoihin.

Lastenkodin johtajattaren valta Jämsässä perustui köyhäinhuoltolautakunnan antamiin valtuuksiin. Köyhäinhoitohallituksen valitseman johtokunnan tehtäväksi ohjesäännössä nimittäin määrättiin johtajattaren ja muun henkilökunnan toiminnan valvominen ja lastenkodin toimintaympäristön tarkastaminen. Johtokunnan keskuudesta olikin kunnassa valittu kaksi tarkastajaa, jotka tarkastivat kodin kerran kuukaudessa.²⁵⁴ Näin paikallinen virkamiehistö sai kuin saikin valvontamahdollisuuden lastenkodissa hoidettaviin punaorpoihin siitäkin huolimatta, että sosiaaliministeriö valvoi jo lastenkotia. Periaatteessa valvonta ei edes olisi ollut tarpeellista, olihan valtiokin säätänyt lastenkotien ohjesäännöt ja tarkastusperiaatteet punaorpojen yhteiskunnalliseen valjastamiseen.

Köyhäinhoitohallitus kuitenkin tarkasti lastenkodin kerran kuukaudessa.²⁵⁵ Lastenkodin tarkastuspäiväkirjasta käy ilmi, että kunnan ulkopuoliset puolestaan tarkastivat lastenkodin vähintään kaksi kertaa vuodessa. Ulkopuolisina tarkastajina lastenkodissa kävivät köyhäinhoidontarkastaja ja piirilääkäri. Kunnan laajasta punaorpohuollosta kertovat myös Ester Ståhlbergin ja valtakunnallisen sotaorpohuollon tarkastajan Emil Tolosen tarkastuskäynnit Jämsän kunnan lastenkodissa.²⁵⁶

---

²⁵³ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.12.1921 § 36. Liite: Jämsän kunnan lastenkodin ohjesääntö §:t 22 ja 27. Ks. ihmisen eristämisen merkitys kurin pitäjänä.

²⁵⁴ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1090-1922. 30.12.1921 § 36. Liite: Jämsän kunnan lastenkodin ohjesääntö § 5.

²⁵⁵ JKA. Kunnallislautakunta, vuosikertomukset (kansakoulujen ym.) 1914-1930. Vuosikertomus lastenkodin toiminnasta vuodelta 1927. Vuosikertomuksia ei ole laadittu tai säilynyt aikaisemmilta vuosilta.

²⁵⁶ JKA. Lastenkodin tarkastuspäiväkirja 1921-1957: Presidentin rouva Ester Ståhlberg oli aktiivisesti mukana sotaorpojen huollossa mm. vt. kotihoidon apulaistarkastajana. Lisäksi hän oli perustamassa Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistystä. Ks. Kauppinen 1989, 19-27; Piirainen 1974, 83.

Vaikka tarkastusmerkinnät ovat pöytäkirjassa lyhyitä, on niiden sävy pääasiallisesti positiivinen: lastenkotia kiitellään siistiksi ja hyvässä järjestyksessä olevaksi. Hoidettavat lapset ovat tarkastajien luonnehdinnan mukaan olleet sekä puhtaita että hyvin ravittuja.²⁵⁷ Tämä tukee sitä oletusta, että lastenkodeissa hoidettavat punaorvot saivat paremman fyysisen huollon kuin perhehuollossa olleen kanssasisaret ja -veljet.

Taloudellisesti lihavat vuodet 1920-luvulla muuttuivat Jämsässäkin uuden vuosikymmenen myötä pulavuosiksi. Tämä heijastui arvosteluna lastenkotiin. Köyhäinhoitoa veroina kustantavien mielestä lastenkoti oli tarpeeton maalaisoloissa, joissa lapset voitiin helposti sijoittaa yksityishoitoon. Punaorpuhoitoon liittyneet mielipiteet ja kunnallinen politiikka olivat tähän mennessä kuitenkin kokeneet muutoksen, jonka mukaan huollossa oli ajateltava ennen kaikkea lapsia, eikä sijoittajan ja huoltajan etua. Sosiaalidemokrattien johdossa toiminut köyhäinhoitolautakunta vastusti ajatusta tiukasti, sillä lastenkodin lakkauttaminen olisi saattanut altistaa lapset ”keinottelun kohteiksi”.²⁵⁸

Käytännössä taloudellisen tilanteen tiukkeneminen köyhäinhoidossakin ajoi punaorpojen institutionalisoimiseen. Kaikki ne punaorvot, jotka eivät olleet oman perheen tai lähisukulaisen huollettavina, keskitettiin määrätietoisesti hallinnollisella päätöksellä kunnalliseen lastenkotiin. Ratkaisua perustui kunnanvaltuuston laatimaan, kuluvan vuoden 1927 talousarvioon, jossa edellytettiin tuloja lastenkodilta sotaorpuhuollon korvauksena valtiolta.²⁵⁹

---

²⁵⁷ JKA. Lastenkodin tarkastuspäiväkirja 1921-1957. Ks. esimerkiksi 27.10.1921.

²⁵⁸ Jämsän Lehti 16.10.1931.

²⁵⁹ JKA. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1924-1927. 17.1.1927 § 19.

5. KASVATUS INTEGROINNIN MENETELMÄNÄ

5.1. Kotikasvatusta on tuettava

Punaorpokysymyksen ratkaiseminen liittyi laajaan poliittiseen ongelmaan Suomessa. Itsenäistyneen ja sodasta selvinneen nuoren kansakunnan oli vielä varmistettava tulevaisuutensa epävarmassa ja kuohuvassa maailmassa. Tämä riippui kansakunnan yhtenäisyydestä, sen fyysisestä ja moraalisesta elinvoimasta. Sosiaalipolitiikan suuntaa ryhdyttiin määrittelemään sosiaalihallinnon virkamiesten ja edistyspuolueen johdolla. Koulutukseen ja kasvatukseen liittyvät kysymykset nousivat ideologisesti ja poliittisesti erityisen tärkeiksi.²⁶⁰

Vaikka punaorpojen fyysisen huollon järjestäminen oli poliittisesti ja taloudellisesti merkittävä toimenpide kansalaissodan jälkeisessä Suomessa, oli se vain osa punaorpojen yhteiskunnallistamisesta. Vuoden 1918 tapahtumat koettiin yleisesti työväestön sivistymättömyyden ilmentymäksi ja sen moraalisesta kypsymättömyydestä johtuviksi.²⁶¹ Tätä tulkintaa laajentaa Alapuron näkemys kapinasta ja sen uhkasta myös yhteiskuntamoraalilin ongelmina.²⁶² Kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa suhtautuminen oli kuitenkin yksioikoinen: vastaavanlaiset tulevaisuuden uhkakuvat oli pyrittävä minimoimaan ja ehkäisemään. Ratkaisuksi ehdotettiin fyysisen huollon ohella kasvatuksellisia toimenpiteitä. Valkoisen Suomen sivistyneistön intressinä oli punaisen kansanosan sivilisoiminen aktiivisen kulttuuripolitiikan avulla.²⁶³

Kunnissa toteutettu sotaorpo- ja köyhäinhoitoapu takasi punaorvoille kohtalaiset fyysiset olot, jotka loivat tarpeellisen pohjan henkisten arvojen omaksumiselle. Maatalousvaltaisen yhteisön kollektiivisesta luonteesta johtuen näiden arvojen oppiminen sai tärkeän merkityksen. Sosiaalistuminen edellytti tietynlaisen, paikallisen moraali- ja asennekäsityksen oppimista, jonka ensisijaisena välittäjänä oli perhe.²⁶⁴ Suomessa perheen tehtäväksi on pitkään mielletty yhteiskunnan toiminnan edellyttämien tapojen ja lain

---

²⁶⁰ Pulma 1989, 123; Jämsän Sanomissa kirjoitettiin laajasti kansallisen eheytyksen puolesta maaliskuussa 1922. Jämsän Sanomat 3.3.1922.

²⁶¹ Komiteamietintö 1919:11, 36; Männistö 1994, 286, Satka 1995, 86.

²⁶² Alapuro 1995, 227.

²⁶³ Hytönen 1921, 421; Knuutila 1994, 44.

²⁶⁴ Wilson 1986, 261-264.

vaatimuksien opettaminen ja ylläpitäminen. Kasvatuksellisesti tämä tehtävä on nojannut kirkon ja koulun kanssa samoihin lähtökohtiin, kristinuskoon ja valtioalamaisuuteen.²⁶⁵ Kuinka kasvatusta sitten toteutui punaorpojen kohdalla, kun perhe-elämä oli isän kuoleman myötä mullistunut?

Sosiaalipolitiikan kasvatuseriaatteita ajatellen omilla perheissään asuvat punaorvat olivat heikossa asemassa. Huollon kannalta lapsen asuminen äitinsä luona oli suotavaa, tulihan se kunnalle halvemmaksi kuin muut huoltomuodot. Sen sijaan viranomaiset olivat huolestuneita lasten kasvatuksellisesta kehityksestä katkerassa punaympäristössä.²⁶⁶ Välitön puuttuminen punaorpojen kasvattamiseen perheessä ei ollut mahdollista, mutta selviä vaikuttamispyrkimyksiä on kuitenkin havaittavissa. Vaikka lapsista punaleskille maksettu köyhänapu ei velvoittanut äitejä suoraan kasvatuksellisesti, se asetti perheen siveelliselle elämälle ehdot. Äidin sopimaton käyttäytyminen tai moraaliton elämä nimitäin johti lasten erottamiseen äidistä. Kokoomuksen kansanedustajan, Erkki Kailan vuodelta 1919 olevan kirjoituksen mukaan ajan yhteiskunnassa siveellisyydellä ymmärrettiin järjestystä, kuria, terveyttä sekä avioliiton pyhänä pitämistä.²⁶⁷ Asetetulla ehdolla punaorvoille taattiin suojeleminen kasvuympäristö. Samalla edistettiin jo ennen kansalaissotaa alkanutta kansanvalistusta, jonka toivottiin vahvistavan työläiskotien perhe-elämän edellytyksiä.²⁶⁸

Piiritarkastajan tarkastuskertomuksista selviää, että Jämsässä köyhänavun varassa eläviin perheisiin suunnattiin kontrollin ohella myös selvää ohjausta. Tarkastuksien yhteydessä kaitsijat tai huollontarkastajat neuvottelivat vanhempien ja huoltajien kanssa kotiolojen, lastenhuollon ja -kasvatuksen järjestämisestä. Tämä todistaa, että lapsiin kohdistettiin myös perheen sisällä integroititavoitteita, tosin hienovaraisesti ohjaamalla lasten vanhempia. Normien puuttuessa perheiden sisäisiin asioihin vaikuttaminen näyttää kuitenkin olleen vaikeaa, sillä vielä vuonna 1937 piiritarkastaja joutuu toteamaan tarkastuskertomuksessaan, että "Tarkastus- ja neuvontatyö ei laatuunsa nähden ole vielä saavuttanut täysin tyydyttävää tasoa".²⁶⁹

---

²⁶⁵ Vuornos 1971, 202; Haapala 1992, 52.

²⁶⁶ Haatanen & Suonoja 1992, 127.

²⁶⁷ Männistö 1994, 131.

²⁶⁸ Markkola 1994, 196.

²⁶⁹ HMa. Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastajan vuosikertomuksia 1926-1970. 26.2. ja 2.3.1937 tehdyn tarkastuksen kertomus.

Myös paikkakuntalaisten keskuudessa kotikasvatuksen tukeminen näyttää saaneen jonkinasteista kannatusta. Asiaa käsiteltiin Jämsän Sanomissa otsikolla Valistustyöstä sananen. Siinä kotikasvatukselle asetettiin maalaishengessään moraalinen ja uskonnollinen tehtävä; "Kotien tekemän valistustyön ydin on siinä, että lapset kasvatetaan "kurituksessa ja Herran nuhteessa."²⁷⁰

Urponen luonnehtii koko köyhäinhoidon periaatetta tavoitteelliseksi; huollon toimenpiteillä vaalittiin työmoraalia, säästäväisyyttä ja siveellisyyttä. Koska köyhyyden syynä pidettiin yksilön fyysisistä, psyykkistä tai siveellistä rappiota, huoltotoimenpiteiden avulla yksilöstä pyrittiin kasvattamaan yhteiskuntakelpoinen kansalainen, joka kykeni kantamaan vastuun itsestään ja huollettavistaan. Missään tapauksessa köyhäinapu ei muodostunut hyväntekeväisyydeksi.²⁷¹

Jos arvokasvatuksen mahdollisuudet jäivät punaorpoperheissä pieniksi, saattoivat viranomaiset luottaa sitäkin enemmän ahkeruuden ja työnteon toteutumiseen näissä perheissä. Köyhäinavun pienuus merkitsi nimittäin sitä, että kohtuullisen toimeentulon takaamiseksi perhe tarvitsi myös ansiotyöstä saatavia tuloja. Markkolan tutkimus 1900-luvun alun tamperelaisista työläisleskistä osoittaa, että he hankkivat ansiotuloja mm. sekatoilla, kaupan tekemisellä tai ottamalla ansiotyön kotiin. Tämä vaihtoehto oli yleinen varsinkin niiden äitien parissa, joilla oli pieniä lapsia hoidettavanaan.²⁷²

Jämsäläisten punaleskien ansiotyömahdollisuudet näyttävät kuitenkin jääneen pieniksi. Seurakunnan pääkirjoista ja tuomiokunnan henkiverokirjoista käy ilmi, että ainoastaan kolme leskeä työskenteli Jämsänkosken tehtaalla heti ensimmäisinä sodan jälkeisinä vuosina. Muutamien muiden leskien kohdalla on merkitty toimenkuvaksi itsellinen. Äidin ansiotyö kodin ulkopuolella merkitsi sitä, että kotityöt ja pienempien sisarusten hoitaminen jäivät vanhempien lasten tehtäväksi.²⁷³ Työn määrä ei ollut olematon, sillä useimmissa perheissä oli suuri lapsikatra. Maatyöväestön elämään sisältyi myös maataloustöiden tekeminen. Samalla pitkät työpäivät verottivat lasten hoitoa ja tärkeää varhaiskasvatusta.

---

²⁷⁰ Jämsän Sanomat 21.4.1922.

²⁷¹ Urponen 1994, 182.

²⁷² Markkola 1994, 107, 113; Jallinoja 1985, 250.

²⁷³ JyMa. Jämsän kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto, Jämsän henkikirjat 1919; JSA. Rippikirjat 1921-1940. Rippikirjat vuodelta 1921. Männistön mukaan perheen kasvatusmerkitys väheni 1920-1930 -luvuilla mm. äitien työskentelyn vuoksi. Ks. Männistö 1994, 132.

Suurin osa jämsäläisistä punaleskistä elätti perheensä pääasiallisesti köyhäinhuoltolautakunnalta saamallaan lapsiavustuksella. Työkykyiselle aikuiselle köyhäinapua ei annettu. Miksi lesket eivät sitten käyneet laajemmin ansiotyössä? Todennäköinen syy työttömyyteen löytynee paikallisyhteisöstä ja perinteisistä arvoista. Jallinojan mukaan toista maailmansotaa edeltäneenä aikana naimisissa olleiden naisten työssäkäynti oli harvinaista. Uudessa perhetilanteessa työnsaanti saattoi vaikeutua leskien punaisen taustan vuoksi. Heille ei mielellään edes tarjottu töitä. Esimerkiksi 1920-luvulla tehtaalla oli musta lista, johon mm. vuonna 1918 punaisia tukeneet merkittiin. Ne lesket, jotka taas saivat töitä tehtaalta 1920-luvulla, joutuivat poliittisen syrjinnän kohteiksi. Waldenin tarkoitus oli nimittäin luoda Yhtyneistä isänmaallinen tehdasyhdyskunta, jonka työntekijät olivat myös luotettavia. Luottamuksen ja hyvän työntekijän mitta oli usein suojeluskuntalaisuus ja ”valkoisuus”. Perinteeksi muodostuneen käytännön mukaan punalesket joutuivat työskentelemään mm. jouluyön, koska tehtaan johdon mielestä he joutivat tehdä sen.²⁷⁴

Leskien työllisyyden ja työttömyyden yhtenä merkinä voidaan pitää heistä käytettyjä määritelmiä. Vielä 1920-luvun puolivälissä osa heistä merkittiin seurakunnan pääkirjoihin työmiehen tai torpparin leskiksi. Alma Salmela löytyy pääkirjasta vielä vuonna 1924 nimellä ”kirjansitoja Herman Salmelan leski”²⁷⁵. Miehen kuolemasta oli kulunut jo 6 vuotta. Aino Jokisen ja Alma Skjöldin kohdalle kirkonkirjoihin on kuitenkin merkitty mäkitypalainen ja itsellinen.²⁷⁶ Toisaalta leskien määrittely miesvainajan perusteella kuvastaa jämsäläistä patriarkaalisuutta, joka ilmeni selkeänä vielä 1920-luvulla.

Eräs vaihtoehto punaorpoperheen elintason kohottamiseen oli vanhempien lasten ansiotyö. Kun kansakoulua käyviä alle 15-vuotiaita ei otettu enää 1920-luvun alussa tehdastyöhön, jäljelle jäivät piian tai rengin työhön kuuluvat toimet ja asioilla juokseminen. Ajan yhteisössä lapsityövoiman käyttö ei ollut poikkeuksellinen saati valitettava ilmiö, päinvastoin lasten työajoista ja -oloista oli säädetty lain puitteissa. Tämä toisin sanoen legitimoisi alaikäisten työssäkäynnin. Nuorten pääseminen työelämään katsottiin myös tarpeelliseksi ammattitaidon ja työkurin oppimisen kannalta, koska maaseudulla ei ollut ammattiin opettavia kouluja. Köyhyys ei kuitenkaan ollut ensisijainen saati ainoa syy lasten ansiotyölle 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Vallitsevan käsityksen mukaan myös lasten

---

²⁷⁴ Viljakainen-Tiittanen 1988, 41-42; Jallinoja 1985, 249; Nordberg 1980, 82; Rislakki 1996, 253, 255.

²⁷⁵ JSA. Rippikirjat 1921-1940. 3515/21.

²⁷⁶ JSA. Rippikirjat 1921-1940. 3704/21 ja 118/20.

kuului osallistua perheen toimeentulon hankkimiseen pienestä pitäen.²⁷⁷

Aikalaiskäsitys työn suuresta merkityksestä lasten varhaiskasvatuksessa sopii myös Wilsonin teoriaan yhteiskunnan ammattitaidostumisesta. Hänen mukaansa ammattitaidon vaatimus työn sopivuuden takaajana on vähentänyt lasten moraalisen sosiaalistamisen tarvetta. Uudessa työyhteiskunnassa ihmisen moraalit eivät enää taannut työkykyä, kuten ennen.²⁷⁸

Köyhyys ja työttömyys todistavat, että punaorpoperheissä tarvittiin yhteiskunnan tukea. Ajatus nojasi jo 1900-luvun alussa ilmenneisiin laillisiin oikeuksiin puuttua perheen sisäiseen lasten hoitamiseen ja kasvattamiseen. Markkolan mukaan tämä legitimointi koettiin oikeutetuksi, koska lapset nähtiin koko yhteiskunnan tulevaisuutena. Lasten kasvatusta ja hoitoa ei näin ollen voinut olla yksin perheen sisäinen asia.²⁷⁹ Vaivahoidon tarkastaja Helsingin ajatuksesta: "Jos pelastamme lapset tänään, olemme huomenna pelastaneet kansan"²⁸⁰ muodostui suojelukasvatuksen peruseriaate, joka löi itsensä läpi 1920-luvulla. Tämä ilmeni esimerkiksi pelkona uuden kapinasukupolven kasvamisesta. Pulman mukaan pelko oli niin ilmeinen, että lastensuojelulain säädäntöä ja järjestelmän kehittämistä oli jopa kiirehdittävä.²⁸¹

Jo Helsingius oli suositellut kotikasvatuksen täydentämistä ja vanhempien tukemista lastenkasvatuksessa.²⁸² Turvattomien lasten huoltokomitea päätyi kannattamaan samaa linjaa. Lasten erottamista vanhemmista ei katsottu ensisijaiseksi lastensuojelulliseksi toimenpiteeksi. Sen sijaan komitea ehdotti punaleskien taloudellista tukemista, jotta nämä kykenisivät huoltamaan ja kasvattamaan lapsensa omissa kodeissaan.²⁸³ Jämsän kunta saikin sosiaaliministeriöltä huhtikuussa 1920 punaorpoperheiden huoltoa käsittelevän kirjeen. Siinä punaorvoille annettu köyhänapu ehdotettiin nostettavaksi tasolle, joka

---

²⁷⁷ Kaarninen 1995, 55; Haapala 1992, 54; Markkola 1994, 117.

²⁷⁸ Wilson 1986, 266.

²⁷⁹ Markkola 1994, 196.

²⁸⁰ Helsingius 107, 106; Asiaa käsiteltiin myös Jämsän Sanomissa otsikolla Lasten ja nuorten suojelu 1.8.1925.

²⁸¹ Pulma 1987, 126; Komiteamietintö 1919:11, 36.

²⁸² Markkola 1994, 197.

²⁸³ Komiteamietintö 1919:11, 18.

vastaisi keskivertaisen työmiehen palkkaa paikkakunnalla.²⁸⁴ Ehdotus pohjautui todennäköisesti ihanteelliseen näkemykseen, jonka mukaan ansiotyössä oleva työmies kykeni huoltamaan vaimonsa ja lapsensa siten, että lapset saattoivat saada kunnollisen kasvatuksen ja koulutuksen. Jämsäläiset lesket saivat odottaa korotusta peräti kuusi vuotta, sillä kotiaivustusta korotettiin vasta vuonna 1926.²⁸⁵

Suojelukasvatuksen periaatteisiin kuului leskien ansiotyön tukeminen. Lapsille oli kuitenkin järjestettävä äidin työssäkäynnin ajaksi hyödyllistä puuhaa, jotta nämä saataisiin pois kaduilta maleksimasta.²⁸⁶ Sosiaaliministeriön sotaorpokorvausta käsitelleiden luetteloiden perusteella Jämsän kunnan lastenkoti näyttää toimineen ainakin 1920-luvun puolivälin tienoilla myös päivähuoltolana. Vuonna 1926 päivähuollossa olivat punaorvot Veikko ja Einari. Asiakirjan perusteella kunta edisti ainakin jossain määrin punaleskien työssäkäyntiä Jämsässä. Toisaalta päivähoitokuluista saatiin asianmukainen korvaus sosiaaliministeriöltä.²⁸⁷ Virallista sosiaalipolitiikkaa tukevasta lasten vapaa-ajasta pyrkivät huolehtimaan myös Jämsän suojeluskunnan poikakerho ja NNKY:n tyttökerho, joiden toiminnasta vastasivat pitkälti kunnan merkittävät virkamiehet.

Yksityiskohtaisia tietoja Jämsän suojeluskunnan poikakerhon jäsenistä ja kerhon toiminnasta ei ole, mutta ainakin vuonna 1930 poikakerho osallistui suojeluskunnan kanssa yhteisiin harjoituksiin. Poikakerhon suosiosta ja paikallisesta mentaliteetista paikkakunnalla kertoo kerhon jäsenmäärän kasvu etenkin 1930-luvun alussa. Vuonna 1933 kerhossa oli 45 jäsentä. Kasvatuspäällikkönä suojeluskunnassa toimi nimismies Harry Palmroth.²⁸⁸ Paikallinen kasvatustehtävä määriteltiin selkeästi suojeluskuntalaisesta arvomaailmasta käsin:

“ Suojeluskuntain vanhempi miehistö kasvattakoon siis edelleenkin esimerkillään nuorempaa sukupolvea rohkeaksi, innokkaaksi ja isänmaa-

---

²⁸⁴ JKA. Huoltolautakunta, sosiaaliministeriön kirjeet 1919-1948. Kiertokirja huhtikuulta 1920.

²⁸⁵ Markkola 1994, 157-158.

²⁸⁶ Markkola 1994, 197-198; Kaarninen 1995, 50.

²⁸⁷ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Diaari 1886-1945. Sotaorpojen luettelo no. 3 Jämsän kunnan lastenkodin/ päivähuoltolan hoidokkaista (sotaorvoista) 1.9.-31.12.1926.

²⁸⁸ SA. Jämsän suojeluskunta, vuosikertomukset 1919-1933. Kertomukset vuosilta 1927, 1930 ja 1933; Gyllén 1999, 137.

*taan rakastavaksi nuorisoksi.*²⁸⁹

Erkki Vasara on tutkinut suojeluskuntien kasvatustoimintaa laajasti tutkimuksessaan *Valkoisen Suomen urheilevat soturi*. Hänen mukaansa suojeluskuntien toimintaan vaikuttivat yleiset, 1920 - 1930-luvulle ominaiset kasvatustopilliset virtaukset, jotka tosin juonsivat jo 1800-luvun lopulta. Keskeisintä oli integroida kotonaan kunnollista kasvatusta saamaton nuoriso yhteiskunnan hyödyllisiksi, työ- ja puolustuskuntoisiksi jäseniksi. Kansakunnan tulevaisuus riippui tästä.²⁹⁰

Tyttökerhon toimintaan kuului vuoden 1921 toimintakertomuksen mukaan raamatunlukupiiri, oman lehden toimittaminen ja nuorten työiltamat. Toiminnan tarkoitusta NNKY luonnehti paikkakunnan väestön hengellisen elämän edistämiseksi.²⁹¹ Paikkakunnan poliittisista intresseistä lapsia kohtaan Jämsässä kertoo myös se, että Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto aloitti toimintansa vapaan valistustyön muodossa Jämsänkoscilla vuonna 1923 ja Jämsässä vuonna 1927. Jämsän osaston johtokunnan jäsenistöön lukeutuivat paikallisista keulahahmoista mm. pastori Ristikankare ja Kansallis-Osake-Pankin johtaja, suojeluskuntalainen Bruno Tahvanainen. Nordbergin mukaan lastensuojeluliiton paikallisosastot olivat Yhtyneitten Paperitehtaiden erikoissuojelussa, toimihan liiton puheenjohtajana kenraalitar Anni Walden.²⁹² Korppi Tommolan mukaan Mannerheimin lastensuojeluliitto oli alusta alkaen sekä valistus- että palvelujärjestö, jonka toimintaa saneli pitkälti paikallinen tarve.²⁹³

Sijaisperheissä hoidettavat punaorvot olivat kasvatuksellisesti täysin toisenlaisessa asemassa. Hytösen mukaan jo sijaiskoteja valittaessa "on tarkoin koetettu pitää silmällä kasvatuksellisia näkökohtia".²⁹⁴ Jämsässä köyhäinhoidon viranomaiset asettivat selkeät kasvatustavoitteet, jotka kirjattiin varsin yksityiskohtaisesti huoltosopimuksiin. Kasvatuksen toteuttaminen jäi kasvattivanhempien tehtäväksi, ja sen edistymistä valvoi

---

²⁸⁹ SA. Jämsän suojeluskunta, vuosikertomukset 1919-1933. Kertomus vuodelta 1932.

²⁹⁰ Vasara 1997, 518-519; Satka 1995, 88-89.

²⁹¹ Jämsän Sanomat 10.3.1922.

²⁹² Jämsän Sanomat 30.3.1925; Vanha Jämsä 19.3.1927; Gyllén 1999, 136; Nordberg 1980, 88; MLL:n osostoverkkoa luotaessa otettiin yhteyttä "paikallisen yhdistyselämän luonnolliseen johtoon". Siihen kuuluvat mm. seurakuntien työntekijät, opettajat, lääkärit ja tehtaiden johto. Korppi-Tommola 1990, 83-84.

²⁹³ Korppi-Tommola 1990, 88-90.

²⁹⁴ Hytönen 1921, 422.

köyhäinhuoltolautakunta, tosin vähäisessä määrin. Jämsässä kasvatustavoitteet keskittyivät kolmeen päämäärään. Perinteisiä arvoja edusti ennen kaikkea punaorvon kasvattaminen kristinuskoon:

“... hänen ottaa osaa yleisiin jumalanpalveluksiin, sekä itse harrastaa siveätä, raitista ja muhteetonta elämää ollakseen lapselle esikuvana ja kyetäkseen herättämään hänessä kristillistä henkeä, totuuden rakkautta, velvollisuuden ja edesvastuun tuntoa...”²⁹⁵

Esimerkki osoittaa, ettei punaorvoista pyritty ensisijaisesti kasvattamaan kirkkouskovaisia tai vakaumuksellisia ihmisiä. Sen sijaan heitä pyrittiin kristillisiin hyveisiin vedoten muokkaamaan yhteisön aktiivisiksi ja täysivaltaisiksi jäseniksi. Yhteisöhän vaatii toimiakseen jäseniltään juuri rehellisyyttä, velvollisuuksien täyttämistä ja vastuun kantamista teoistaan.

Moraalisen ja eettisen kasvattamisen ohella köyhäinhuoltolautakunta velvoitti sijaisvanhempia myös sivistämään hoidokasta. Sivistäminen tapahtui pääasiallisesti kouluopetuksen puitteissa, joka ei huoltolautakunnan mielestä kuitenkaan yksin ollut riittävä sivistyksen lähde. Jämsässä sijaisperhe veloitettiin antamaan punaorvoille lisäksi alkeisopetusta kotona sekä pyhä- ja kiertokoulussa, tarvittaessa myös kotiopetusta kansakoulun rinnalla.²⁹⁶

Kansakuntaa uhanneesta poliittisesta vaarasta huolimatta aatteellinen kasvatus ei noussut jämsäläisissä sijaisperheissä huomionarvoiseen asemaan. Sitä vastoin yleinen huoli ammatillisen työvoiman takaamisesta yhteiskunnan kehittämiseksi korostui sivistyksen sijasta Jämsässäkin; lasta neuvottiin harjoittamaan “loman aikana hyödyllisissä askareissa ja töissä”²⁹⁷ ja “häntä on opetettava voimiensa mukaan ahkerasti tekemään työtä”²⁹⁸.

---

²⁹⁵ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-1930. Sopimus no. 35 B, 16.1.1923. Uskonto on nähtävä yhtenä keskeisenä sivilisoijana, koska se liittyi läheisesti fennomaaniseen kulttuuriin. Ks. Knuutila 1994, 44; Nygård 1985, 465.

²⁹⁶ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-1930. Sopimus no. 35 B, 16.1.1923; JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921. Huoltosopimus no 172, 30.12.1919.

²⁹⁷ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-1930. Sopimus no. 35 B, 16.1.1923.

²⁹⁸ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921. Huoltosopimus no 172, 30.12.1919.

Tavoite oli kahtalainen. Tulevaisuudessa työhön oppineet ja työtä arvostavat työläiset täyttävät sen tehtävän, joka heillä on yhteiskunnan rakentajina. Samalla he ammattitaitoisina työläisinä pienentäisivät sitä sekatyöläisten massaa, joka kansoitti paikallisia köyhäinhoitomuotoja. Tämä oletus saa tukea Urponen tutkimuksesta. Hän mukaansa kansalaisso-
dan jälkeisessä taloudellisessa tilanteessa turvauduttiin jopa kontrollitoimiin pelosta, että köyhien joukko paisuisi ja aiheuttaisi kohtuutonta taloudellista rasitetta yhteiskunnalle.²⁹⁹

Tarkat kasvatusohjeet antavat sijaiskotikasvatuksesta varsin autoritaarisen kuvan.³⁰⁰ Tämän tiedostivat myös sosiaalidemokraatit, jotka kritisoivat valtakunnallisesti punaorpojen sijoittamista kasvatuskoteihin. Kysymyksessä oli heidän mielestään poliittinen manööveri, sillä viranomaisten lausunnot kapinan jälkeiseltä ajalta olivat vielä hyvin muistissa.³⁰¹

Millaisia tuloksia sijaiskotien kasvatustavoitteilla sitten saavutettiin jämsäläisten punaorpojen kohdalla? Köyhäinhoidon asiakirjoista ei asiaa valaisevia viitteitä löydy. Näyttääkin todennäköiseltä, että kasvatustavoitteet kirjattiin huoltosopimuksiin siksi, että sosiaalipoliittikkaa johtaneet virkamiehet niitä vaativat. Todellisuudessa ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina punaorpojen huollossa lienee ollut kysymys vielä huutolaisuudesta. Lapsen sai se köyhäinhoitolautakunnan hyväksi katsoma perhe, joka suostui hänet halvimmalla huoltamaan.³⁰² Ulkoisia merkkejä huoltolautakunnan asettamien tavoitteiden noudattamisesta olivat vain lapsen koulussa käyttäminen ja sunnuntaiset jumalanpalvelukset. Se, miten punaorpoa kasvatettiin tai hoidettiin sijaisperheen sisällä, ei paljastu lähteistä. Rislakin tekemät haastattelut valaisevat asiaa siltä osin, kuin voisi muutenkin päätellä: lapsia sijoitettiin sekä hyviin että huonoihin sijaiskoteihin.³⁰³

5.2. Lastenkoti maalaishengen kasvattajana

Sijaisperheiden tavoin Jämsän kunnan lastenkodille oli asetettu kirjalliset kasvatustavoitteet. Ammattitaitoisen kasvattajan johdolla ja laitospuolesta lastenkoti muodosti perheistä poikkeavan, poikkeuksellisen tehokkaan ja tarkan kasvatusyksikön. Ohjesään-

---

²⁹⁹ Urponen 1994, 183.

³⁰⁰ Vuornoksen mukaan autoritaarisen kasvatusjärjestelmän piirteisiin kuuluu mm. lapsen kehityksen suojeleminen, lapsen toimintojen rajoittaminen ja rankaiseminen. Vuornos 1971, 202.

³⁰¹ Pulma 1987, 133.

³⁰² Viksilän ja Järvisen haastattelu 9/92.

³⁰³ Rislakki 1996, 252.

töön kirjatut kasvatuseriaatteet oli tarkastettu kouluhallituksessa saakka. Lastenkodin laitoksen luonteen korjaamiseksi kasvatuksen ilmoitetaan olevan yksilöllistä ja mahdollisuuksien mukaan yksityisperheen kotielämän tapoja ja menettelyjä noudattavaa.

Millaista kasvatusta punaorvoille lastenkodissa sitten annettiin? Yksilöllistä kasvatustavoitteista mainittiin, että “Lasta on totutettava puhtauteen, järjestykseen, hyviin tapoihin ja työntekoon sekä kasvatettava Jumalanpelkoon, rehellisyyteen ja ahkeruuteen”.³⁰⁴ Periaatteet kuvastavat niitä arvoja, joita viranomaiset jämsäläisessä paikallisyhteisössä kansalaissodan jälkeen kannattivat. Olihan lastenkodin ohjesääntö köyhäinhoitolautakunnan jäsenten laatima ja kunnanvaltuuston hyväksymä. Kesäkuussa 1922 tehdyssä sosiaaliministeriön tarkastuksessa Jämsän kunnan lastenkodin kasvatuksellista onnistumista arvioitiin selkeän positiivisesti; “Lapset hyvin kasvatettuja ja kasvatusta oikealle ohjautunut”.³⁰⁵

Kouluopetuksesta säädetyt vaatimukset lastenkodin ohjesäännössä olivat pitkälti samat, kuin sijaisperheissä oleville lapsille oli kunnan puolesta asetettu. Kouluopetus oli ehdoton vaatimus, mutta sivistyksellisiä tavoitteita sille ei asetettu. Opetus jätettiin näin ollen täysin opettajan varaan ja päätösvaltaan. Mitkään lähteet eivät myöskään puhu sen puolesta, että punaorvoista olisi ollut tarkoitus kasvattaa sivistyneistöä, lukeneistoa tai muuten korkeasti koulutettuja ammattilaisia. Lastenkodin ohjesäännön ohjeet käytännöllisen opetuksen järjestämisestä todistavat edelleen, että punaorvoista odotettiin kotitaloustöihin, maanviljelykseen, karja- ja kasvitarhahoitoon tai käsitöihin kykeneviä huomispäivän ammattitaitoisia työläisiä.³⁰⁶

Koulusivistykseen verrattuna turvattomien lasten huoltokomitea pohti varsin laajasti lastenkotien käytännöllistä opetusta. Komitean suunnitelmia mukaillen Jämsän kunnan lastenkoti perustettiin kunnan omistamalle maatilalle kunnalliskodin viereen. Yleisesti ajateltiin, että kunnalliskodin läheisyydessä lapset näkisivät mihin köyhyys ja työkyvyttömyys voivat johtaa. Pääasiallisesti kuitenkin toivottiin, että maalaisoloissa lapsissa kyettäisiin herättämään “maahenkeä”; he voisivat hoitaa karjaa ja kasvimaata ja oppisivat

---

³⁰⁴ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.12.1921 § 36. Liite Jämsän kunnan lastenkodin ohjesääntö §:t 13 ja 14.

³⁰⁵ KA. Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Diaari 1866-1945. Jämsän lastenkodin tarkastus 1.6.1922.

³⁰⁶ JKA. Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922. 30.12.1921 § 36. Liite Jämsän kunnan lastenkodin ohjesääntö § 16.

arvostamaan maalaistyötä.³⁰⁷ Ajatus liittyi 1920-luvulla yleistyneeseen keskusteluun perinnöllisyystieteestä ja rotuhygieniaopista. Näiden mukaan maatalviljelevä väestö oli välttämättömyys degeneroitumattomalle kansalle. Toisaalta kansallisuusaatteen vahvistamiseen sopi aatteellisesti ja valtapoliittisesti ideaalityypin luominen kansasta, jota sitten pyrittiin kasvattamaan tuota ihannekuvaa vastaavaksi. Kaarnisen mukaan 1920- ja 1930-lukujen suomalaisuusideologiassa kansa oli talonpoikaiskansaa.³⁰⁸

Pienempien lasten kohdalla käytännöllinen oppiminen toteutettiin Jämsässä askartelun ja käsitöiden merkeissä. Niiden kasvatuksellisen merkityksen voi katsoa olleen suuri, sillä sosiaaliministeriön palkkaama kiertävä lastentarhanopettaja opetti jämsäläisille punaorvoille näitä hyödyllisiä ajanvietteitä viikon verran lokakuussa 1922. Samalla hän ohjasi lastenkodin henkilökuntaa askartelun ja leikkien kehittämisessä.³⁰⁹ Vuonna 1923 lastenkodin johtokunta kustansi vastaavasti johtajattaren Helsinkiin urheilu-, leikki- ja askartelukurssille.³¹⁰ Jämsäläisen lastenkodin kehittämistä sanelivat ajalle tyypilliset käsitykset. Yhtymäkohtia on mm. poikakoulujen urheilukasvatusta ja sotilaallista esikasvatusta pohtineen komitean suuntaviivoihin. Voimistelun, urheilun ja leikin tehostaminen nähtiin näissä kouluissa entistä tärkeämmäksi siksi, että niiden avulla “välittömästi ja voimakkaasti kehitetään ja kohotetaan kansamme puolustuskuntaa”.³¹¹

Lastenkodin ohjesäännön tavoitteista huolimatta jämsäläistenkin punaorpojen varhaiskasvatus jäi todennäköiseksi varsin heikoksi. Herääkin kysymys, ketkä punaorvoista todellisuudessa saivat oleellista varhaiskasvatusta osakseen. Vaikka sosiaaliministeriön virkamiehet epäilivätkin punaleskiä, oli äidin merkitys lastensa kasvattajana Vuornoksen mukaan ollut kuitenkin suurin patriarkaalisisessa perhemallissa. Toisaalta kertomukset seurakunnan tilasta Jämsässä antavat ymmärtää, että kotiopetus paikkakunnalla on ollut laimeaa, eivätkä perheet ole olleet riittävän hartaita.³¹²

---

³⁰⁷ Komiteamietintö 1919: 11, 24-25; Kotikasvatusyhdistyksen sihteeri, opettaja Viljo Reima piti maaseutua ja maanviljelystä parhaana kasvatustaustana nuorille. Kaarninen 1995, 50-54.

³⁰⁸ Jousimaa 1987, 112. Mattila 1999, 91; Klinge 1982, 239; Kaarninen 1995, 34.

³⁰⁹ JKA. Huoltolautakunta, sosiaaliministeriön kirjeet 1919-1948. Kirje lastenkodin johtokunnalle syyskuussa 1922.

³¹⁰ JKA. Lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1920-1960. 28.8.1923 § 4. Huoltajassa vaadittiin jo vuonna 1920 lastenkodeilta toimenpiteitä lasten askartelun, leikin ja työn järjestämiseksi. Jousimaa 1987, 77.

³¹¹ Vasara 1997, 521.

³¹² Vuornos 1971, 202; JSA. Kertomukset seurakunnan tilasta 1912-1939. Ks. esimerkiksi vuodet 1918 ja 1920.

5.3. Koulu varsinaisena sivistäjänä

Kotikasvatuksen merkitys punaorpojen sosiaalistamisessa jää varsin kyseenalaiseksi siksi, ettei siitä ole saatavissa tarkkaa tietoa. Sen vuoksi jämsäläisten punaorpojen saamaa sivistystä on tarkasteltava viranomaiskasvatuksen kannalta. Koulu olikin sosiaalipolitiikan kannalta tehokas sosiaalistaja. Sivistyksen lisäksi oppilaat saatiin ensimmäisen kerran heidän nuoren elämänsä aikana tehokkaan ja kollektiivisen valvonnan pariin.

Kansalaissodan jälkeisinä ensimmäisinä vuosina punaorpojen koulusivistyksestä huolehti Jämsässä kirkon ylläpitämä kiertokoulu. Kiertokoulun merkitys erityisesti alkeisopetuksen antajana korostui siksi, että kansakoulu alkuperäisessä muodossaan vastasi vain ns. yläkoulua.³¹³ Vuodesta 1916 aina kiertokoulun lopettamiseen saakka Jämsän seurakunnallinen opetustoimi koostui kahdeksasta opetusalueesta. Seppolassa ja Jämsänkoskella sijaitsevat opetusalueet olivat paikallaan pysyviä pienten lasten kouluja. Muuten koulu kiersi yhdeksän viikkoa vuodessa Jokivarren, Alhojärven, Jämsänniemen, Juokslahden, Pettämäen ja Koskenpään lukupiireissä. Jämsänkosken pienten lasten koulua oli pitänyt jo vuosia yllä Jämsänkosken tehtaas.³¹⁴ Missä määrin jämsäläisten kiertokoulujen opetus kosketti punaorpoja? Seuraava taulukko osoittaa punaorpojen ikäjakauman koulussakäynti-ikä mukailten. Alkeisopetusta annettiin yleisesti 7-16 -vuotiaille:

Taulukko 4. Jämsäläisten punaorpojen kiertokoulussakäynti-ikä vuosina 1918-1922.

	Punaorpoja
alle 7 -vuotiaita	41
yli 16 -vuotiaita	9
7-16 -vuotiaita	32
ei tietoa	12
Yhteensä	94

Lähde: Punaorpojen ikätiedot on kerätty kirkonkirjoista, köyhäinhuoltoluetteloista ja kiertokoulujen nimiluetteloista.

³¹³ Pitkäjärvi 1980, 5.

³¹⁴ Kulha 1974, 279.

Reilu kolmannes jämsäläisistä punaorvoista kuului kiertokouluikään ennen oppivelvollisuuskoulun aloittamista. Punaorpojen alkeisopetuksen kannalta tällä oli suuri merkitys, sillä kiertokoulu oli lapsille vapaaehtoinen, mutta Jämsänkosken pientenlasten koulua lukuun ottamatta maksullinen koulunkäyntimuoto. Vuosina 1918 - 1922 vapaaehtoiseen opetukseen osallistui kahdeksassa piirissä yhteensä 22 kiertokouluikäistä punaorpoa. Samaan aikaan jämsäläisissä lastenkodeissa oli viisi kiertokoulujen luetteloista löytymätöntä 7 - 16-vuotiasta punaorpoa, joiden voi katsoa saaneen alkeisopetusta osakseen. Näin ollen 27 lasta 32 kouluikäisestä kuului alkeisopetuksen pariin. Punaorpojen koulunkäyntiaktiivisuuden voi katsoa olleen varsin merkittävän ajalle, jolloin oppivelvollisuutta ei vielä ollut säädetty. Myös kirkko näyttää nauttineen punaorpaperheiden luottamusta opetuksen antajana.

Millaisesta opetuksesta kiertokoulussa sitten oli kysymys? Jämsän seurakunnan kansanopetustilastot kertovat, että kiertokoulua käytiin kuusi viikkoa kerrallaan. Tänä aikana oppilaat oli jaettu kahteen osastoon.³¹⁵ Jokivarren kiertokoulupiirin oppiennätysuunnitelma puolestaan kertoo, millaista opetusta punaorvot saivat Jämsän seurakunnan taholta osakseen. Suurimmat vaatimuksen kohdistuivat lukemiseen, josta oppilailta edellytettiin sujuvaa taitoa. Kirjoittamisessa ja laskennossa vaatimukset olivat vähäisemmät kuitenkin siten, että laskennossa oppilaiden tuli tuntea neljän laskutavan alkeet. Suuri osa kouluajasta näyttää kuluneen uskonnolliseen opetukseen. Vanhan ja Uuden Testamentin tärkeimpien historiallisten kertomusten lisäksi opetukseen sisältyi lyhyen katekismuksen oppiminen, virren veisuuta ja raamatullisten kuvien selvittelyä. Halilan näkemyksestä poiketen jämsäläisessä kiertokoulussa lapsille opetettiin myös piirustusta, leikkiä ja voimistelua. Muita erityisaineita olivat havainto-oppi kotitaloudessa tarvittavien esineiden selvittämiseksi ja kotiseutuoppi lähiympäristöön tutustumiseksi.³¹⁶ Uusien oppiaineiden lisääminen opetukseen saattoi liittyä 1920-luvun alussa käytyyn keskusteluun voimistelun ja urheilun kasvatuksellisista ominaisuuksista. Niiden avulla nuorista uskottiin kasvavan sekä fyysisesti että psyykkisesti vahvaa nuorisoa maan puolustuksellisiin tarpeisiin.³¹⁷

---

³¹⁵ JSA. Kansanopetustilastot 1901-1928. Vuosikertomus Jämsän seurakunnan Juokslahden piiristä lukuvuosina 1914-1918.

³¹⁶ JSA. Kiertokoulujen nimiluettelot 1911-1922. Jokivarren piiri. Oppiennätysuunnitelma Jämsän seurakunnan pientenlasten kouluille. Halila 1949 II, 133; Rantanen, 1996, 168.

³¹⁷ Vasara 1997, 521-522.

Oppimis- ja osaamistaso kiertokouluissa lienee vaihdellut, sillä punaorpojen koulussaoloi-
ät vaihtelevat toisistaan suuresti. Kolme lapsista osallistui opetukseen jo kuusivuotiaina
vanhimman ollessa jo 14-vuotias kouluun tullessaan. Suurin osa kiertokoululaisista
muodostui kuitenkin 7 - 9-vuotiaista punaorvoista. Taitoa ja osaamista mitattiin numero-
arvostelulla, joista punaorpojen osalta voi todeta, etteivät ne poikenneet muiden kierto-
koululaisten osaamisesta. Suurimmalla osalla arvosanojen voi sanoa olleen varsin hyviä.
Tietävästi vain yksi punaorpo erosi kiertokoulusta ja muidenkin poissaolot jäivät tavalli-
siksi.³¹⁸

Missä määrin kiertokoulun voi sitten katsoa palvelleen punaorpojen sosiaalistamista
Jämsässä? Kouluikäisten osallistumisaktiivisuuden voi ainakin todeta olleen varsin
tydyttävän, kun ottaa huomioon, että seurakunnan eräiden pappien uskottiin olleen
tietoisia vuonna 1918 tapahtuneista murhista ja vaikenemisellaan hyväksyneen ne.³¹⁹
Arvosanojen yhtäläisyyden muiden kiertokoululaisten kanssa voi todeta merkinneen sitä,
ettei punaorpoja kohdeltu erityisryhmänä opetusta annettaessa. Kasvatustehtävän voi
kuitenkin katsoa olleen ilmeisen, mikä käy ilmi kiertokoulunopettaja L. Huhtasen kirjeistä
kirkkoherranvirastoon;

*“Näen paljon hiljaista, mutta mielestäni ahke-
raa työtä. Ja mielelläni tahtoisin sen tummustaa,
että olen uhrannut parhaat voimani lasten kas-
vatukseen ja kehitykseen (...) monenko lapsen
sydämeen olen saanut istuttaa hyvää ja kaunis-
ta, joka todella kelpaa meidän Taivaalliselle
Isällemme.”³²⁰*

Kiertokoulunopettajan kirjeet todistavat myös sen tosiasian puolesta, että alkeisopetuksen
antajanakin kiertokoululaitos palveli viime kädessä kirkkoa uskonnollisten asioiden

---

³¹⁸ JSA. Kiertokoulujen nimiluettelot 1911-1922; oppilaiden pätevyuden ohella puutteita ilmeni myös
opettajien sopivuudessa ja kelpoisuudessa. Ks. Rantanen 1996, 174.

³¹⁹ Surmattuja punaisia jämsäläisiä tuotiin harva se yö hautausmaalle. Pastori Ristikankare joutui varoitta-
maan rippikoululaisia ruumismaan “remontitöistä”, etteivät nuoret olisi menneet paikalle suotta järkyttyäk-
seen. Vastaavasti kirkkoherra Hovilaisen merkinnät kuolinsyistä kertovat, että hän oli tietoinen paikkakunnan
tapahtumista ja piti niitä jopa oikeutettuina. Gyllén 1999, 139-143.

³²⁰ JSA. Kansanopetustilastot 1901-1928. Vuosikertomukset Jämsän seurakunnan Pettämäen piiristä
vuosina 1919-1920 ja 1920-1921. L. Huhtasen kirjeet Jämsän kirkkoherranvirastoon.

edistäjänä.³²¹ Tämän voi kuitenkin katsoa sopineen oikeistolaisten puolueiden odotuksiin punaorpojen kasvattamisesta, sillä kansalaissodan tapahtumat lujittivat uskonnonopetuksen asemaa Suomessa. Uskonnollisuuden tukeminen johti myös siihen, että kirkollisia kiertokouluja pidettiin elinvoimaisina vielä oppivelvollisuuskoulun rinnallakin. Kaiken kaikkiaan kirkollisten kiertokoulujen merkitys maaseudun kansanopetuksessa ja kirkon merkitys kansallisentiteetin lujittajana on arvioitu merkittäväksi 1900-luvun kahtena ensi vuosikymmenenä.³²²

Kiertokoulujen vaatimaton alkeisopetus ja niiden vapaaehtoinen luonne ei riittänyt turvattomien lasten huoltokomitealle, kun se pohti punaorpojen kasvatuksellisia kysymyksiä. Komitea esitti yleisen oppivelvollisuuden säätämistä. Ajatus kosketti ennen kaikkea punaorpoja, jotka tämä lain puitteissa saataisiin kansakoulun piiriin.³²³ Myös sosiaalihuollon köyhäinhoidon tarkastusosasto vaati lähettämässään kiertokirjeissä kuntia heti sodan jälkeisinä vuosina lähettämään kaikki kouluikäiset punaorvot kansakouluun. Punaorpojen sivistämistarpeen voi katsoa olleen ilmeisen, koska sitä vaativat juuri ne viranomaiset, jotka olivat tekemisissä punaorpokysymyksen kanssa. Toisaalta sivistämisestä tuli näin virallinen sivilisoimiskysymys laskeutuvan kulttuuriproessin muodossa. Myös Kivinen todistaa, että kansalaissodalla seurauksineen oli suuri merkitys oppivelvollisuuden voimaan saattamisessa, vaikka ajatus sinällään ei ollut uusi. Oppivelvollisuuslaki tuli voimaan vuonna 1921.³²⁴

Millaiseksi muodostui punaorpojen koulutie Jämsässä, joka tuolloin oli maalaiskunta. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota siihen, että kaikki jämsäläiset punaorvot olivat kansakouluiässä opetusvelvollisuuden täytäntöönpanon siirtymäkaudella. Näin kunnalla ei ollut laillisia velvoitteita järjestää heidän koulutustaan. Oppivelvollisuuslain piiriin kuuluivat kaikki vuosina 1911 - 1918 syntyneet lapset.³²⁵ Jämsässä tähän ikäryhmään

---

³²¹ Pitkäjärvi 1980, 6.

³²² Kivinen 1988, 142, 146; Haapala 1992, 54; Kansallista identiteettiä rakennettiin myös yhteisen vihollisen avulla. "Ryssävihan" aate levisi ja omaksuttiin 1920-luvulla. Karemaa 1998, 199.

³²³ Komiteamietintö 1919:11, 36; Kaarninen 1984, 39.

³²⁴ Kivinen 1988, 140.

³²⁵ Oppivelvollisia olivat kaikki seitsemän vuotta täyttäneet lapset. Oppivelvollisuus lakkasi lapsen täyttäessä kolmetoista, mikäli koulu oli tuolloin suoritettu. Jos koulunkäynti oli kesken, oppivelvollisuus lakkasi neljässätoista ikävuodessa. Kokonaisuudessaan kansakouluun sisältyi kaksivuotinen alakansakoulu ja nelivuotinen yläkansakoulu. Kaupunkien oli saatettava oppivelvollisuuslaki täytäntöön vuoteen 1931 mennessä. Sen sijaan maalaiskunnissa järjestelyaikaa annettiin vuoteen 1937 saakka. Laki oppivelvollisuudesta § 3, §19. Ask 1921:101; Kaarninen 1984, 40.

kuului 46 punaorpoa, joista osa jäi kuntajaon yhteydessä Jämsänkosken ja Koskenpään koulupiireihin. Jämsän kunnan kansakoulujen nimi- ja arvostelukirjoista löytyy koulunkäyntitiedot 28 oppivelvollisesta punaorvosta. Tähän määrään on huomioitu kaikki ennen vuotta 1925 kansakoulua käyneet oppivelvolliset jämsäläiset, jämsänkoskelaiset ja koskenpääläiset, sekä vuoden 1925 kuntajaon jälkeen koulua käyneet jämsäläiset. Punaorpojen asuinpaikkojen vaihtelun vuoksi on mahdotonta arvioida tarkasti kansakoulussa käyneiden osuutta koko ikäryhmästä, mutta arvioiden perusteella se sijoittui 70 %:n vaiheille.³²⁶

Oppivelvollisuutta suorittaneiden punaorpojen ohella on huomattava, että varsin moni punaorpo oli käynyt kansakoulua jo ennen oppivelvollisuuden säätämistä. Esimerkkinä voidaan mainita vuonna 1904 syntynyt Hilja Nieminen, joka kirjattiin Jokioisten kansakoulun oppilaaksi vuonna 1913. Neljä luokkaa käynyt Hilja oli arvosteluista päätellen huippuoppilas, joka kuitenkin erosi koulusta. Nimi- ja arvostelukirjan merkintöjen mukaan Hilja ryhtyi ompelijaksi ja muutti Amerikkaan.³²⁷ Huomionarvoista on myös se, että punaorpoja löytyy kirkon kiertokoulujen oppilasluetteloista vielä vuodelta 1925.³²⁸ Tämä selittynee sillä, että alakansakouluja ei ollut vielä oppivelvollisuuden ensi vuosina joka kylällä siinä määrin kuin kaupungeissa. Kokonaisuudessa alkeisopetusta saaneiden punaorpojen määrä kohoaa Jämsässä näin ollen varsin huomattavaksi, mikä sinänsä oli merkittävää maalaiskunnissa. Millaiseksi sitten muodostui kansakoulun merkitys punaorpojen sosiaalistajana?

Jämsän kunnan kunnallislautakunnan vuonna 1921 kouluhallitukselta saama kiertokirje osoittaa hyvin ne tavoitteet, jotka kansanopetukselle oppivelvollisuuden myötä asetettiin. Suojelukasvatuksen periaatteiden mukaisesti kodin roolia kasvattajana ja koulun yhteistyökumppanina korostetaan erityisesti. Koulun johtokuntiin kuntia kehoitetaan valitsemaan mahdollisimman päteviä ja arvovaltaisia henkilöitä. Mahdollisuuksien rajoissa johtokuntien tulisi edustaa myös koteja. Opettajille kirjeessä asetetaan monipuoliset vaatimukset. Sen lisäksi, että opettajien tulee olla persoonallinen ja vaikuttava sovittelija ja rakentaja, kirje kehottaa häntä seuraavasti; “seuratkoon avuliaisuudella ja rohkaisevaisuudella

---

³²⁶ Kaarnisen tutkimuksen mukaan tamperelaisista punaorvoista 75 % kävi kansakoulua. Kaarninen 1984, 40.

³²⁷ JKA. Kiertokoulujen nimiluettelot 1911-1922. Jokioisten kansakoulu, nimi- ja arvostelukirjat 1902-1927.

³²⁸ Ks. esimerkiksi JSA. Kiertokoulujen nimiluettelot, Alhon piiri 1911-1928. Asiakirjan vuosirajaus osoittaa, että kiertokoulua pidettiin vuoteen 1928 saakka, seitsemän vuotta oppivelvollisuuskoulun rinnalla.

väestön elämäntaistelua sekä harrastakoon henkilökohtaisia käyntejä lasten kodeissa ja varsinkin vaikeissa kasvatuspuuhissa, neuvotteluja vanhempien kanssa.” Lopuksi koululle asetetaan vielä tehtävä koulunsa päättäneiden nuorten ohjaamiseksi.³²⁹

Jämsäläisten kansakoulujen johtokunnat koostuivat pääasiallisesti maanviljelijöistä ja emännistä. Mielenkiintoisen yksityiskohdan jämsäläisestä koulupolitiikasta muodostaa kuitenkin Sahloisten kansakoulu, sillä sen johtokunnassa istui punaleski Roosa Rahikainen.³³⁰ Rahikaisen luottamustoimi tukee huomattavalla tavalla punaorpojen koulutukseen tähtäävää toimintaa Jämsässä. Hänen voi katsoa edustaneen kuntaa positiivisesti muihin punaleskiin päin. Samalla hän saattoi toimia kansasisariensa puolestapuhujana tai vakuuttajana kouluasioissa. Teoriassa Rahikaisen rooli muodostui tärkeäksi, sillä Männistön näkemyksen mukaan maalaiskansakoulujen johtokuntien jäsenet tunsivat omissa koulupiirissään todennäköisesti kaikki oppilaidensa vanhemmat. Kotien ja koulujen yhteistyötä maaseudulla kiinteytti myös se, että opettaja asui yleensä kylän keskellä olevalla koululla ja toimi oppilaiden vanhempien vakuutus-, sanomalehti- ym. asiamiehenä sekä johti kylän kulttuuritoimintaa.³³¹

Toisenlaisesta suhtautumistavasta puhuu Halila. Hänen tutkimuksensa nimittäin osoittaa, että työväestö tunsi epäluuloa kansakoulunopettajien enemmistöä kohtaan, joka oli asettunut valkoisten puolelle.³³² Tällaisille epäluuloille löytyi sijaa myös Jämsästä. Kansakoulunopettaja Kalliokoski oli nimittäin aktiivinen suojeluskuntalainen, joka toimi kyseisessä järjestössä mm. kurinpitolautakunnan luottamushenkilönä. Muistelmien valossa Kalliokoski näyttää olleen varsin ankaran henkilön maineessa, jolta ei punaorpoja kohtaan sympatioita löytynyt.³³³

Käytännössä on mahdotonta arvioida, missä määrin kouluhallituksessa asetetut tavoitteet toteutettiin Jämsässä. Tiedyt asiakirjat kuitenkin todistavat, että punaorpojen sivistäminen koettiin kunnan virkamiesten taholta ensisijaiseksi ja tärkeäksi. Sosiaaliministeriön

---

³²⁹ JKA. Kunnallislautakunta, koulu- ja kirjastolaitosta koskevat kiertokirjeet 1909-1946. Kouluhallituksen kansanopetusosaston kiertokirje no. 345. 13.12.1921.

³³⁰ Jämsän Sanomat 6.10.1922.

³³¹ Männistö 1994, 133.

³³² Halila 1949 III, 61.

³³³ SA. Jämsän suojeluskunta, vuosikertomukset 1919-1933. Kertomus vuodelta 1919; Meeri Kytöoan haastattelu 10/92.

köyhäinhoidon tarkastusosaston ohjeiden perusteella kasvatusvanhempia ei maaseudulla voitu velvoittaa käyttämään punaorpoja kansakoulussa. Lausuntoa perusteltiin huonoilla koulunkäyntiloilla.³³⁴ Lausunnosta poiketen Jämsän kunnan holhouslautakunnan tekemissä huoltosopimuksissa punaorpojen kansakoulussa käyttäminen on sen sijaan ehdoton edellytys. Lauri Tarvaisesta tehdyssä huoltosopimuksessa kasvattivanhempaa edellytetään seuraavasti: “Annettava alkeisopetusta kotona, pyhä- ja kiertokoulussa, sekä kouluikään tultua käytävä kansakoulu läpi.”³³⁵ Julkisesti kunta asettui koulusivistyksen tukijaksi jo syksyllä 1922, kun se Jämsän Sanomissa vakuuttaa parhaansa mukaan edistäneensä lapsien kansakoulussa käyntiä.³³⁶

Kansakoulun käyttövelvollisuus ei jäänyt pelkäksi vaatimukseksi, sillä köyhäinhoitolautakunta tarkkaili tilannetta kaitsijoidensa välityksellä. Mielenkiintoinen esimerkki tästä on Iris Saarisen huoltosopimuksen uusiminen kasvatusvanhemman, maanviljelijä Alfrid Luomen kanssa. Kuntajaon myötä Luomen tila jäi Koskenpään puolelle. Jämsän kunta ei kuitenkaan voinut velvoittaa Koskenpään kuntaa Iiriksen kansakoulun järjestämiseksi. Näin ollen Alfrid Luomi sai pitää Iiriksen luonaan, mikäli suostui itse kustantamaan lapsen kansakoulun. Ellei huoltaja tähän suostuisi, köyhäinhoitolautakunta toisi Iiriksen Jämsän lastenkotiin hoidettavaksi.³³⁷

Myös Jämsän Sanomissa ilmaistiin huoli lasten koulunkäymisen puolesta. Oli nimittäin havaittu, että paikkakunnan kaikki kouluikäiset lapset eivät voineet käydä koulussa, koska heitä oli tarvittu kotona nuorempien lasten hoitajina. Vanhempia arvosteltiin lasten taloudellisen hyödyn tavoittelusta kansakoulun kustannuksella. Samalla lehtikirjoitus vahvisti Männistön näkemyksen lasten kotitöistä myös Jämsässä paikkaansa pitäväksi.³³⁸

Lastenkodissa olleista kansakouluikäisistä punaorvoista kaikki kävivät kansakoulua. Köyhäinhoidon piiritarkastajan tekemien tarkastusten perusteella lastenkotilasten koulun-

---

³³⁴ Kaarninen 1984, 39.

³³⁵ JKA. Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921.

³³⁶ Jämsän Sanomat 8.9.1922.

³³⁷ JKA. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1928-1930. 29.12.1928 § 213.

³³⁸ Jämsän Sanomat 8.9.1922; Jämsän Sanomat 19.9.1925.

käyntiin oltiin yleisesti tyytyväisiä ja lasten todettiin menestyneen koulussa hyvin.³³⁹ Tässä tulee esille myös eroja perheiden lasten kesken. Muutamissa tapauksissa lastenkotiin sijoitettu lapsi oli perheessä ainoa, joka sai kouluopetusta.

Omissa ja sijaisperheissä asuvien punaorpojen koulunkäyntiä kunta pyrki tukemaan erilaisin keinoin. ”Piirimies Anton Kolhinen valtuutettiin hankkimaan kunnan kustannuksella vaatteet yhdelle Alma Skjöldin ja Aleksi Nurmisen koulua käyvälle pojalle kummallekin.”³⁴⁰ Toisaalta köyhäinhuoltolautakunta valvoi, että kansakoulujen johtokunnat antavat yksityisten hoidossa oleville oppilaille kansakoululaitoksen kustannuslain mukaista ravinto- ja vaateavustusta. Ilmeisesti köyhien oppilaiden ongelma ei johtokunnissa aina aiheuttanut toimintaa, sillä köyhäinhuoltolautakunta joutui huomauttamaan johtokuntia toistamiseen niiden avustusvelvollisuudesta vähävaraisia oppilaita kohtaan. Muista kunnan avustusmuodoista luetellaan koululaitoksen ohjesäännössä vielä matkakustannusten osittainen korvaaminen ja luontaisavustukset.³⁴¹

Maalaiskuntien siirtymäajasta huolimatta sosiaaliministeriön virkamiehet kantoivat huolta punaorpojen koulunkäyntimahdollisuuksista. Jo vuonna 1923 Jämsän köyhäinhuoltolautakunta sai sosiaaliministeriöltä kirjeen, jonka mukaan kotihoidossa olleiden lasten oli huomattu jättäneen käymättä kansakoulua. Tämän seurauksena lautakuntia kehoitettiin huolehtimaan siitä, että ”kaikki kunnan huollossa olevat kouluikäiset lapset ensi syksynä pannaan kansakouluun”. Koulunkäynnin valvonta kuului tarkastajille ja kaitisjoille.³⁴² Sen sijaan yleisen oppivelvollisuuden suorittamista valvoi koulun johtokunta, jolla oli käytössään myös pakottavat velvoitteet. Jos huoltaja löi laimin velvollisuutensa pitää huolta lapsen oppivelvollisuuden täyttämistä, huoltaja sai johtokunnalta kehotuksen. Mikäli laiminlyöntiä ei korjattu oli huoltajalle luvassa tiukempia pakotteita; tuomioistuimen määräämät sakkotuomiot ja tuomioistuimen määräämä lapsen viranomaisten huostaanotto. Kuten Kivinen toteaa, oppivelvollisuudella oli tukenaan varsin ankarat pakotteet, joista ei alkuvuosienkaan jälkeen voitu tinkiä.³⁴³

---

³³⁹ JKA. Huoltolautakunta, huoltotarkastajan kirjeet 1932-1937. II piirin köyhäinhoidon tarkastajan muistiinpanot toimitetuista tarkastuksista, 4.8.1932 ja 16-17.12.1934.

³⁴⁰ JKA. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1919-1923. 12.8.1921 § 32.

³⁴¹ JKA. köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1924-1927. 12.1.1925 § 17 ja 15.10.1925 § 9; Jämsän kunnan koululaitoksen ohjesääntö, Vanha Jämsä 9.10.1926.

³⁴² JKA. Huoltolautakunta, sosiaaliministeriön kirjeet 1919-1948. Kiertokirje 15.8.1923.

³⁴³ Kivinen 1988, 154.

Punaorpojen ja muiden kansakoululaisten saamaa opetusta sääteli vuonna 1925 voimaan tullut Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Vuoden 1918 tapahtumat liitännäisineen vaikuttivat opetuksen muotoutumiseen siinä määrin, että uskonnonopetus sai opetussuunnitelmassa huomattavasti painoarvoa. Toisaalta yhteiskuntapolitiikassa korostui itsenäisten pienviljelijäin aseman vahvistaminen. Suomen itsenäisyyden pelastanut talonpoikaisväestö muodosti kansakunnan selkärangan, minkä varaan myös yhteiskuntarauhaa saatettiin rakentaa. Yleisemmin kansakoulua on kuvattu järjestystä, taitoa ja ahkeruutta opettavaksi instituutioksi. Kivisen tutkimuksen perusteella kansakoulu näyttääkin muotoutuneen varsin konservatiiviseksi Suomessa.³⁴⁴

Samoilla linjoilla liikkui myös Halila, joka toteaa kansakouluväen ottaneen ohjelmakseen ihanteellisuuden, isänmaallisuuden ja jumalanpelon kasvattamisen. Missä määrin näitä ohjeita toteutettiin Jämsässä, jäi paikallisten opettajien ja johtokuntien päätettäväksi, sillä varsin autonomiseksi muotoutuneessa kansakoululaitoksessa koulujen itsenäisyys muodostui varsin suureksi.³⁴⁵ Tämän ohella koulun kasvatuksellista merkitystä korostivat myös 1920 - 1930-lukujen yhteiskuntarakenteiden ja kansainvälisten taloudellisten suhteiden muutokset. Perhe ei enää kyennyt vastaamaan lapsiensa kasvattamisesta, jolloin tämä vastuu siirtyi Männistön mukaan enenevässä määrin kouluille.³⁴⁶

Suomalainen kansakoulu toimi selkeästi valtion kansalaisen kasvattajana. Yksi sen ilmenemismuodoista oli ajatus velvollisuusyhteiskunnasta. Tämä juonsi konservatiiveille ominaisesta skeptisestä ajattelusta, jonka mukaan Suomen valtion olemassaolon jatkuvuus oli uhattuna. Yksilö tuli kouluttaa itsenäisesti ajattelevaksi ja omillaan selviytyväksi kansalaiseksi, jonka toiminta nojasi kristillis-moraalisiin perusarvoihin.³⁴⁷ Nikanderin mukaan kasvatuspolitiikkaa leimasi vuosina 1918 - 1939 mentaalinen asenne, joka tähtäsi ennen kaikkea kansallisen sovun rakentamiseen. Näkemyksensä hän perusti kolmeen ko. aikana esiintyneeseen periaatteeseen; historiallisesti perusteltuun näkemykseen yhdestä kansasta, kärjistyksien välttämiseen ja vallinneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen suuntautuneeseen oikeudenmukaisuuteen.³⁴⁸

---

³⁴⁴ Männistö 1994, 131; Kaarninen 1995, 34; Kivinen 1988, 142.

³⁴⁵ Halila 1950, 365-366; Kivinen 1988, 142-143.

³⁴⁶ Männistö 1994, 132.

³⁴⁷ Nikander 1998, 164-166.

³⁴⁸ Nikander 1989, 165.

Jämsäläisten yhdenmukaiset toimenpiteet puoluekannoista riippumatta kansakoulun edistämiseksi ilmensivät paikallisella tasolla sitä, mitä valtakunnallisestikin toivottiin. Puoluelehtien näkemykset tavoitteista 1920 - 1930-luvuilla tosin vaihtelivat, mutta Männistö nimittää yleistä linjaa demokraattisen kompromissin voitoksi. Kansakoulu näyttää jopa tasoittaneen Suomen sisäpoliittista tietä kansalaissodan jälkeisinä vuosikymmeninä.³⁴⁹ Koulutuskysymys ei muodostunut siinä määrin puolueita erottavaksi tekijäksi kuin esimerkiksi punaorpojen sijoittaminen ja huoltokysymyksen ratkaiseminen köyhäinhoidollisin menetelmin. Syy löytyy mitä todennäköisemmin siitä, että oppivelvollisuuskoulun päälinjat olivat Mikael Soinisen käden jälkeä jo sotaa edeltävältä ajalta. Näin ollen kansalaissodan jälkeinen poliittinen asetelma ja intressit eivät olleet ainoat kansakoulun toimintamuotoihin vaikuttaneet tekijät. Myös työväenliike oli kannattanut sotaa edeltäneinä vuosina Soinisen muotoilemaa yleistä oppivelvollisuutta.³⁵⁰ Poliittisen muutoksen myötä 1920-luvun loppupuolella Jämsän kunnan kansakoululautakunnankin johto siirtyi sosiaalidemokraattien hallintaan. Kansakoulujen hallinnosta ja kunnan koulupolitiikasta olivat tästä alkaen päättämässä mm. J.A. Lindén ja Reino Lindell.³⁵¹

---

³⁴⁹ Männistö 1994, 292.

³⁵⁰ Kaarninen 1995, 33-34; Piilonen 1982, 300.

³⁵¹ JKA. Kansakoululautakunnan pöytäkirjat 1927-1969. Ks. esim. 9.1.1927.

6. KUINKA PUNAORPOJEN INTEGROINNISSA ONNISTUTTIIN?

Kansalaissodan sotatapahtumien ulkopuolella tapahtuneen valkoisen terrorin seurauksena Jämsässä jäi merkittävän suuri määrä turvattomia alaikäisiä lapsia. Vanhempien poliittisen suuntautuneisuuden mukaan heidät määriteltiin punaorvoiksi. Konservatiivisista ja oikeistolaisista isännistä koostunut kunnan virkamiehistö ryhtyi ratkaisemaan kuntaan ilmestynyttä punaorpo-ongelmaa pitkälti omista näkökohdistaan käsin. Sosiaaliministeriölle kunnan punaorpo-ongelmasta ei 1920-luvun alkuvuosina kerrottu, eikä sen tarjoamia taloudellisia avustuksia tällöin myöskään haettu.

Köyhyydestä johtuen kaikki punalesket eivät kyenneet huoltamaan lapsiaan kotonaan. Kunnan oli joko tuettava perheitä tai siirrettävä lapset parempiin fyysisiin oloihin. Valtiollinen normitaso neuvoi kuntia perustamaan lastenkoteja ja siirtämään punaorvot soveliaisiin, oikeistolaishenkisiin sijaisperheisiin. 1920-luvulla Jämsässä toimikin kaksi lastenkotia. NNKY:n orpokoti oli osoitus yksityisestä hyväntekeväisyydestä, kun taas kunnan perustama lastenkoti palveli ennen kaikkea punaorpojen väliaikaisena tarkkailupaikkana ennen sijaisperheisiin siirtämistä. Molempien lastenkotien arvomaailmaa ja toimintaa siivitti oikeistolaishenkisyys ja kansallisen eheyttämisen intressi.

Kunnan virkamiesten tekemät huoltosopimukset määrasivät punaorvot sijoitetuiksi ennen kaikkea talollisiin ja keskiluokkaisiin perheisiin. Sijaisvanhemmista suuri osa lukeutui oikeistolaisiin puolueisiin tai toimi suojeluskunnassa. Kodin punaorvoille tarjosivat myös opettajat ja seurakunnan henkilöstö. Huoltosopimusten määritelmät punaorpojen huoltamiseksi ja kasvattamiseksi noudattivat Jämsässä pitkälti valtiollista normitasoa. Lapset oli siirrettävä oikeista arvoista muodostuvaan kasvuympäristöön. Taloudellisesti paremmassa asemassa olleissa punaorpoperheissä lapset saivat jäädä äitinsä luokse. Näitä perheitä tuettiin köyhäinhoidon avustuksin. Avustusten ehtona punaorpoperheet joutuivat kuitenkin alistumaan tiukkaan kontrolliin ja ohjaukseen. Mikäli perheen elämä ei noudattanut virkamiesten muotoilemaa suuntaa, perhe menetti taloudellisen avun tai lapset erotettiin äidistään.

Koska kansalaissota katsottiin ennen kaikkea sivistymättömän työväestön syyksi, vastaavanlaiset tulevaisuuden uhkakuvat oli ehkäistävä kasvatuksellisilla toimenpiteillä. Oppivelvollisuuden säätäminen vuonna 1921 siirsi kaikki lapset tiukan kasvatuksellisen ohjauksen ja valvonnan pariin. Kansakoulussa punaorvoista pyrittiin kasvattamaan omillaan toimeen

tuleva Suomen kansalainen, joka ammatitaitoisella työpanoksellaan turvaisi kansan tulevaisuuden. Konservatiiviseen kasvatussuuntaukseen liittyen myös kirkon rooli muodostui huomattavaksi paikallisia mentaliteetteja muovaavaksi tekijäksi. Sen osalta punaorpoja pyrittiin kasvattamaan myös kristillisessä hengessä.³⁵²

Jämsän kunnan toimenpiteet punaorpo-ongelman järjestämiseksi kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa kertovat sen hetken paikallisista arvostuksista ja toimenpiteistä. Samalla ne todistavat, että punaisten puolella turvattomiksi jääneitä lapsia sopeutettiin paikallisyhteisöön vallitsevista poliittisista arvoista käsin. Jotta punaorpojen integrointitoimenpiteitä ja niiden tuloksia voitaisiin arvioida paremmin pitkällä aikavälillä, on syytä tarkastella joitakin osin myös punaorpojen myöhempää elämänvaiheita.

Oikeistolaisten puolueiden ja virkamiestahojen korostama uskonnon merkitys näkyi 1920-luvulla kansakoulukasvatuksen muotoutumisessa vahvasti uskontoa opettavalle pohjal-
le. Jämsäläistenkin punaorpojen opetusta säätelä tältä osin vuodesta 1925 alkaen maalais-
kansakoulujen opetussuunnitelma. Ennen kansakoulua opetusta saaneet jämsäläiset
punaorvot puolestaan olivat kiinteästi sidoksissa kirkkoon kiertokoulujen välityksellä.
Millaisia valintoja punaorvot tekivät tältä pohjalta suhteessa luterilaiseen kirkkoon?
Vuosina 1921 - 1925 rippikouluikässä olleet punaorvot kävivät muiden ikätovereidensa
kanssa rippikoulua. Heidän kohdalleen rippikirjoihin ei ole tehty muista poikkeavia
huomioita.³⁵³

Rippikoulun käymistä suurempi ratkaisu olisi sen sijaan ollut kirkosta eroaminen, sillä uskonnonvapauslaki takasi kaikille täysivaltaisille, 18 vuotta täyttäneille kansalaisille mahdollisuuden liittyä siviilirekisteriin. Sinällään kirkosta eroaminen liittyi läheisesti sosialismin aatteeseen.³⁵⁴ Jämsän evankelisluterilaisesta seurakunnasta eronneiden luettelosta ei kuitenkaan tutkimusajanjaksolla 1918-1939 löydy yhtään punaorpoa, vaikka nuorimmatkin saavuttivat 18 ikävuoden vuoteen 1937 mennessä. Tietenkin on mahdollista, että osa punaorvoista erosi kirkosta myöhemmin, sillä Kaarnisen tutkimuksen perusteella 1920-luvun lopun ohella siviilirekisteriin liittyminen oli vilkkainta sotavuosien jälkeen. Kirkosta eroaminen oli yleisintä juuri vanhempien punaorpojen parissa. Syyksi

---

³⁵² Ks. Haapala 1992, 54-56.

³⁵³ JSA. Rippikirjat 1921-1940.

³⁵⁴ Pikkusaari 1998, 144; kommunismi katsottiin antikristillisyydeksi ja sen väitettiin edistävän sekularisointumista yhteiskunnassa. Nygård 1985, 473.

Kaarninen epäilee sitä, että vanhemmat punaorvot muistivat paremmin vuoden 1918 tapahtumat ja niitä seuranneet olosuhteet.³⁵⁵ Pulman mukaan tamperelaisten punaorpojen laajaa kirkosta eroamisosuutta voi luonnehtia yhteiskunnalliseksi protestiksi.³⁵⁶ Näihin päätelmiin nojaten voidaan arvioida, etteivät jämsäläisten punaorpojen olot muodostuneet paikkakunnalla niin huonoiksi, että he olisivat vastareaktioksi eronneet kirkosta.

Mielenkiintoista tietoa integrointipyrkimyksistä ja niissä onnistumisesta saadaan myös punaorpojen jatkokoulutus- ja ammattitiedoista. Jämsän kunta sai sosiaaliministeriöltä 1920-luvulla punaorpojen ammattiopetusta käsitteleviä kiertokirjeitä.³⁵⁷ Mikäli kunnassa olisi ollut ammattioppiin haluavia punaorpoja, valtio olisi kustantanut puolet heidän opinnoistaan. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjoissa tiedot merkittiin huomioiduiksi, mutta ammattioppia koskevia asioita tutkimusajanjaksolla ei kuitenkaan jämsäläisten osalta käsitelty. Poikkeuksen muodosti Tampereella asuva jämsäläinen punaorpo Elisabeth Vuorinen, jonka ammattiopetuskustannukset Jämsän köyhäinhuoltolautakunta lupautui maksamaan.³⁵⁸ Jämsän yhteiskoulussa opintojaan kuitenkin jatkoi seitsemän punaorpoa. Kaksi heistä, Lea Salmela ja Hilma Tennilä, suoritti myös ylioppilastutkinnon. Kaksi yhteiskoululaista erosi ja muut saivat todistuksen keskikoulusta. Opiskeluympäristöstä kertoo oppilasmatrikkeli, jonka mukaan koulun ja vanhempien suhde huononi ”ikävien riitojen vuoksi” jopa siinä määrin, ettei ns. vanhempainiltoja pidetty lainkaan vuosien 1914 - 1949 välillä.³⁵⁹

Köyhäinhuoltolautakunnan tavoite punaorpojen ammatin suhteen näyttää olleen paikallisten tilojen palvelus- ja palkollistyövoiman takaaminen. Tätä näkemystä tukevat niin punaorpojen sijoittamiset maataloihin ja keskiluokkaisiin perheisiin kuin kasvatustavoitteet maahengen ja työteliäisyyden herättämiseksi. Viisitoista vuotta täytettyään punaorvot eivät enää saaneet köyhäinapua, ja heidän oli kyettävä elättämään itse itsensä.³⁶⁰ Punaorpopperheiden taloudellisen tilanteen huomioon ottaen ei ole todennäköistä, että perheet

---

³⁵⁵ Kaarninen 1984, 77-79.

³⁵⁶ Pulma 1989, 136. Yli neljäsosa tamperelaisista miespuolisista punaorvoista kuului 1950-luvun alussa siviilirekisteriin. Kaarninen 1984, 77.

³⁵⁷ JKA. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1924-1927. 2.3.1924 § 21.

³⁵⁸ JKA. Huoltolautakunnan pöytäkirjat 1931-1936. 4.11.1931 § 144.

³⁵⁹ JKA. Jämsän yhteiskoulun vuosikertomukset 1905-1933. Matrikkeli 1905-1955.

³⁶⁰ JKA. Huoltolautakunnan pöytäkirjat 1928-1930. 7.1.1929 § 14.

olisivat laajassa mitassa kyenneet kouluttamaan lapsiaan pidemmälle. Työikäisinä lapset saattoivat hankkia perheelle lisää tuloja, jolloin lisäkoulutusta ei edes koettu tarpeelliseksi. Suuri osa punaorvoista siirtyikin köyhäinhoidon päätyttyä eri puolille kuntaa maatilojen palvelusväeksi.³⁶¹

Jämsän kunnan suhtautuminen punaorpojen ammatilliseen kouluttamiseen ei ole valtakunnallisesti poikkeava, sillä Kaarninen arvioi, että ammattioppiin haluttiin ennen kaikkea oppivelvollisuuskoulun ulkopuolelle jääneitä vanhempia punaorpoja.³⁶² Tämän perusteella kansakoulun käyneiden punaorpojen ammatillinen koulutus katsottiin oppilaan tai perheen omaksi asiaksi. Kirkonkirjojen patriarkaalisesta luonteesta johtuen etenkin naispuolisten punaorpojen kohdalla ei useimmissa tapauksissa löydy ammatillisia tietoja. Tällöin kysymyksessä oli lienee palkollisuus jossain talossa. Muistitietojen perusteella punaorpotyttöjä toimi ompelijana, kotiapulaisina, palvelustyttönä ja tehdastyöläisenä.³⁶³ Erikoisempiin ammatteihin valmistuneet on sen sijaan kirkonkirjoissa huomioitu. Kirjansitoja Herman Salmelan tytär luki itsensä ylioppilaaksi ja kouluttautui sairaanhoitajattareksi. Vuokraaja Tennilän nuorin tytär taas valmistui alakansakoulun opettajaksi.³⁶⁴

Miespuolisten punaorpojen ammattitaidosta ja työnkuvasta on saatu tietoja Sota-arkistossa säilytettävistä kantakorteista. Otoksen 29 punaorvosta ainoastaan neljän kohdalle oli merkitty ammattitiedoksi pelkkä työmies. Suurin osa punaorvoista työskenteli tietyllä ammattinimikkeellä, jolloin heitä ei voi laskea sekatyömiesten pariin kuuluviksi ammattitaidottomiksi miehiksi. Suurin osa näistä ammateista edusti tehdastyöhön kuuluvaa ammattikuntaa, esimerkkinä mainittakoon sähkömekaanikko, levyseppä, peltiseppä, asentaja ja hitsaaja. Muissa ammateissa työskenteli muutama autonkuljettaja, kirvesmiehiä ja käsityöläisiä. Kolme punaorpoa ilmoitti toimenkuvakseen maanviljelijän tai pienviljelijän. Sosiaalista nousua edustavat kuitenkin parhaiten yhteiskoululaiset Leo Salmela ja Toivo Sinisammal. Salmelan ammattinimikkeeksi ilmoitettiin toimitusjohtaja ja diplomaatti-kauppias, Sinisammal taas työskenteli apulaisverotussihteerinä.

---

³⁶¹ Viksilän ja Järvisen haastattelu 9/ 92.

³⁶² Kaarninen 1984, 44.

³⁶³ Viksilän ja Järvisen haastattelu 9/ 92; Kytöjan haastattelu 10/ 92; Häyrysen, Lampisen ja Wellingin haastattelu 5/ 91.

³⁶⁴ JSA. Rippikirjat 1921-1940. 3515/ 24 ja 5778/ 21.

Ammattien perusteella voi jo tehdä karkean päätelmän siitä, että suuri osa miespuolisista punaorvoista asettui asumaan kaupunkeihin. Jämsään, Jämsänkoskelle tai Koskenpäälle jäi ainoastaan kahdeksan miestä. Suuri osa sijoittui isompiin kaupunkeihin kuten Helsinkiin (7), Jyväskylään (3) Tampereelle (2) ja Kuopioon (2). Muiden kotipaikkakunnat sijaitsivat ympäri Suomea. Tyttöjen kohdalla asuinpaikkojen selvittäminen on vaikeampaa, mutta ainakin muutama heistä muutti Helsinkiin.

Ammatillisten valintojen kannalta jämsäläisten punaorpojen kasvatus näyttää mukailleen pitkälti työläisten nuorten ammattivalintoja. Sotaorpoihin suunnattujen tavoitteiden kannalta tässä onnistuttiin, sillä sekatyöläisten joukko jäi pieneksi. Ammattitaitoisina punaorvot kykenivät elättämään itsensä ja tarjosivat maalleen sen kaipaamaa työvoimaa. Toisaalta jämsäläisten päättäjien ja sosiaaliministeriön sotaorpohuollosta vastanneiden virkamiesten suunnitelmat näyttävät kariutuneen. Maalaishenkeä ei saatu herätettyä siinä määrin kuin toivottiin. Kaupunkeihin muuttaminen ei sopinut myöskään siihen kuvaa, jonka virkamiehet olivat luoneet. Päin vastoin muuttovirta olisi pitänyt tyrehtyttää. Jämsäläisten punaorpojen kohdalla ilmennyt laaja muuttohalukkuus kotipaikkakunnan ulkopuolelle merkinnee sitä, ettei kotipaikkakunta tarjonnut tulevaisuuden kannalta soveliaita oloja. Waldenin aikana työn saaminen tehtaastakin oli vaikeaa poliittisten kytkentöjen vuoksi.

Miespuolisten punaorpojen kohdalla kantakortit antavat tietoja myös asepalvelukseen kelvollisuudesta ja sen suorittamisesta. Sinällään tämä tieto ei kerro paljoa integroinnin onnistuvuudesta, sillä kelpaamattomuus- tai vapautuskriteeri olivat varsin tiukat. Voidaan kuitenkin mainita, että ainoastaan kaksi tutkimusjoukon punaorvoista ei suorittanut asepalvelusta. Muiden kohdalla palvelusajasta annettiin pääasiallisesti hyvät arvostelut. Mielenkiintoista tietoa asiakirjat tarjoavat Leo Salmelasta. Hän näyttää liittyneen paikalliseen suojeluskuntaan ja toimineen siinä viisi vuotta ennen asepalvelusta. Salmela jäi tältä osin ainoaksi, ja eräiden punaorpojen kohdalla asia tuntui jopa vieraalta: "Yhden (H. Salmela) poika meni ihme kyllä suojeluskuntaan".³⁶⁵

Punaorpohuoltoa kokonaisuudessaan ajateltaessa tärkeimmäksi piirteeksi Jämsässä nousee juuri huollon paikallisuus. Poliittisten vaikuttimien ja valtasuhteiden merkitys oli

---

³⁶⁵ Häyrysen, Lampisen ja Wellingin haastattelu 5/ 1991.

huomattava, mutta myös kunnan taloudellisella tilanteella oli merkittävä vaikutus.³⁶⁶ Sodasta säästyneenä alueena Jämsässä kyettiin kanavoimaan rahaa punaorpojen huoltoon paremmin kuin sodan runtelemilla alueilla. Mikäli taloudellinen tilanne olisi ollut heikompi, ei punaorpuhuolto olisi saanut tällaisia mittasuhteita. Taloudellisen vaikutuksen voi katsoa olleen kumulatiivinen, sillä ilman fyysistä huoltoa kunnan viranomaisten ei olisi ollut mahdollista kontrolloida ja ohjaila punaorpoja siinä määrin, kuin se toteutettiin. Huolto-ongelmista kärsineillä alueilla ei ollut läheskään yhtä tarkkaa otetta punaorvoista kuin vaurailta pitäjillä.³⁶⁷

Vaikka kansalaissodan aikaiset tapahtumat Jämsässä muuttivatkin yhteiskunnallista tilannetta sekä poliittisesti että sosiaalisesti, ei muutoksen voi katsoa jääneen merkittäväksi. Jo sotaa edeltäneet käsitykset niin punaisella kuin valkoisellakin puolella muodostivat vallitsevan mentaliteetin, joka muovasi punaorpojen integroimisen paikallisyhteisöön. Keskeisimmiksi näistä tekijöistä nousivat köyhäinhoidolliset ja kasvatukselliset näkemykset sekä aatteellinen perintö, jotka olivat jo muotoutuneet 1800-luvun lopulla.³⁶⁸ Sen sijaan poliittinen eriytyminen Jämsässä aiheutti arvostusten ja näkemysten terävöitymistä, jonka seurauksena esimerkiksi köyhäinhoidon jo vanhastaan käytössä ollut kaitsijajärjestelmä saatiin palvelemaan uusia kontrollitarpeita. Sekä valtakunnalliset kansallisen eheyttämisen intressit että jämsäläisten virkamiesten suunnitelmat ja toimenpiteet huomiioon ottaen voidaan todeta, että jämsäläiset punaorvot pyrittiin integroimaan paikallisyhteisöön. Punaorpojen myöhemmät elämänvalinnat, ammatit ja kirkkoon kuuluminen todistavat, että integroinnissa myös onnistuttiin jossain määrin. Vastaavasti punaorpojen laaja muuttohalukkuus kotipaikkakuntansa ulkopuolelle todistaa, että historiansa sekä poliittisen ja taloudellisen tilanteensa vuoksi Jämsä ei soveltunut heille asuinpaikaksi.

---

³⁶⁶ Poliittisen toiminnan taustalla voivat vaikuttaa myös taloudelliset edut. Ks. Haapala 1989, 107.

³⁶⁷ Kauppi 1991, 36.

³⁶⁸ Ks. esim. Nygård 1985, 465.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

KA. Kansallisarkisto

Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Jämsä 1925-1930.

Sosiaaliministeriön köyhäinhoito, sotaorpojen huolto. Diaari 1886-1945.

TA. Työväen arkisto

Terroritilasto. Luettelo Jämsän kunnan sodan aikaisista uhreista. Laadittu Jämsän sosiaalidemokraattisen kunnallistoimikunnan toimesta 1920.

SA. Sota-arkisto

Jämsän suojeluskunnan vuosikertomukset 1919-1933.

Kantakortit Hämeen läänin Jämsän kunnassa syntyneistä punaorvoista.

HMa. Hämeenlinnan Maakunta-arkisto

Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastajan vuosikertomuksia 1926-1970.

JyMa. Jyväskylän Maakunta-arkisto

Jämsän tuomiokunta, ilmoitusasiain pöytäkirjat 1917-1939.

Jämsän kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto 1919.

JKA. Jämsän kaupungin arkisto

Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1912-1921.

Huoltolautakunta, huoltosopimuksia 1921-1930.

Huoltolautakunta, sosiaaliministeriön kirjeet 1919-1948.

Huoltolautakunta, huoltotarkastajan kirjeet 1932-1937.

Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1915-1919.

Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919-1923.
Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1924-1927.
Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1928-1930.
Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1931-1936.
Köyhäinhoitolautakunta, kirjetositteet 1924-1925.
Sosiaalilautakunnan pöytäkirjat varsinaisissa asioissa 1937-1947.

Kansakoululautakunnan pöytäkirjat 1927-1969.

Kunnallislautakunta, erittelykirja 1915-1920.
Kunnallislautakunta, holhustoimi 1879-1918.
Kunnallislautakunta, koulu- ja kirjastolaitosta koskevat kiertokirjeet 1909-1946.
Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909-1922.
Kunnallislautakunta, kunnanvaltuuston pöytä- ja asiakirjat 1924.
Kunnallislautakunta, muu valistustoiminta 1901-1946.
Kunnallislautakunta, veronkantokirjat 1919 ja 1920.
Kunnallislautakunta, vuosikertomukset (kansakoulujen ym.) 1914-1930.
Kunnallislautakunta, yhdistysten ja seurojen toiminta 1898-1946.

Lastenkodin johtokunta pöytäkirjat 1920-1960.
Lastenkodin lapsiluettelot 1921-1959.
Lastenkodin tarkastuspöytäkirjat 1921-1957.

Hassin kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1924-1928.
Hopsun kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1903-1927.
Jokioisten kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1902-1959.
Oksjärven kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1923-1930.
Partalan kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1924-1960.
Turkinkylän kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1897-1943.
Tyryn kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1918-1961.
Vaherin kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1909-1953.
Vekkulan kansakoulun nimi- ja arvostelukirjat 1903-1925.
Jämsän yhteiskoulun vuosikertomukset 1905-1933.

JSA. Jämsän seurakunnan arkisto

Jämsän seurakunnan rippikirjat 1909-1919, 1921-25.

Kansanopetustilastot 1901-1928.

Kertomukset seurakunnan tilasta 1912-1939.

Kiertokoulujen nimiluettelot 1911-1922.

Kirkosta eronneiden luettelot 1923-1971.

HAASTATTELUT (Tehnyt Jukka Rislakki. Katja Heiskan hallussa)

Viksilän ja Järvisen haastattelu 9/ 92

Kytöojan haastattelu 10/ 92

Häyrysen, Lampisen ja Wellingin haastattelu 5/ 91.

PAINETUT LÄHTEET

Komiteamietinnöt ja muut virallisjulkaisut

Komiteamietintö 1918:1. Soturien avustuskomitea. Helsinki 1918.

Komiteamietintö 1919:11. Vuoden 1818 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huolto-
komitea. Helsinki 1919.

Suomen suuriruhtinaanmaan asetuskokoelma (Ask) 1879:10, Vaivaishoitoasetus.

Suomen asetuskokoelma (Ask) 1921:101, Laki oppivelvollisuudesta.

Suomen virallinen tilasto. Oikeustilastot vuosilta 1891-1936.

Valtiopäivät 1922. Pöytäkirjat I. Helsinki 1923.

Valtiopäivät 1922. Pöytäkirjat II. Helsinki 1923.

Sanomalehdet

Huoltaja 1919, 1920, 1923.

Jämsän Sanomat 1921, 1922, 1925, 1926.

Kansan Lehti 1921, 1928.

Köyhäinhoitolehti 1918.

Vanha Jämsä 1926, 1927.

KIRJALLISUUS

Alapuro, Risto, Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenn teollistumisen aikana*. Toim. Tapani Valkonen et al. Juva 1985.

Alapuro, Risto, *State and revolution in Finland*. Berkeley 1998.

Alapuro, Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Porvoo 1995.

Alestalo, Matti, Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike. Teoksessa *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen*. Toim. Matti Kuusi et al. Keuruu 1977.

Gyllén, Pertti, *100 vuotta Ylä-Kelhästä Ahjosaliin. Jämsän työväenyhdistys 1899-1999*. Jyväskylä 1999.

Haapala, Pertti, *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. SHS. Vammala 1986.

Haapala, Pertti, *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Käsikirjoja 12*. SHS Helsinki 1989.

Haapala, Pertti, *Sosiaalhistorian lupaus*. Teoksessa *Historia Nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. Toim. Pekka Ahtiainen et al. *Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 5*. Juva 1990.

Haapala, Pertti, *Suomalainen yhteiskunta*. Teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920*. Kolmas nide. *Katse tulevaisuuteen*. Toim. Ohto Manninen. Helsinki 1992.

Haapala, Pertti, *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914-1920*. Helsinki 1995.

Haatanen, Pekka & Suonoja, Kyösti, *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon*. Sosiaali-

ja terveysministeriö 75 vuotta. Helsinki 1992.

Hakalehto, Ilkka, Valtiolliset vaalit ja poliittiset puolueet. Teoksessa Hämeen historia IV. Kolmas nide. Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Hämeenlinna 1979.

Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia. II. Kansakouluasetuksesta piirijakoon. Porvoo 1949.

Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia. III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Porvoo 1949.

Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia. IV. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921-1939). Porvoo 1950.

Heikkinen, Antero, Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki 1993.

Helsingius, Gustav Adolf, Yhteiskunnallinen lastenhuolto ja suojelukasvatus. Helsinki 1907.

Hemmer, Ragnar, Suomen oikeushistorian oppikirja II. Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia. Hyvinkää 1954.

Hietala, Marjatta, Rotuhygieniä. Teoksessa Mongoleja vai germaaneja - rotuteorioiden suomalaiset. Toim. Aira Kemiläinen. Historiallinen Arkisto 86. SHS. Helsinki 1985.

Hytönen, Viljo, Suomen sotaorvot. Sosialinen aikakauskirja n:o 5 & 6. Helsinki 1919.

Hytönen, Viljo, Suomen sotaorpojen huolto. Sosialinen aikakauskirja n:o 6. Helsinki 1920.

Hytönen, Viljo, Sotaorpojen kasvatus. Sosialinen aikakauskirja n:o 5. Helsinki 1921.

Hytönen, Viljo, Suomen sotaorpojen huolto. Sosialinen aikakauskirja n:o 1. Helsinki 1923.

Jallinoja, Riitta, Miehet ja naiset. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Toim. Tapani Valkonen et. al. Juva 1985.

Jousimaa, Kaarina, Näkökulma Suomalaiseen yhteiskuntaan. Köyhäinhoitolehti-Huoltaja-Sosiaaliturva 1912-1987. Jyväskylä 1987.

Kaarninen, Mervi, Punaorvon tarina. Tampereella punaisten puolella kansalaissodan seurauksena orvoiksi jääneiden lasten sijoittuminen ja sopeutuminen yhteiskuntaan. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston historiatieteen laitos. Tampere 1984.

Kaarninen, Mervi, Tamperelaisen punaorvon elämänvaiheet. Teoksessa Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A: 202. Tampere 1986a.

Kaarninen, Mervi, Suomen NNKY vuoden 1918 punaorpoja auttamassa. NNKY 2. 1986b.

Kaarninen, Mervi, Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 5, SHS, helsinki 1995.

Karemaa, Outi, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917 - 1923. Bibliotheca Historica 30. SHS. Helsinki 1998.

Kauppi, Matti, Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatus. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston historiatieteen laitos. Helsinki 1991.

Kemiläinen, Aira, Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. Historiallisia tutkimuksia 177. SHS. Helsinki 1993.

Ketonen, Oiva, Kansakunta murroksessa. Kesää 1918 ja sen taustaa. Porvoo 1983.

Kettunen, Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosiaalidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. Historiallisia tutkimuksia 138. SHS. Jyväskylä 1986.

Kivinen, Osmo, Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. *Annales Universitatis Turkuensis*. Sar. C: 67. Turku 1988.

Klinge, Matti, Kaksi Suomea. Keuruu 1982.

Knuutila, Seppo, Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. *Tietolipas* 129. Vaasa 1994.

Korppi-Tommola, Aura, Terve lapsi - kansan huomen. Mannerheimin lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920-1990. Jyväskylä 1990.

Kulha, Keijo K. Vanhan Jämsän historia. 1860-luvulta vuoteen 1925. Turku 1974.

Kuusi, Matti, Käsitteistä ja metodista. Teoksessa maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen. Toim. Matti Kuusi et.al. Keuruu 1977.

Kuusisto, Seppo. Jämsän historia. Ensimmäinen nide, 1926-1952. Vammala 1989.

Markkola, Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia* 187. SHS. Vammala 1994.

Mattila, Markku, Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. *Bibliotheca Historica* 44. SHS. Jyväskylä 1999.

Männistö, Jyrki, Sivistyksen kylvö. Suomen kansakoululaitos johtavien puoluelehtien mielenkiinnon kohteena vuosina 1918-1939. *Acta Universitatis Tamperensis*. Ser. A: 395. Tampere 1994.

Nikander, Esko, Kansalaisuus velvoittaa. Maaseudun kansakoulujen piiritarkastajat Suomen kansallisen sovun rakentajina vuosina 1918-1939. *Acta Universitatis Tamperensis*. Ser. A: 594. Tampere 1998.

Nordberg, Toivo, Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö 1920-1951. Valkeakoski 1980.

Nygård, Toivo, Venäläisvastaisuus ja Suur-Suomi -ajatus suomalaisen äärioikeiston ideologiassa. Teoksessa Mongoleja vai germaaneja - rotuteorioiden suomalaiset. Toim. Aira Kemiläinen. Historiallinen Arkisto 86. SHS. Helsinki 1985.

Nygård, Toivo, Erilaisten historia. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä 1998.

Paavolainen, Jaakko, Suomen kansallinen murhenäytelmä. Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918. Helsinki 1974.

Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918. II. Valkoinen terrori. Helsinki 1967.

Piilonen, Juhani, Vallankumous kunnallishallinnossa. Punaisen Suomen historia 1918. Helsinki 1982.

Piirainen, Veikko, Vaivashoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Hämeenlinna 1974.

Pikkusaari, Jussi, Vaikea vapaus. Sosiaalidemokratian häviö kirkolle. 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa. Bibliotheca Historica 32. SHS. Helsinki 1998.

Pitkämäki, Pekka, Jämsän koululaitoksen vaiheita 110 vuoden ajalta. Jämsä 1980.

Pulma, Panu, Kerjuuvallasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen, Suomen lastensuojelun historia. Kouvola 1987.

Pulma, Panu, Valtio, vaivaiset ja kuntien itsehallinto. Gustaf Helsingius valtion ja kuntien välisen suhteen muokkaajana. Teoksessa Virkanyrkit ja muita hallintohistorian tutkimuksia. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 16. Toim. Seppo Tiihonen. Helsinki 1995.

Rahikainen, Marjatta, Kasvot väkijoukossa. Historian kirjurit ja tekijät. Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisesta elämästä. HArk. 107. Helsinki 1996.

Rantanen, Annikki, Kiertävä opettaja opettaa köyhänkin lasta. Kiertokoulut kirkonarkistojen kertomana. Teoksessa *Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina*. Toim. Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen. Jyväskylän historiallinen arkisto. Vol. 2. Jyväskylä 1996.

Rislakki, Jukka, Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta keskisuomalaisessa jokilaaksossa. Tampere 1996.

Roiko-Jokela, Heikki, Vajaavaltaisuus ja yksilön oikeuksien turvaaminen. Vuoden 1898 holhouslain tausta, sisältö ja toteutuminen. Teoksessa *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. toim. Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen. Jyväskylän historiallinen arkisto. Vol. 1. Jyväskylä 1995.

Rosenberg, Antti, Elinkeinot nälkävuosista toiseen maailmansotaan. Teoksessa *Hämeen historia IV. Toinen nide*. Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Hämeenlinna 1974.

Räsänen, Timo, Jämsänkosken ja Koskenpään historia. Valkeakoski 1986.

Satka, Mirja, *Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. Jyväskylä 1995.

Saunio, Ilpo, Veli sisko kuule kummat soitot: työväenlaulut eilen ja tänään. Helsinki 1974.

Siltala, Juha, Röda gardets kvinnor. *Historisk tidskrift för Finland* 1/96.

Siltala, Juha, Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Keuruu 1999.

Uola, Mikko, "Seinää vasten vain". Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917-1918. Keuruu 1998.

Urponen, Kyösti, Huoltoyhdistyksestä hyvinvointivaltioon. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola et al. Helsinki 1994.

Uusitalo, Paavo, Oikeuslaitos yhteiskunnallisen vallankäytön välineenä. Teoksessa Nälkä, talous, kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toim. Kari Pitkänen. Helsinki 1987.

Vasara, Erkki, Valkoisen Suomen urheilivat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918-1939. Bibliotheca Historica 23. SHS. Vammala 1997.

Viljakainen-Tiittanen, Merja, 100 vuotta paperiteollisuutta Jämsänkoscilla. Yhtyneet Paperitehtaat OY. Valkeakoski 1988..

Vuornos, Maija, Lapsen asema Suomessa. Tutkimus lapsen asemasta ja oikeuksien kehittämisestä Suomessa. Porvoo 1971.

Wilson, Bryan, Moraali ja nykyaikainen yhteiskuntajärjestelmä. Teoksessa Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta. Kirjoituksia uskontososiologian alalta. Toim. Juha Pentikäinen. Helsinki 1986.

Ylikangas, Heikki, Tie Tampereelle. Porvoo 1994.